

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra biologie a environmentálních studií

**Námětové vycházky s dětmi předškolního
věku orientované na environmentální
činnosti**

**Topical walks with preschool children
oriented to environmental activities**

Autor:	Bc. Lenka Strašáková
Studijní program:	Pedagogika
Studijní obor:	Pedagogika předškolního věku
Vedoucí práce:	Ing. Jan Andreska, Ph.D.

Praha 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Chocni dne 14. listopadu 2010

Bc. Lenka Strašáková

Poděkování

Děkuji Ing. Janu Andreskovi, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady, které mi při zpracování práce poskytl.

Anotace

STRAŠÁKOVÁ, Lenka. *Námětové vycházky s dětmi předškolního věku orientované na environmentální činnosti*. [Diplomová práce]. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovi, 2010. 126 s.

Hlavním tématem diplomové práce je komplexní poznávání přírody při vycházkách s dětmi v mateřské škole. Práce začleňuje současné kurikulum, se kterým musí učitelky mateřských škol plánovat a realizovat veškeré činnosti, které v MŠ probíhají. Ve vztahu k předchozímu kurikulu zároveň porovnává nové možnosti pro pedagogickou činnost.

V teoretické části jsou vymezeny hlavní pojmy vztahující se ke zvolenému tématu a opírající se o dostupnou literaturu. V empirické části je využita k průzkumu dotazníková metoda, jejímž cílem je zjistit, zda učitelky mateřských škol cíleně a komplexně plánují poznávání přírody ve svých třídních a školních vzdělávacích programech. Je zde také zahrnuta evaluace, ze které by měly učitelky vycházet k plánování dalších činností, které budou dále plánovány a realizovány.

Klíčová slova: dítě v mateřské škole, vycházka, zvířata, rostliny, pozorování a poznávání přírody, program pro předškolní vzdělávání

Annotation

STRAŠÁKOVÁ, Lenka. *Topical walks with preschool children oriented to environmental activities*. [Diploma Dissertation]. Praha: Faculty of Education University of Praha, 2010. 126 pp.

The main goal of this diploma thesis is the global observation of the nature while going out with children at kindergarten. Current curriculum is part of this thesis because kindergarten teachers have to plan and realize all the activities in relation to the recent curriculum. New possibilities for the pedagogical activities are compared as well.

In the theoretical part of my thesis, I am dealing with the main issues in relation to the chosen topic. The idea is backed up by available literature. In the practical part of my thesis, I am using questionnaires. The purpose is to find out whether the kindergarten teachers globally plan the observation of the nature in their education programs. The evaluation is included as well. The evaluation should be used to plan the activities which will be further planned and carried out.

Key words: child at kindergarten, walk, animals, plants, watching and cognition of nature, program for preschool education

Obsah

	<i>strana č.</i>
1. Úvod	7
2. Teoretická část	9
2.1 Mateřská škola jako výukový prostor	9
2.2 Kurikulum pro předškolní edukaci	12
2.2.1 Předchozí kurikulum	12
2.2.2 Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání	13
2.2.3 Školní vzdělávací program	16
2.2.4 Třídní vzdělávací program	18
2.3 Environmentální činnosti v mateřské škole	20
2.3.1 Příprava před cestou do přírody	21
2.3.2 Slunce	22
2.3.3 Voda	24
2.3.4 Vzduch	32
2.3.5 Země	37
2.3.6 Na zemi	41
3. Empirická část	56
3.1 Charakteristika průzkumu	56
3.2 Průzkumná metoda a její zdůvodnění	56
3.2.1 Hlavní cíl	56
3.2.2 Plán provedení průzkumu	57
3.2.3 Předprůzkum	57
3.3 Výsledky průzkumu	58
3.4 Celkové zhodnocení otázek	99
3.5 Vyhodnocení předpokladů	113
3.6 Celkové shrnutí výsledků průzkumu	115
4. Závěr	117
5. Seznam použité literatury	119
6. Přílohy	123

1. Úvod

V úvodní části diplomové práce se zaměřuji na změny, kterými české školství prošlo v posledních letech. Změny v podobě reformy proběhly nejprve v předškolní edukaci a dotkly se všech oblastí vývoje dítěte. Mateřské školy získaly velkou kompetenci k tomu, aby mohly zcela ovlivnit způsob přístupu ke své práci. Někomu se pracovat novým způsobem daří více, jinému méně, zřejmá je závislost na mnoha aspektech, které ovlivňují edukaci v konkrétních mateřských školách. Mateřské školy měly nejprve možnost pracovat dle nového kurikula v podobě Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání zkušebně, nyní je to však jejich zákonná povinnost. Každá škola si dnes vytváří své originální školní a třídní vzdělávací programy, které korespondují s konkrétními potřebami a zaměřenými.

Školní vzdělávací program (*dále jen ŠVP*) je specifický dokument každé mateřské školy. Je vypracován týmem pedagogů v mateřské škole tak, aby bylo hned na první pohled jasné, jakým způsobem a za jakých podmínek zde probíhá edukace. Obsahuje základní informace o škole, zejména kdo školu zřizuje, uvádí kontakty a místo, kde se nachází, kolik má tříd, její personální obsazení, materiální vybavení, podmínky pro vzdělávání, technické vybavení a také vzdělávací nabídku a evaluaci školy.

Třídní vzdělávací program (*dále jen TVP*) vychází ze ŠVP, avšak je již zcela konkrétní. Zahrnuje činnosti, které budou v rámci edukace ve třídě probíhat. To už znamená konkrétní básničky, písničky, pohybové, hudební, dramatické, rozumové činnosti, matematické představy a řadu dalších konkrétních činností. Všechny tyto činnosti musí být plánovány tak, aby se mezi sebou prolínaly a byly zastřešeny hlavním tématem, které si učitelé volí libovolně v souladu s ŠVP. Námětem pro jedno z témat v TVP může být zaměření na poznávání přírody při vycházkách, případně environmentální činnost může zahrnovat i celý ŠVP.

V mateřské škole jsou environmentální činnosti zcela specifické, protože jakákoliv činnost, která zde probíhá, musí být pro děti zábavná, podnětná a zajímavá.

Aby děti pochopily podstatu toho, co je chceme naučit, musí být činnosti velice konkrétní a názorné. V opačném případě by byly nesoustředěné, unuděné, možná až otrávené. Každá mateřská škola přistupuje k environmentálním činnostem jinak, protože velmi záleží na zaměření jejich ŠVP a TVP. Všechny tyto plány by však měly environmentální činnosti obsahovat uceleně, systematicky a měly by se prolínat s ostatními činnostmi, které v mateřské škole probíhají.

Vzhledem k tomu, že názorné a konkrétní poznávání přírody v rámci vycházek s dětmi předškolního věku je nejefektivnější, zvolila jsem si ho jako námět pro svoji diplomovou práci. Při studování odborné literatury v této oblasti jsem nenarazila na systematicky ucelené informace o poznávání a pozorování přírody s dětmi předškolního věku. Proto v diplomové práci rozděluji toto téma na jednotlivé kapitoly: Příprava před cestou do přírody, Slunce, Voda, Vzduch, Země, Na zemi. Snažím se postupně mapovat vše, s čím se mohou děti v přírodě setkat, co mohou vidět a poznat. Na příkladech vždy uvádím, jakým způsobem by bylo možné činnosti prezentovat heterogenní skupině dětí předškolního věku v mateřské škole. Zaměřuji se nejen na co nejlepší pochopení konkrétního významu, ale i na stimulaci spontánního zájmu.

K průzkumnému šetření využívám dotazníkovou metodu, abych u vzorku sta respondentů prozkoumala, jakým způsobem probíhá poznávání přírody v Orlickoústeckém regionu. Hlavním cílem průzkumu je zjistit, zda učitelky MŠ plánují a realizují vycházky s dětmi za účelem poznávání a ochrany přírody systematicky. Dalšími cíly průzkumu je porovnat, jak při plánování těchto činností učitelky spolupracují, jak realizované činnosti vyhodnocují, zda záleží na délce jejich praxe, aby tyto činnosti realizovali co nejefektivněji, zda učitelky využívají některých forem dalšího vzdělávání, kde a jakou formou tráví děti nejvíce času při vycházkách.

2. Teoretická část

2.1 Mateřská škola jako výukový prostor

Rodina je první, nejpřirozenější sociální skupina, se kterou se dítě od počátku svého života setkává, kde si začíná osvojovat první návyky a dovednosti. V rodině má dítě pocit bezpečí, lásky, klidu a pohody. Běžní rodiče se snaží o to, aby jejich dítě bylo spokojené, zabavené a již od počátku jeho života ho učí mnohým návykům a dovednostem. Vytvářejí mu tak podnětné prostředí k jeho optimálnímu růstu. Mateřská škola je většinou pro dítě první sociální instituce, se kterou se ve svém životě setkává. Když dítě začíná navštěvovat mateřskou školu, nečiní tak dobrovolně. Rodiče rozhodli za něho a vytvořili mu tak jednu z jeho z prvních a dlouhodobých povinností. Často je pro mnoho dětí přechod z rodiny do mateřské školy velmi traumatizující a psychicky náročný. Některé děti se adaptují velice rychle, jiným se musí poskytnout dostatek času. Tato skutečnost je rovněž někdy obtížná i pro chápání rodičů.

V mateřské škole děti tráví velkou část dne. Nejen učitelky, ale i ostatní personál školy, se pro ně snaží vytvářet podobné prostředí, na jaké jsou zvyklé z rodiny. Prostor je přirozený, klidný, láskyplný, podnětný a zábavný, aby se v něm děti cítily dobře a chodily do něj rády. Každá mateřská škola má podmínky k vzdělávání zcela odlišné, našla by se zcela jistě velká řada rozdílů. Společným cílem je ale úsilí o to, aby se děti cítily dobře a v rámci předškolního vzdělávání byly připravovány po všech stránkách vývoje na psychickou, sociální a fyzickou samostatnost. Snahou je naplňování všech kompetencí, které budou základem pro rozvoj dítěte, jeho vzdělávání a život. Cílem výchovy a vzdělávání dětí v mateřské škole je nejen dát základ kompetencím, ale především vytvářet takové prostředí, aby dítě získalo kladný vztah ke vzdělávání, učilo se rádo a s chutí, samo mělo o učení zájem a to i bez toho, aby bylo donucováno. Učení probíhá především formou her, pokusů, situačního učení, spontánního sociálního učení, dramatizací, kdy je dítě vtaženo do role a neuvědomuje si, že právě probíhá jeho systematické učení. Spontánní sociální učení probíhá i v rodině, dítě napodobuje své rodiče a tím se učí. V mateřské škole je v prostředí svých vrstevníků a má možnost se učit také od nich. Mladší děti se snaží napodobovat starší,

snaží se je dohonit nebo předhonit. Tak dochází ke zdravé rivalitě, při níž dochází k přirozenému sociálnímu učení mezi vrstevníky.

V mateřské škole je dítě systematicky rozvíjeno ve všech jeho oblastech. Je seznamováno s výtvarnými, hudebními, dramatickými, pracovními, tělovýchovnými, environmentálními, předmatematickými, jazykovými a dalšími činnostmi. Získává povědomí o zdravém životním stylu, zdravých stravovacích návycích, zdravém pohybu, ale také i o tom, co zdraví škodí. Osvojuje si sebeobsluhu při stolování a oblékání.

Aby byla edukace předškolního dítěte co nejefektivnější, je dobré, když dítě navštěvuje mateřskou školu pravidelně a to především v posledním roce před vstupem do základní školy. Z tohoto důvodu by bylo přínosné, aby byla docházka do mateřské školy v posledním roce před zahájením základní školy uzákoněna jako povinná. Tato situace již byla několikrát diskutována mezi širokou odbornou veřejností a politiky, ale prozatím bezvýsledně. Někteří odborníci zastávají názor, že poslední rok v MŠ není třeba uzákonit jako povinný, protože stejně většina dětí v našem státě již přirozeně MŠ navštěvuje, jiní zastávají opak. V tomto okamžiku je těžké přiklonit se na jednu nebo druhou stranu, ale jisté je, že právě toto období je velmi důležité pro získávání kompetencí, které pomáhají dítěti překonat přechod z mateřské školy do školy základní. Dle současné legislativy navštěvují děti mateřskou školu zpravidla od tří let věku. Neznamená to, že mateřskou školu nemohou navštěvovat i děti mladší, to však záleží na zvážení ředitelky. Finanční situace menších mateřských škol, velký počet narozených dětí a tlak zaměstnaných matek na umístění dětí mladších tří let vede tedy přirozeně ke stavu, že jsou přijímány děti mladší tří let věku. Tato skutečnost pak musí být vždy zohledněna učitelkami, které plánují edukaci. Do svých plánů musí zahrnovat jak věkové zvláštnosti v daných obdobích vývoje dítěte, tak děti se speciálními vzdělávacími potřebami a děti nadané, kterým vytvářejí individuální vzdělávací plány. Takto rozdílné specifické skutečnosti ovlivňují celý proces edukace v mateřské škole a učitelka na ně musí být vždy připravena, aby věděla, jak má při edukaci postupovat a jaká kritéria musí zohledňovat.

Aby byly děti v mateřské škole systematicky a efektivně vzdělávány a vychovávány musí i učitelka mateřské školy pracovat na svém dalším vzdělávání a být tak průběžně seznamována s novými trendy, které jsou právě v předškolním vzdělávání

aktuální. Aby byla edukace v našich mateřských školách kvalitní, mělo by být vyšší odborné či vysokoškolské vzdělání pro učitelky mateřských škol v oboru předškolní pedagogika nebo učitelství pro mateřské školy zcela jednoznačným kvalifikačním požadavkem. Tato základní vybavenost je prozatím v naší nepružné legislativě a při finančních podmínkách státu prozatím vzdáleným přáním, avšak do budoucna určitě reálným.

Učitelky mateřských škol mají od roku 2004 zákonnou povinnost pracovat v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání. Na základě tohoto kurikula mají povinnost vytvářet ve svých mateřských školách školní a třídní vzdělávací programy, které zahrnují konkrétní edukaci v jejich mateřské škole.

2.2 Kurikulum pro předškolní edukaci

2.2.1 Předchozí kurikulum

Česká mateřská škola procházela ve svých dějinách několika změnami v podobě reformy. Reformy většinou probíhaly například v letech 1918, 1948, 1989 v souvislosti s politickým vývojem v zemi. Při tvorbě nového kurikula byly vždy přehodnocovány metody a prostředky práce, obsah vzdělávání, výchovné cíle, ale také organizační směrnice. Některá kurikula nebyla v průběhu své existence měněna zcela, byla pouze doplňována. Takto vzniklo v roce 1984 kurikulum s názvem Program výchovné práce pro jesle a mateřské školy. Jeho součástí byly výchovné složky rozpracovány do úkolů podle věku dětí. V tomto programu je již více kladen důraz na spontánní hru a volný pohyb dětí a také na individuální přístup učitelů k dětem. Program byl do roku 1989 doplňován o další metodiky týkající se výchov: tělesná, výtvarná, hudební, literární, dopravní - BESIP, pracovní, mravní, jazyková, rozvoj poznání a rozvoj základních matematických představ. Tento program se všemi metodikami byl obsažný a pro učitelky mateřských škol nepřehledný. Z tohoto důvodu byly jako další metodická pomoc vypracovány Časově tematické plány, které byly svým obsahem krokem zpět. Všechny mateřské školy podle nich musely striktně a v podstatě stejně pracovat. Učitelkám plány nedovolovaly pracovat kreativněji dle jejich fantazie a na základě spontánnosti, protože byl jasně stanoven plán výuky na každý měsíc. Tohoto plánu se učitelky musely závazně držet, protože jejich dodržování neúprosň sledovala školní inspekce, která byla v tomto ohledu neústupná a netolerovala žádné výjimky. Z těchto důvodů mezi učitelkami mateřských škol panoval celorepublikově strach, který jim také bránil zaměřit své pedagogické působení jiným směrem, než bylo dáno. Dalším aspektem, který ovlivňoval kvalitu předškolního vzdělávání, byly metody a formy práce. Děti byly vyučovány a motivovány najednou ve velké skupině. Činnosti, které probíhaly, spolu nijak nesouvisely. Děti byly vyučovány jednotlivým výchovám samostatně, nezastřešovalo je žádné společné téma, jak je tomu nyní. Předškolní děti byly cíleně a systematicky připravovány na vstup do základní školy.

Tento stav doznal postupných změn až po roce 1990, kdy nastoupila reforma kurikulárních dokumentů. Situace se začala pomalu měnit vypracováním dokumentu s názvem *K orientaci výchovy, k programu a stylu výchovné práce v předškolních zařízeních*, avšak učitelky mateřských škol jej využívaly minimálně, proto byl později spíše vzorem alternativních pedagogik. V této době chybělo jiné kurikulum, které by plnohodnotně nahradilo kurikulum stávající a protože panovala uvolněná porevoluční doba, uvolnila se i striktní kontrola práce učitelek mateřských škol. Učitelky měli velký zájem změnit dosavadní styl své práce, proto si začaly vytvářet svoje konkrétní vzdělávací programy. Bohužel kvalita jednotlivých programů se velmi lišila. Byly velmi kvalitní vzdělávací plány, ale také naopak i velmi nekvalitní. Přílišná uvolněnost opět vedla k tomu, aby bylo vypracováno nové kurikulum, které by odpovídalo současným moderním trendům v předškolní edukaci. O změnu v novém stylu se velmi zasadila Eva Opravilová, která v roce 1993 za pomoci grantového projektu MŠMT vypracovala novou podobu kurikula. To byl hlavní impulz, který nastartoval změny v předškolní edukaci v naší zemi. Mění se metody a formy práce, podstatou je humanizace a demokratizace vzdělávacího prostředí, jsou sníženy počty dětí na třídách, uvolňuje se režim dne, mění se podstata celé organizace. Vzhledem k tomu, že každá škola pojala tyto změny jinak, opět se při práci projevuje nutnost kurikulum ujednotit, avšak dle nových vzdělávacích trendů. To už v roce 2001 vydává výzkumný ústav pedagogický první verzi Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání.

2.2.2 Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

Současná legislativa v našem státě ukládá mateřským školám zařazeným do sítě škol zákonná kritéria, podle kterých by měla fungovat edukace, tedy výchova a vzdělávání předškolních dětí. Závazným kurikulem pro mateřské školy je Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (*dále jen RVP PV*), který byl vydán Výzkumným ústavem pedagogickým v Praze v roce 2001 týmem odborníků pod vedením PhDr. Kateřiny Smolíkové. Tento dokument byl nejprve mateřským školám pouze doporučen a nebyl prozatím povinný. V roce 2004 byl RVP PV aktualizován. *Text byl upraven v souladu s návrhem nového školského zákona a ostatními kurikulárními dokumenty. Na základě tříletých zkušeností praxe a v důsledku postupu*

v řešení problematiky byl pojmově a obsahově zpřesněn. (Smolíková 2004, s. 3). Povinným dokumentem pro mateřské školy se stává až v lednu roku 2007, kdy vchází v účinnost nový školský zákon, podle kterého již musí mateřské školy na základě RVP PV vytvářet svoje školní a třídní vzdělávací programy.

Změny týkající se prostředků, forem a metod práce, cílů a záměrů, naplňování kompetencí, byly od začátku pro mnoho MŠ velkým problémem. Učitelky mateřských škol se nejprve potřebovaly adaptovat na to, že mají komplexně změnit způsob své práce. Doposud byly zvyklé mít vše nalajnované, předem určené a podle toho postupovat ve své práci. Nyní je jim v práci dána určitá volnost v rozhodování a uplatnění své kreativity. Ne každý tuto situaci byl ochoten ihned akceptovat. Nový způsob edukace a plánování vyžaduje po učitelkách více tvůrčí práce, více spolupráce v pedagogickém sboru, s rodiči, s jinými subjekty. Ze své praxe vím, že byly i učitelky, které chtěly začít pracovat novým způsobem, ale třeba nepochopily podstatu RVP PV nebo nebyly pochopeny ostatními učitelkami v mateřské škole, ve které právě pracovaly, a to je do značné míry brzdilo. Tyto prvotní problémy jsou již pomalu překonány. Učitelky mateřských škol snad již pochopily podstatu RVP PV, díky své snaze zlepšit kvalitu práce a za pomoci odborných seminářů v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků se naučily s tímto dokumentem nově pracovat a přemýšlet zcela jinak nad svou prací.

RVP PV je členěn přehledně na pět vzdělávacích oblastí: *„Dítě a jeho tělo, Dítě a jeho psychika, Dítě a ten druhý, Dítě a společnost, Dítě a svět“* (Smolíková 2006, s. 29). Vzdělávací oblasti jsou dále rozděleny na *„dílčí cíle (záměry), vzdělávací nabídku a očekávané výstupy (předpokládané výsledky)“* (Smolíková 2006, s. 15). Dílčí cíle ukazují pedagogovi, na co se má v edukaci zaměřit, co by měl ve vývoji dítěte nejvíce podporovat, co by měl sledovat. Vzdělávací nabídka je u jednotlivých oblastí souborem praktických a intelektových činností a prostředků, které pomohou v edukaci předškolních dětí po dobu docházky do mateřské školy k naplňování cílů, tedy k dosahování výstupů. Očekávané výstupy jsou souborem toho, co by mělo dítě, které odchází z mateřské do základní školy znát, umět a zvládnout. V RVP PV jsou očekávané výstupy jakýmsi „ideálním stavem“, který většina dětí v průběhu docházky do mateřské školy nezvládne naplnit. Každé dítě postupuje ve vývoji svým

individuálním tempem jenom do té míry, kterou mu jeho intelektová, psychická a fyzická výbava dovolí. Pedagog musí toto tempo respektovat a podporovat, aby dítě dosáhlo na to, co stačí. Aby nebylo ani přeceňované nebo podceňované. Jenom takovýmto způsobem bude nejefektivněji docházet k naplňování očekávaných výstupů.

RVP PV také pamatuje na děti se speciálními vzdělávacími potřebami a dětmi mimořádně nadané. Stanovuje podmínky, za jakých má pedagog v edukaci těchto dětí postupovat, aby se mohly co nejlépe adaptovat na prostředí mateřské školy, na své vrstevníky, ale také na činnosti, které v mateřské škole probíhají.

Jsou zde také stanoveny závazné podmínky, za kterých má mateřská škola fungovat. „*RVP PV podrobněji popisuje a doplňuje další materiální, organizační, personální, psychohygienické a pedagogické podmínky, které příznivě ovlivňují, resp. podmiňují kvalitu poskytovaného vzdělávání.*“ (Smolíková 2006, s. 32).

Součástí RVP PV je také popsání způsobu, jakým má probíhat autoevaluace mateřské školy a hodnocení dětí. Je zde uvedeno, na co vše se má pedagog při evaluaci zaměřit a jakým způsobem má nakládat s výsledky, které při evaluaci získá. Mnoho mateřských škol umí dělat svoji práci dobře, ale je ještě spousta těch, které byť dobře pracují, neumí si svoji práci efektivně vyhodnotit a ze získaných výsledků potom vycházet pro další činnost. Doposud ještě nepochopily podstatu evaluace a proč je potřeba tuto činnost pravidelně v mateřské škole vykonávat. Většinou mají blok evaluace zpracován tak, že je jaksi „nějak“ napsán, aby byla dodržena zákonná povinnost, ale nic dalšího jim to pro další rozvoj nepřináší. To je velká škoda, protože nedochází k růstu, nic se neposouvá. Taková mateřská škola se spokojí s tím, jak v aktuálním okamžiku právě pracuje, což je škoda nejen pro ni, ale především pro optimální rozvoj dětí, které jsou do zařízení za účelem edukace svěřeny. Tuto hypotézu bych si chtěla ještě ověřit i v empirické části práce. Jedna z otázek v dotazníku bude zjišťovat, zda si umí učitelky mateřských škol vyhodnotit, jak se jim daří evaluace u environmentálních činností a jakým způsobem dále pracují se získanými výsledky při jejich evaluační činnosti.

Další podmínkou, kterou RVP PV mateřským školám ukládá je postup při tvorbě vlastních školních a třídních vzdělávacích programů. Každá mateřská škola

zařazená do sítě škol má zákonnou povinnost vypracovávat svůj školní vzdělávací program, který bude za daných kritérií plně v souladu s RVP PV.

2.2.3 Školní vzdělávací program

Školní vzdělávací program je veřejným dokumentem, který by měl být vždy poskytnut k nahlédnutí rodičům dětí, kontrolním orgánům, zřizovateli, ale i komukoliv jinému, kdo projeví zájem se s tímto dokumentem seznámit. Měl by být k dispozici učitelům ve všech třídách mateřské školy pro každodenní plánování činností, které budou zahrnuty v třídních vzdělávacích programech a následně proběhnou v rámci edukace.

Každá mateřská škola si vytváří z kritérií daných zákonem svůj vlastní, originální školní vzdělávací program, který by měl plně zahrnovat všechny podmínky školy. Školní vzdělávací program je jeden pro celou mateřskou školu, obecnějšího charakteru, aby z něj učitelky školy mohly čerpat náměty pro svoje konkrétní, podrobné třídní vzdělávací programy. Měl by mateřskou školu prezentovat, je pro ni jakousi reklamou či vizitkou. Vypracovává ho společně celý tým učitelek v souladu s RVP PV. Nezbytná je i konzultace s provozním personálem, protože se podílí na chodu celé školy. Snahou při tvorbě je, aby plán po všech stránkách zúčastněným co nejvíce vyhovoval, neboť ovlivňuje efektivitu jejich vykonávané činnosti.

Každý ŠVP by měl obsahovat základní identifikační údaje o mateřské škole. Měl by obsahovat určitou charakteristiku školy (jak je škola velká, kolik má tříd, jakou má historii, v jakém stavu je budova školy, v jakém prostředí se škola nachází, její okolí, s kým škola spolupracuje). Další součástí ŠVP by měly být podmínky vzdělávání (profilace a filosofie školy, jak je vybavená po materiální stránce což se týká pomůcek, nábytku, tělovýchovného náčiní, knih, techniky) a dále jaké jsou ve škole psychosociální podmínky (přístup zaměstnanců, klima školy, organizace chodu, denní a adaptační režim, pobyt venku, prostoru na stravování). Měl by také obsahovat informace, jakým způsobem je škola řízena, personálně zajištěna, jaké mají zaměstnanci povinnosti, kvalifikaci, délku praxe, vzdělání, jaký funguje ve škole informační systém, jak se škola podílí na spolupráci s rodiči a s jinými subjekty, jaká je organizace

vzdělávání tzn. vnitřní uspořádání školy a tříd, přijímání a zařazování dětí do tříd, počet a věk dětí, potřeby, metody, formy a prostředky vzdělávání, zaměření tříd, vzdělávání dětí mimořádně nadaných a dětí se speciálními vzdělávacími potřebami.

Další podstatnou částí ŠVP je charakteristika vzdělávacího programu, kde by měly být uvedeny vzdělávací cíle, záměry, formy a metody práce, dále vzdělávací obsah, kde se již uvádí konkrétní vzdělávací nabídka, která je rozdělena do ucelených částí. Mohou to být např. integrované bloky, celky, části, ale i dílčí projekty nebo programy a také nadstandardní aktivity. Integrované bloky mají stručně charakterizovat různorodé činnosti a situace, které jsou společné pro nějaký námět nebo téma. Měly by být dětem srozumitelné a blízké, tak aby je bavily a vycházely především z jejich potřeb. Každý z integrovaných bloků by měl obsahovat všechny oblasti, které jsou vymezeny v RVP PV. Bloky je dobré mezi sebou propojit nějakým zastřešujícím tématem, aby žádná část nepůsobila dojmem, že je vytržena ze svého kontextu. Námětem pro plánování integrovaných bloků může být cokoliv, co nás obklopuje (např. pohádky, příroda, řemesla, roční období, sporty, lidové tradice, dopravní prostředky, lidé, dějiny). Volba je závislá na týmu učitelek a na podmínkách, které škola pro svoji edukaci právě má. Zřejmé by měly být i výstupy, tj. co by se měly děti v průběhu tématu v bloku, naučit, osvojit, k čemu by měly dojít. Výstupy jsou vlastně nejdůležitější pro plánování celého tématu, respektive bloku, protože nejprve musíme vědět, co chceme děti naučit. Pak lze přemýšlet, jaký způsob zvolíme pro to, aby je učení bavilo, bylo pro ně lákavé a zábavné. K tomu nám nemalou měrou pomáhá následná evaluace již ukončených integrovaných bloků.

Jakým způsobem probíhá v mateřské škole evaluace, by měla být poslední část ŠVP. Má zde být uvedena zpětná vazba na úrovni školy a tříd, sebereflexe pedagogů, sledování výsledků a pokroků dětí. Vždy by mělo být zřejmé, co je předmětem evaluace, jaké jsou pro ni využívány prostředky a techniky, časový plán a odpovědnost toho, kdo bude evaluaci provádět, shromažďovat, vyhodnocovat a za zpracování zodpovídat.

ŠVP je zastřešujícím dokumentem celé edukace, provozních podmínek a všech ostatních činností týkajících se konkrétní mateřské školy. Z tohoto dokumentu následně vychází další plánování edukace v TVP, které si již vypracovávají učitelky ve svých

třídách samostatně po konzultaci s celým týmem pedagogů a provozních zaměstnanců školy.

2.2.4 Třídní vzdělávací program

Na rozdíl od ŠVP, který je ve škole jediný a zastřešující, TVP je ve škole tolik, kolik je tříd. Je to vždy konkrétní podrobný dokument, který je specificky připraven učitelkami pro podmínky jedné třídy. Učivo v něm obsažené má respektovat tempo vývoje učení a potřeb konkrétních dětí ve třídě. Jaký bude vztah mezi ŠVP a TVP si volí sami učitelé podle aktuálních podmínek a dalšího plánování edukace do budoucna.

TVP nemusí být konkrétně naplánován na celý školní rok dopředu. Je to otevřený dokument, který si učitelé variabilně mohou měnit a dotvářet podle skutečných situací, které v průběhu edukace nastanou. Podmínkou pro tento dokument je respektování individuálních potřeb a tempa vývoje všech dětí ve třídě. Činnosti se plánují a realizují od jednodušších ke složitějším. Opodstatněním tohoto postupu je, aby složité a nepochopené činnosti či situace neodradily děti v dalších aktivitách, které budou následovat.

V TVP jsou plánovány podle ŠVP třídní bloky, které by měly obsahovat:

- nabídku **konkrétních témat a činností** propojenou s konkrétními **cíli a záměry**, popř. očekávanými **výstupy** bloku (mohou se přitom opírat o cíle a výstupy v RVP PV);
- přehled o konkrétních **prostředcích** (popř. s odkazem na vlastní zásobník činností, her, písniček, básniček, her, apod., pokud pedagog takový má);
- **přehled evaluačních činností** (nač se zaměří, podle čeho bude hodnotit uplatňovaný postup i dosahované výsledky vzdělávání apod.). (Smolíková 2006, s. 19)

Konkrétní způsob zápisu takto plánovaných činností není striktně dán žádným předpisem. Učitelkám je v tomto ohledu dána benevolence, proto zcela záleží na jejich způsobu práce, na tom, co je právě pro ně vyhovující a praktické. Bloky mohou mít podobu *myšlenkové mapy, diagramu, tabulky, přehledu, harmonogramu apod.*

(Smolíková 2006, s. 19) Někdo raději používá pro zápis svého plánování souvislý text, jinému stačí zaznamenávat si činnosti pouze několika body. Ať je již zápis jakýkoliv, musí být přehledný pro samotnou učitelku a pro kolegyni ve třídě, aby vždy věděla, jaké konkrétní činnosti právě v rámci třídy probíhají a mohla na ně plynule navázat. Zápis musí být vypracován tak, aby si jej vždy učitelky uměly plně obhájit před ředitelkou školy, před kontrolními orgány (např. Českou školní inspekci).

Další nezbytnou součástí každého TVP je jako u ŠVP evaluace a hodnocení. Učitelky mají povinnost průběžně vyhodnocovat, jakým způsobem se daří naplňování konkrétních cílů. Průběžně tedy vyhodnocují celé integrované bloky, třídy, jednotlivé děti, ale také svoji práci v rámci sebereflexe. Prostředkem k evaluaci a hodnocení jsou různé techniky, kterých pedagog využívá. Jsou to *např. rozhovory, diskuse, porady, pozorování, hospitace, analýzy plánů či příprav apod., jejichž výsledkem jsou záznamy z hospitací, různé typy dotazníků či anketních listků, hodnotící zprávy, písemné záznamy z pozorování, audio či videonahrávky apod. Tedy vesměs jde o techniky, které jsou obecně známé a různým způsobem, různou měrou a k různým účelům v praxi využívány.* (Smolíková 2006, s. 22,23). Praktické je vedení portfolia u každého dítěte, do kterého pedagog průběžně vkládá veškeré informace, výkresy, hodnocení, grafomotorické a didaktické listy a další záznamy o dítěti, které také průběžně vyhodnocuje. Portfolio by mělo sloužit k následnému diagnostikování školní zralosti, popř. k tomu, aby učitelka mohla průběžně vyhodnocovat úspěchy - neúspěchy jednotlivých dětí v edukačním procesu. Následně se z nich dá vycházet pro další plánování činností v rámci jednoho dítěte nebo celé třídy. Je to pro učitelku zpětná vazba, se kterou je potřeba dále pracovat. Cílem evaluace je zkvalitnění vzdělávacího procesu v konkrétní mateřské škole a zlepšení podmínek, které škola pro výchovu a vzdělávání má nebo může mít.

Z výše uvedeného vyplývá, že všechny činnosti, které jsou v mateřské škole realizovány, musí být vždy konkrétně:

- předem smysluplně naplánovány
- realizovány za určitým cílem
- vyhodnocovány v rámci evaluace
- postaveny na výsledcích evaluace

2.3 Environmentální činnosti v mateřské škole

Všechny činnosti, které v mateřské škole probíhají, musí být dle RVP PV systematicky plánovány. Proto i environmentální činnosti má mateřská škola za povinnost zahrnout do svého školního a třídních vzdělávacích programů, aby byly již při přípravě edukace jasné cíle, prostředky, metody a formy environmentálního vzdělávání.

Chceme-li se podrobně zabývat environmentálními činnostmi v mateřské škole, je důležité vysvětlení samotného pojmu. *Ekologická (environmentální) výchova - pojem přeložený z anglického „Environmental Edukation“, by měla u dětí vytvářet základní hygienické a sociálně kulturní dovednosti a návyky ve vztahu k životnímu prostředí, probouzet citový vztah k přírodě, k výtvorům lidské práce i k lidem samotným a poskytnout základní poznatky o správném a nesprávném vztahu a chování člověka k životnímu prostředí“* (Bureš 2004, s. 5). Z tohoto vysvětlení je zřejmé, že děti nezískají k přírodě vztah, aniž by se jí naučily poznávat, pozorovat a respektovat. Mateřská škola je první edukační instituce, která může, ale také nemusí, dát dítěti o této problematice primární informace. Informace jsou však jen strohou teorií. Ta by byla bez získání určitého vztahu, motivace nebo zvědavosti dále objevovat a nacházet, pro děti předškolního věku zcela nudná a nezajímavá. Je velmi důležité, jak učitelky mateřských škol přistupují k plánování činností. Cílem by mělo být dítě připravené k tomu, aby samo bylo zvědavé a dychtivé poznávat přírodu, pozorovat ji, chránit ji a mít jí rádo.

Mnoho školních vzdělávacích programů mateřských škol je zaměřeno na změny ročních období. Učitelky se snaží environmentální činnosti dětem přiblížit teoreticky i prakticky při řízených aktivitách, které probíhají v mateřské škole i mimo ni. Dochází tak k vzájemnému prolínání environmentálních a např. hudebních, dramatických, jazykových, tělovýchovných, výtvarných, pracovních činností. Mnohdy jsou však aktivity uvnitř školy pečlivěji plánovány a připravovány na rozdíl od aktivit venkovních. Konkrétní poznávání přírody při vycházkách a výletech je většinou opomíjeno nebo zacloněno organizačními povinnostmi. Setkáváme se s ním v intuitivních náznacích, nekonceptně a neúplně. Rovněž je velmi důležité nepodceňovat jak teoretickou, tak i praktickou přípravu na cestu ven do přírody.

2.3.1 Příprava před cestou do přírody

V mateřské škole chodíme s dětmi do přírody pravidelně, většinou na dvouhodinové vycházky každý den. Někdy je také možné naplánovat delší vycházky po okolí v dopoledních hodinách. „*Vycházkou míníme krátkodobý pobyt pod volnou oblohou trvající zpravidla dvě až pět hodin.*“ (Zapletal 2003, s. 9) Aby děti chodily na vycházky v MŠ rády a byly pro ně lákavé a zajímavé, musí být promyšleně plánované ve školních a třídních vzdělávacích programech. Tuto teoretické plánování má ze zákona za povinnost provádět každá mateřská škola. Zda takto školy postupují či nikoliv, je ověřováno průzkumem v empirické části diplomové práce.

Významnou částí plánování je příprava pomůcek a ostatních potřeb. Důležité pro putování přírodou je vhodné oblečení a obuv. Oblečení a obuv volíme dle aktuálního počasí, ročního období a podle toho, co je pro děti pohodlné. Když půjdou na vycházku v nepohodlném oblečení a obuvi, budou se soustředit spíše na to, jak jsou oblečeny a proč se jim nejde dobře. Vycházka pak zpravidla končí dříve, než začala a soustředění se směřuje k návratu do školy. Vždy musíme počítat s tím, že se děti mohou ušpinit, proto volíme starší oblečení, určené pro tyto aktivity. Po příchodu z vycházky se děti převléknou zpět do běžného oblečení. S těmito skutečnostmi a se záměrem cíleně poznávat přírodu je vhodné předem seznámit rodiče, aby nedocházelo k případným zbytečným nedorozuměním.

Při pobytu v přírodě se může někdy i nečekaně změnit počasí, proto je vhodné zejména při delších vycházkách brát do batůžků pláštěnky, které lze využít kromě deště i k sezení při odpočinku. Nezbytné je mít dostatek tekutin a svačinu. Když budou děti spokojené tím, že nepodceníme jejich primární potřeby, bude se jim v přírodě líbit o to více. Další důležitou součástí delších vycházek by měla být lékárnička se základním standardním vybavením, do které je vhodné přidat repelent proti bodnutí hmyzem a ochranný krém proti slunci, abychom předešli možným komplikacím, které by nám pobyt v přírodě zneprůjemnily. Tato výbava je však již zcela v kompetenci učitelky a neměla by se v žádném případě podceňovat. V dnešním světě je již samozřejmostí mobilní telefon. Kromě osobních mobilních telefonů je již v mnoha MŠ i služební mobilní telefon, který může sloužit učitelkám pro případné zavolání rychlé pomoci či získání aktuálně potřebné informace. V podstatě i mobilní telefon lze zařadit k základní výbavě na cestu do přírody s předškolními dětmi.

Další důležitou přípravou na cestu do přírody jsou pomůcky, které budeme potřebovat v průběhu vycházky k pozorování (dalekohled, lupy), na pokusy (pomůcky pro praktické ověřování), na sběr přírodnin (košíky, sáčky, lopatky, nůž, zahradnické nůžky), na archivaci (fotoaparát, diktafon).

Všechny pomůcky, které budeme v průběhu vycházky potřebovat je potřeba promyslet a důsledně připravit předem, abychom kvůli špatné přípravě následně neztratili v přírodě celý efekt z pozorování a poznávání.

Další nezbytnou součástí přípravy by mělo být poučení dětí o tom, jak se máme v přírodě a k přírodě chovat. I tato zdánlivě nezáživná věc by nám následně mohla narušit pobyt v přírodě, proto je dobré zvolit vhodnou formu a později se věnovat už samotné aktivitě.

2.3.2 Slunce

Když chodíme s dětmi v mateřské škole na vycházky ven do přírody, často pozorujeme různé rostliny, živočichy, neživou přírodu a její zvláštnosti v průběhu všech ročních období. Pozorujeme také, jak se mění počasí a průběh těchto změn. Nejlépe se nám chodí ven do přírody, když svítí Slunce a je příjemné teplo. Slunce a teplo, které z něj vyzařuje, bereme většinou jako fakt, jako samozřejmost, která je na světě naší součástí. Dětem v MŠ je Slunce často předlohou k výtvarným a pracovním činnostem, proto by se také měly dozvědět, co Slunce je a proč je pro náš život tak důležité.

Slunce je hvězda, která je k naší Zemi mnohem blíže než ostatní hvězdy a proto její světlo a teplo můžeme vidět a cítit ve dne a ne jako ostatní hvězdy v noci. Tuto skutečnost můžeme dětem přiblížit jednoduchým pokusem. Na školní zahradě si připravíme ohniště, dřevo a zapálíme oheň. Děti si postupně vyzkouší měnit vzdálenost od ohně tak, aby cítily jeho teplo a mohly popisovat v různých vzdálenostech, zda ještě teplo cítí nebo již ne. Potom si snadněji představí vzdálenost Slunce a ostatních hvězd od naší Země, ale také i to, jak Slunce září a kolik záření může dopadnout na naši Zemi. Když budou děti v MŠ spát přes noc, můžeme si ještě ukázat jeden důležitý jev, ke kterému sluneční světlo potřebujeme. Sluneční světlo umožňuje člověku vidění. Sluneční záření „*fotony*“ je odráženo od věcí, které nás obklopují a oko „*sítnice*“ vytváří obraz. Takto složité vysvětlení můžeme dětem přiblížit pozorováním věcí ve tmě, šeru a na světle. Ve tmě se snažíme rozkoukat a společně popisovat co vidíme.

Dětem je většinou úplná tma nepříjemná a chtějí z ní rychle ven, právě proto, že nic nevidí a bojí se neznámého. Přejdeme do šera a děti opět popisují, co vidí. Nyní už můžeme říci, že v šeru již vidíme obrysy věcí. Zatím černobíle, protože na věci dopadá jenom malé množství světla. Přejdeme-li ke světlu, můžeme teprve vidět věci, lidi a vše co nás obklopuje, barevně a skutečně.

Dalším námětem k pozorování a činnostem s dětmi může být zamyšlení, proč je pro náš život Slunce tolik důležité. Do diskuse budeme zapojovat dětskou fantazii a vymýšlet různé možnosti: když je Slunce důležité, tak jak je nám tedy prospěšné? Děti napadají různé varianty odpovědí, ale jsou za pomoci učitelky schopné přijít na to, že Slunce vydává teplo a světlo. „*Slunce tak vytváří příznivé tepelné podmínky pro život. Bez něho by Země byla mrtvou, černou a mrazivě studenou planetou.*“ (Kleczek 1984, s. 147). Jak je Slunce důležité pro život si můžeme ukázat na jednoduchém pokusu. Připravíme si skleněné, průhledné lahvičky a dáme do nich trochu hlíny, popř. buničiny nebo vaty. Do takto připravených skleniček dáme semena rostlin (např. kukuřice, čočka, pšenice), semena zalijeme. Některé lahvičky necháme klíčit a růst na světle, některé dáme do temna, kde budou mít kromě slunečního světla stejné podmínky jako rostliny na světle. V příštích dnech budeme pozorovat jejich klíčení, růst a budeme porovnávat, jak prospívají rostliny na slunci a bez něj. Děti jsou většinou překvapeny, jak hodně je sluneční záření k růstu potřebné.

Rychlení rostlin

Slunce je pro nás také důležitým zdrojem tepla. „*Zahřívá Zemi a vytváří tak vhodné tepelné prostředí, bez něhož by život na Zemi nebyl vůbec možný.*“ (Kleczek

1984, s. 160). Tuto skutečnost můžeme dětem prakticky ukázat v zimních měsících, když mrzne. Venku si můžeme udělat nábytek, dům, předměty, které máme doma ze sněhu. Potom si s dětmi můžeme povídat o tom, jak by se nám doopravdy v takovém domě a v takové zimě žilo. Můžeme si představit, když je nám zima na dvouhodinové vycházce, jaká by nám byla asi byla zima, kdybychom venku zůstali celou noc a dalších několik dní. Jak by se nám jedlo, spalo, umývalo, hrálo.

Samotné pozorování Slunce a jeho stínu může být pro děti také zajímavé. Za slunečních letních dnů můžeme pozorovat, kde Slunce vychází, kde je v poledne, kde je v době, kdy děti odchází z MŠ domů a kde večer zapadá. Když celý den svítí Slunce, pozorujeme další jev - stín. S dětmi můžeme pozorovat různé předměty, stromy, keře a při tom si uvědomovat, jaký vrhají stín. Děti si mohou tímto jednoduchým způsobem uvědomit, že stín vzniká, když svítícímu světlu dáme do cesty překážku. Pozorovat, jak Slunce během dne postupuje, jak se prodlužuje a zkracuje stín, můžeme, když si společně vytvoříme sluneční hodiny. Způsob výroby slunečních hodin je popsán v mnoha publikacích. Sluneční hodiny jak je známe, mají tyčku, která vrhá stín na čárky, popř. číslice, které ukazují čas. Číslice nebo kolik je přesně hodin děti ještě neznají, ale dobře znají průběh dne. Pojmy ráno, dopoledne, v poledne, odpoledne, večer, noc. Proto si místo číslic přiložíme obrázky (zatížíme je v ochranné fólii, aby vydržely povětrnostní vlivy), které tyto skutečnosti ukazují a budeme je v průběhu dne chodit pozorovat. Takto si i předškolní děti snadno představí, že pro nás může být Slunce prospěšné tím, že podle něj můžeme měřit čas.

Děti již ví, jak a čím je pro náš život prospěšné a důležité Slunce. Pro náš život jsou však důležité další jevy a skutečnosti, se kterými se budeme dále seznamovat. Dalším nezbytným prvkem pro náš život, život ostatních živočichů a rostlin je voda v různých podobách.

2.3.3 Voda

Voda je pro náš život každodenní nezbytnou součástí. Bez vody by nebyl na Zemi život. Vodu ke svému životu potřebují všichni živočichové, rostliny a lidé. S dětmi si můžeme povídat o tom, kdo všechno vodu k životu potřebuje a z jakého

důvodu. Venku si potom společně ukážeme, kde všude můžeme vodu v přírodě vidět. Projdeme si okolí a postupně se seznámíme se všemi možnostmi, kde se voda v přírodě nachází a komu je prospěšná.

Před tím, než si v přírodě ukážeme vodní biotopy a vše co s vodou souvisí, bylo by zajímavé dětem přiblížit, jak voda v přírodě cirkuluje. K pochopení cirkulace vody v přírodě využijeme pokus s vypařováním vody. Na školní zahradě nebo v přírodě, kde je vhodné rozdělovat oheň, připravíme oheň a do kotlíku nad něj si dáme vařit vodu. Když se voda začne vařit, budeme pozorovat, jak se vypařuje pára. Poté kotlík přikryjeme pokličkou, chvíli počkáme, kotlík odklopíme a pozorujeme, jak se na pokličce srazila pára. Tímto pokusem můžeme dětem přiblížit, jak se voda vypařuje ze zemského povrchu, sráží se v mracích, a když jsou mraky naplněné, spadne v podobě deště, někdy sněhu nebo krup, znovu zpátky na zem. Tento koloběh se v přírodě stále opakuje. Jak voda dopadne z mraků na zem, začne se vsakovat do půdy a pokud se nezačne znovu vypařovat, prosakuje dále do podzemní vody. Tento fakt můžeme dětem přiblížit tak, že dáme do velké pětilitrové sklenice zeminu, kterou zalijeme vodou a pozorujeme, jak voda prosakuje na dno sklenice a když je jí již hodně, hromadí se na dně lahve. Děti si mohou představit, jak se voda dostává hluboko do země, kde se mohou vytvořit podzemní jezírka. Tento jev si přiblížíme ještě více výletem do krasových jeskyní, kde můžeme na vlastní oči vidět a pozorovat podzemní jezírka, způsob vsakování a zachytu vody pod zemí a jakou sílu v zemi voda má.

Tím, jak voda prosakuje do země a prochází vrstvami v zemi, čistí se a stává se z ní zdroj pitné vody pro lidi. Aby si děti mohly představit, jak se čistí voda v přírodě, ukážeme si to uměle. V nějakém povrchovém vodním biotopu (řeka, rybník apod.) si nabereme pětilitrovou lahev vody. Do hustého navrstveného plátka dáme písek, abychom si uvolnili ruce, zavěsíme plátno za rohy na strom tak, aby děti stále na vše dobře viděly. Pod plátno s pískem postavíme další pětilitrovou lahev a začneme do připraveného filtru „*písek v plátnech*“ lít vodu. Po celou dobu pozorujeme vodu vytékající do lahve, jakou má barvu, kolik jí je a jakou rychlostí vytéká. Do prázdné lahve si znovu nabereme vodu ze stejného biotopu jako před tím a porovnáváme vodu filtrovanou a nefiltrovanou. Stejný pokus si můžeme udělat i s vodou, kterou znečistíme v domácnosti. Uměle si znečistíme vodu (např. jarem, pracím práškem, vodovými

barvami), když nám vznikne pořádná špína, začneme ji filtrovat stejným způsobem jako v případě vody z biotopu. Děti tak mohou přefiltrovanou vodu porovnávat podle zdroje znečištění. Na tomto příkladu můžeme ještě kromě filtrace a vsakování, dětem vysvětlit, jak je problematické a složité získávání pitné vody z přírody. Tak děti snadno pochopí, jak je důležité pitnou vodou šetřit.

Vodu můžeme v přírodě pozorovat také dlouhodoběji a to ve všech ročních obdobích. Vidíme ji v mnoha podobách, v různých skupenstvích, která lze pozorovat při jevech spojených se změnou počasí.

Pochopení skupenství vody dětem nejlépe ukážeme v zimních měsících, když venku mrzne a je sníh. V přírodě je možné pozorovat zamrzlé kaluže, rybníky, řeky, přírodu, kterou pokryl sníh, rampouchy kapající ze střech. S dětmi se projdeme zasněženou přírodou a budeme tyto jevy pozorovat v našem bezprostředním okolí. Těsně před návratem do MŠ si nabere do nepropustné nádoby sníh nebo uděláme sněhovou kouli, ze střechy ulomíme rampouch a vše si vezmeme dovnitř do tepla. Sníh i rampouch vložíme do nádoby a v průběhu dne budeme pozorovat tání, dobu změny skupenství nebo jak čistá, případně znečištěná, voda ve sněhu a v ledu je. Když už budeme mít v nádobě jenom roztátou vodu, můžeme dětem ukázat opačný jev. Nádobu s vodou dáme na noc ven zmrznout a druhý den budeme pozorovat, jak voda znovu zmrzla a stal se z ní led.

Pozorovat můžeme také v průběhu roku změny počasí. Když jsme se zaměřili na pozorování skupenství vody v zimě, můžeme dále pokračovat pozorováním struktury sněhových vloček pod lupou, popř. pozorování kresby námrazy na zamrzlém okně nebo špatně izolovaných dveřích. To se stane, když vzdušná vlhkost zmrzne na skle. Podobný jev v období podzimu můžeme pozorovat na rostlinách v ranních hodinách. Rosná vlhkost zamrzne přes noc na listech rostlin v podobě jinovatky. Dále si můžeme znovu připomenout pokus s cirkulací vody v přírodě a vysvětlit dětem, že sníh vznikne stejným způsobem. Jedná se o případ, když voda v podobě páry zamrzne v mracích a padá z mraků chladným vzduchem na zem jako sněhové vločky. Podobně jako sněhové vločky mohou na zem padat také kroupy. Když v mracích i za teplého počasí zmrznou kapky vody a vzduch s nimi houpe nahoru a dolů tak dlouho než ztěžknou, pak se v mraku neudrží a dopadnou na zem, přestože je teplo. Na jaře se zase můžeme

zaměřit na tání sněhu. Na to jak sníh odtává, kudy si odtávající voda razí cestu, kde vsakuje, kam odtéká. Při tání sněhu nebo ráno když je země vychladlá, můžeme pozorovat mlhu, která se podobá oblaku, jenž se objeví u země. „*Objevuje se tehdy, když nad studenou zemí prochází teplejší a vlhčí vzduch. Vzduch se ochladí a vodní pára se přemění v drobné kapičky.*“ (Janoušková 1994, s. 40) Tuto situaci můžeme dětem ukázat také připomenutím pokusu s vařící vodou.

Jarní tání sněhu

Jarní tání sněhu - mlha

V letních měsících, když svítí slunce a přitom začne pršet, můžeme na obloze vidět duhu. Duhu vidíme v případě, že se světlo od slunečních paprsků začne odrážet v dešťových kapkách. Duhu si můžeme za slunečného dne společně s dětmi udělat také sami. Stačí nám k tomu pouze hadice s přívodem vody. Hadici s tekoucí vodou namíříme proti slunci a duha se hned ukáže. Je to velmi efektivní pokus a děti si ho

dobře zapamatují. Někdy je možné v podvečer pozorovat červenou oblohu. Tomuto jevu říkáme červánky, které většinou předcházejí silnějšímu větru. Na vycházkách s dětmi v rámci pozorování přírody tento jev spatříme opravdu výjimečně, ale lze se domluvit s rodiči, aby se na pozorování červánků zaměřili, a později si v MŠ o tomto jevu více popovídáme.

Červánky

S vodou se v přírodě setkáváme kromě jevů spojených se změnami počasí, především v biotopech jako jsou studánka, pramen, potok, mokřiny, řeka, rybník, jezero, přehrada, moře. Moře je zcela specifický biotop. Některé mateřské školy k moři jezdí, ale je to v našich podmínkách spíše výjimka. Vzhledem k tomu, že moře v našem státě není, zaměříme se postupně podrobněji na biotopy, které můžeme u nás kdekoliv vidět a s dětmi pozorovat. Nadzemní vodu můžeme pozorovat od jejího pramene. Z předcházejícího pozorování a pokusů již děti vědí, že se voda nachází jak nad zemí, tak i pod zemí. Ta pak na některých místech v krajině vyvěrá ven na povrch. Tomuto jevu říkáme, že voda pramení na povrch. Voda u pramene je jak již víme přefiltrovaná, tudíž nejčistší a tedy pitná. Než začne voda dále odtékat do potoka, hromadí se většinou ve studánce. K prameni a studánce se můžeme jít s dětmi podívat, aby získaly představu o tom, jak to vypadá, když voda ze země pramení do studánky a kde začíná potok, který vteče do rybníka nebo do řeky. U studánky se mohou děti vody napít, abychom je utvrdili v tom, co jsme si říkali a ukazovali u čištění vody při vsakování do země. V tomto případě je ale potřeba zdůraznit fakt, že je voda čistá a pitná pouze u pramene, protože dále by mohla být již znečištěna a v žádném případě se dál od pramene pít

nesmí! Od studánky můžeme jít dále po proudu, aby děti prakticky viděly, jak si potok prořezává cestu krajinou. Je-li to možné, dojdeme až k místu, kde ústí do řeky nebo rybníka. Tímto bude představa daleko ucelenější, děti získají povědomí nejen o tom, že existuje, pramen, potok, rybník, řeka, ale hlavně o tom, jak voda krajinou protéká, jak soutokem sílí, jak se z ní stává řeka, rybník. Pokud máme v našem okolí nějakou přehradu, bylo by zajímavé si k ní udělat výlet, aby děti viděli velké množství vody pohromadě. Přehrada je vytvořena zásahem člověka, je zasazena do krajiny a pro děti bude takové poznávání vody zajímavé.

Potok na jaře

Všechny biotopy s vodou spojené můžeme pozorovat v průběhu všech ročních období. Můžeme vidět spoustu rozmanitých, na vodě závislých živočichů a rostlin. Nejlepší období pro pozorování živočichů a rostlin je přesto jaro a léto, protože můžeme vidět rostliny vykvetlé v celé své kráse a v rozmanitých tvarech a vůních. Také živočichové jsou v tuto dobu nejaktivnější. Pozorování všech uvedených biotopů bude s předškolními dětmi o něco složitější. Vynecháme brodění v mělčinách, vše budeme pozorovat ze břehu. Sice neuvidíme úplně vše, co bychom vidět mohli, ale i přesto to bude hodně zajímavé pozorování.

Nejprve se zaměříme na pozorování rostlin, které rostou kolem rybníků, řek a potoků. Rostlinám vyhovují různé podmínky k jejich životu. Dobře prospívají u klidných rybníků a potoků. Tam, kde voda rychle pádí do údolí, musí být

přizpůsobeny podnebným podmínkám v obdobích jara, když je vody v biotopech mnoho, třeba při povodních nebo dlouho trvajících deštích. Musí přežít i v letních měsících, kdy je sucho. Každá z rostlin se přizpůsobuje těmto podmínkám různými způsoby. Některé rostliny si vyvinuly dlouhé kořeny, které rostou rovnou dolu a celou rostlinu tak drží pevně ke dnu i při nepříznivých podmínkách. Tyto rostliny mají dlouhé tenké stonky a bez problému se udrží na vodní hladině, která je nadnáší, nebo rostou pod vodou. Najdeme je nejen při krajích, ale i uprostřed rybníka, kde je už hlubší voda. Takto můžeme pozorovat např. **Stolítek klasnatý**, **Lakušník vodní**, **Rdest splývavý**. Jiné rostliny, které nekoření hluboko u dna vodního toku, jsou volně unášeny proudem a živiny si berou přímo z vody. Jsou to např. **Vod'anka žabí**, **Okřehek**. Pod vodní hladinou roste např. **Vodní mor kanadský**. Tyto rostliny můžeme vidět kdekoliv na klidné vodní hladině. Všechny vodní rostliny, ale i spoustu dalších podobně žijících, může dětem ukázat za pomoci rybářů, popř. rodičů tak, že nám pomohou celé rostliny opatrně vyjmout z různých částí biotopu: od břehu, z větší hloubky, z vodní hladiny. Děti se budou na celý postup dívat. Rostliny si přeneseme v pětilitrových lahvích na školní zahradu, kde jim v akváriu připravíme podobné podmínky jako v přírodě. Takto přemístěné rostliny můžeme nějaký čas pozorovat. Pokud se nám je podaří nějaký čas uchovat, můžeme je zase vrátit zpět do přírody. V dětech tím od prvopočátku upevňujeme fakt, že je potřebné přírodu chránit a to, co jsme si z ní vzali, musíme zase vrátit.

Podobným způsobem můžeme na školní zahradě také pozorovat lekníny, které si společně s dětmi vysadíme do hlubšího stavebního vědra. Některé děti chodí do mateřské školy již po šesté hodině ranní a odcházejí z ní až po šestnácté hodině. Leknín rozevírá svůj květ kolem sedmé hodiny ranní a zavírá jej kolem šestnácté hodiny, proto můžeme po celý vidět jeho krásu.

V mělké vodě na březích, rostou obvykle rostliny na dlouhých podzemních stoncích (oddencích), ty rostlinu pevně drží v zemi. Takto roste např. **Orobinec širolistý**, **Rákos obecný**, **Žabník jitrocelový**, různé druhy travin apod. Tyto rostliny již můžeme s dětmi pozorovat docela dobře ze břehu. Při pozorování těchto rostlin musíme být velmi opatrní a učitelka se musí předem seznámit s terénem, aby nedošlo na bahnitějším podkladu ke sklouznutí dětí do vody.

Na březích rybníků, řek a potoků, kde je ještě dostatečně vlhká půda, se dobře daří např. **Blatouchu bahennímu, Pomněnce bahenní, Prvosence jarní, Plicníku lékařskému, Sítině rozkladité, Rákosu obecnému, Šmelu okolíkatému** a dalším rostlinám, které ke svému růstu potřebují mokřejší prostředí.

Kolem již zmíněných vodních biotopů rostou také různé stromy, u kterých můžeme pozorovat, kde rostou, co ke svému růstu potřebují, jaký mají tvar, kmen, listy, výšku, plody, pupeny, květy, kůru. Prohlédnout si můžeme např. **Vrby náhrobní a křehké, Topoly černé, Osiky obecné, Jilm štíhlý, někdy i Břízy bradavičnaté, Olše lepkavé**. Kromě stromů můžeme pozorovat u vodních biotopů také některé keře.

U vodních biotopů můžeme kromě rostlin, také pozorovat různé druhy živočichů. Nejprve se jako u rostlin, zaměříme na živočichy, pro které by život bez vody nebyl vůbec možný. Nejdominantnějšími živočichy podvodní říše jsou ryby. Mohlo by se zdát nemyslitelné, pozorovat tyto živočichy s dětmi předškolního věku avšak opak je pravdou. Záleží však na důvtipu učitelky, která edukaci plánuje. Za slunných dní, kdy se sluneční paprsky dostanou pod povrch vodní hladiny, můžeme pozorovat ryby v řece z mostu, ryby v rybníku nebo v přehradě, z hráze. Ryby jsou velice plaché, proto musíme předem děti na tuto skutečnost připravit, aby mohly prožít co nejlepší zážitek. Abychom měli jistotu, že nějakou rybu uvidíme, můžeme se zajít podívat na sádky, kde se od chovatelů dovíme, co ryby ke svému životu potřebují, jak se živí, co dělají v různých ročních obdobích, jak se rozmnožují, kde se ve vodě nejčastěji pohybují, jak pod vodou dýchají, kde mají ve volné přírodě úkryt. Také si ryby vylovené ze sádek mohou děti, podrobně z blízka prohlédnout. Podívat se na jejich zuby, ploutve, sáhnout na tělo, šupiny. Z kaprovitých ryb si můžeme prohlédnout **Cejna, Plotici, Lína, Parmu, Kapra, Sumečka amerického, z všežravých ryb Pstruha a Úhoře**, z dravých ryb **Okouna a Štika**. Některé ryby, které neuvidíme v sádkách, si můžeme s dětmi prohlédnout v rybárně, kde je mají na prodej živé. Také se můžeme domluvit s rybáři a jít se podívat na výlov rybníka. Před vánocemi lze navštívit trhy, kde uvidíme prodej kaprů.

Pro děti bude jistě zajímavé pozorování obojživelníků. V MŠ si předem vyrobíme síťky, které využijeme na lovení **čolků, mloků, pulců** později i hmyzu. Z vody můžeme sítkou vylovit pulce, ze kterých budou později žáby. Můžeme dětem vysvětlit, že se žába rodí ve vodě, ale žije na břehu, stejně jako mlok a čolek. Dětem

můžeme říci, že dospělá žába naklade do vody průsvitná vajíčky, ze kterých se vylíhnou malí pulci, kteří hned začnou mrskat ocásky a začnou se pohybovat. Jak se vyvíjejí, narostou jim dvě dlouhé nohy s plovacími blánami, později se začne zkracovat ocásek a objeví se přední nohy. V tomto okamžiku se stává z pulce žabka, která může vyskočit na břeh. Pulce si můžou děti nachytat do lahve a na školní zahradě pozorovat, jak se pulec mění v žabku, aby na vlastní oči viděli to, co jim u vody učitelka teoreticky vysvětlovala.

Ve vodě, na hladině vody a u vody můžeme pozorovat různé druhy hmyzu. Aby děti pozorování bavilo, budeme připravenými sítěkami, lovit ve vodě hmyz, který žije pod vodní hladinou a na vodní hladině. Na naše úlovky si ještě vezmeme v MŠ k vodě pětilitrové lahve a zvětšovací lupy, aby bylo pozorování hmyzu pro děti zajímavé a zábavné. Ulovený hmyz si můžeme donést na nějaký čas v lahvi na školní zahradu nebo ho po pozorování vrátíme do volné přírody. Hmyz, který můžeme po vylovení pozorovat a žije pod vodní hladinou je např. **Potápník vroubený, Vodomil černý, Klešťanka tečkovaná, Splešťule blátivá, Znakoplavka obecná, larva potápníka, larva chrostíka, nymfy šídel, nymfy motýlice, nymfy jepice, larvy a kukly komára.** Na vodní hladině můžeme vidět a odchytit **Vodoměrku štíhlou, Bruslařku obecnou, Hladinatku člunohřbetou, Vírník obecný.** Nad vodní hladinou můžeme pozorovat, jak poletují nádherně zbarvené **Vážky, Šídlo modré, Šidélko páskované, Jepice, Motýlice lesklá, Komár, Chrostík, Střechatka obecná.**

Nad vodní hladinou kromě hmyzu můžeme vidět létat také ptáky, někteří ptáci také plují po vodní hladině. Tito ptáci živí hmyzem nebo rybami. Vodní ptactvo je možné pozorovat v rámci nejen jednoho biotopu. Dalším místem je pro ně vzduch.

2.3.4 Vzduch

„Vzduch je směs plynů tvořící plynný obal Země- atmosféru-sahající až do výše asi 1000 km. Má vliv na všechny chemické proměny jak v nerostné přírodě, tak i v živých organismech.“ (Wikipedie 2010, Nestr.) Vzduch, ve kterém je obsažen kyslík, je nezbytný pro život všech živých organismů na zemi. Bez tohoto prvku v ovzduší by nemohla živá příroda vůbec existovat. Vzduch má schopnost transportovat vodu. Tomuto jevu říkáme koloběh vody v ovzduší (viz kapitola Voda). Této schopnosti říkáme, že má vzduch určité fyzikálně chemické vlastnosti. Kromě těchto vlastností má

ještě vlastnost přenášet a udržovat teplo, čímž se na Zemi udržuje optimální teplota pro život všech organismů. V opačném případě „by na noční straně naší planety byl mráz několika desítek stupňů, kdežto na denní straně by bylo více než stostupňové horko“. (Wikipedie 2010, Nestr.) Přítomnost vzduchu můžeme dětem ukázat při větrných dnech pozorováním toho, do čeho se vítr opírá: vlnící se tráva, stromy, na podzim padáním listů, vodní hladina, mraky.

Vítr vzniká tak, že ohřátý vzduch, který se rozpínáním stane lehčí, stoupá vzhůru a místo něj se přesune studený vzduch, který má větší hustotu a je tedy těžší. Studený vzduch se později ohřeje a zase začne stoupat nahoru. Tímto pohybem teplého a studeného vzduchu vzniká vzdušné proudění, kterému říkáme vítr.

Aby byly děti více vtaženy do pozorování např. síly větru (slabý vítr, silný vítr, vichřice), můžeme si vyrobit větrník a papírové draky nebo jen nastříhat proužky papíru, které upevníme na tyčku. Větrník a tyčku s papírky je možné pozorovat po celý den, když budou připevněné na okně nebo balkoně. Potom děti hned vidí, jaká je během dne síla větru. Pokud máme někde v okolí větrnou elektrárnu, můžeme na vycházce pozorovat, za jaké síly větru se vrtule točí a vyrábějí elektrickou energii a kdy nikoliv. Na podzim je možné dětem přiblížit sílu větru a jeho další schopnosti pouštěním papírových draků. Proto, aby drak vzlétl, potřebujeme soustavné foukání větru, který draka vynese do výše. Vítr se rozloží podél draka, takže se od něho neodráží. Takto se udrží ve vzduchu hmyz, ptáci, ale i letadla. Důležitost větru pro přírodu můžeme dětem přiblížit také tím, že si posbíráme v několika biotopech různá semena, která se poté pokusíme pouštět po větru. Následně mohou děti vymýšlet, kam až se semena mohou dostat, uchytit a vyrůst v rostliny, keře nebo stromy.

Kromě větru a jevů s ním spojených se můžeme dále zaměřit na pozorování ptáků. Můžeme je pozorovat s dětmi jak na vycházkách celoročně, tak i v zimních měsících na krmítku. Ptáci jsou zajímaví svou rozmanitostí barev a tvarů. V přírodě je můžeme vidět skoro na každém kroku, záleží však na tom, v kterém biotopu se právě nacházíme. Při pozorování ptáků můžeme sledovat, jak žijí, jejich tvar a umístění hnízda, tvar a délku zobáků, tvar a barva vajec, celkové zbarvení samičky i samečka, v zimě ptačí stopy ve sněhu. Aby děti pozorování bavilo, můžeme se společně v lese

pokusit postavit na zemi z dostupných přírodnin hnízdo v lidské velikosti přesně tak, jak jsme to viděli u nějakého z druhu ptáků.

Nejblíže našim domovům a mateřské škole můžeme pozorovat v letních měsících, když na ovocných stromech dozraje úroda **Špačka obecného**. Ten se v hejnech snáší na sladké a zralé ovoce, během chvíle ho sezobe tak, že na stromech již žádná úroda nezůstane. V zimních měsících pro nás může být pozorovatelnou okno mateřské školy, před které jsme umístili vhodně krmítko. Krmítka mohou být různých tvarů a velikostí, ale nejdůležitější pro krmení ptáků je jejich obsah, přesněji co jim na zobání nasypeme. Nejlákavější zob je slunečnicové semínko, které přiláká nejvíce ptáků. Do krmítka však můžeme dávat i konopné semeno, mák, lněné semeno, oves ovesné vločky, proso, sušené jeřabiny, šípky, bezinky. Protože ptáci v zimě potřebují pro přežití hodně tuků, můžeme jim na krmítko zavěsit také lůj nebo přímo vyrobit lojové krmítko (např. z kokosového ořechu). Nejznámějším druhem létajícím na krmítko je **Sýkora koňadra**, **modřinka**, **parukářka**, dalšími druhy jsou **Rehek zahradní**, **domácí**, **Šoupálek dlouhoprstý**, **Lejsek bělokrký**, **šedý**, **Konipas bílý**.

Zimní krmení ptáků

V letních měsících je možné v některých lokalitách pozorovat, jak si na vysokém komínu staví **Čápi bílí** svá velká hnízda. Dramatizací si můžeme vyzkoušet čápa odpočívajícího na jedné noze nebo lovícího svým dlouhým zobákem potravu. Ve větších městech zcela jistě spatříme **Holuba hřivnáče**, který je velmi krotký a většinou čeká na drobečky od lidí. V letních měsících také můžeme na řekách a rybnících často vidět plout **Kachny divoké**. Sameček kachny divoké je na hlavě krásně do zelena

zbarvený, samička není tak výrazná. Při jejich pozorování **se** musíme chovat velmi tiše, protože kachny nejsou tak krotké, snadno je vyplašíme a ony potom rychle odplují dál od nás do bezpečí. Ve stejných lokalitách, kde žijí kachny, můžeme zřídka vidět v rákosí **Divoké husy**, které zde hnízdí. **Husa velká** u nás žije v létě na rybníce, v zimě odlétá až do severní Afriky. „*Divoké husy táhnou v hejnech ve tvaru V, aby lépe rozrážely vzduch. Vůdce hejna se v pravidelných intervalech stahuje do zadní části útvaru*“ (Kayser 2004, s. 91) Když přelétají v hejnu, přehlédnout je nemůžeme, protože již z dálky slyšíme jejich kejhání. Na březích řek a rybníků můžeme vidět i **Volavku popelavou**, která hnízdí v koloniích na vysokých stromech. V zimních měsících na vycházkách městem můžeme spatřit na řece plout **Labuť velkou**. Je to náš největší, pravidelně hnízdící pták, který dosahuje váhy kolem deseti až dvanácti kilogramů. Labuť se stejně jako holub nechává ráda krmit sušenými rohlíky. Můžeme si je nakrájet na kostičky, usušit a vzít s sebou k řece, kde jimi přilákáme labutě ke krmení. Labuť je většinou na lidi zvyklá, proto je snadné pozorovat její ladnou krásu. Děti všeobecně rády krmí zvířata a rozhodně je to bude bavit.

Labutě velké na řece v zimě

Když už se děti umějí chovat se v přírodě tiše, můžeme s nimi v některých lokalitách u řek pozorovat **Ledňáčka říčního**. Jeho výskyt poznáme podle hnízda, které vypadá jako kruhový otvor. Hloubí si ho do svahovitého břehu lemujícího řeku až jeden metr do země a kladou do něj 6-7 vajec. Když v březích zahlédneme otvory, můžeme v tichosti pozorovat jeho představení, jak se vrhá do vody a loví ryby pro svoji obživu. V blízkosti větších vodních ploch jako jsou přehrady a rybníky můžeme spatřit **Racka chechtavého**. Zkušenost s pozorováním tohoto druhu však mohou získat snáze tam, kde jsou v blízkosti nějaké větší vodní plochy.

Když půjdeme po ní cestou tiše, je možné spatřit **Koroptev polní**, která hnízdí přímo na zemi v hnízdech miskovitého tvaru, do kterého snáší asi dvanáct vajíček. Koroptve žijí po celý rok společně, proto je většinou můžeme spatřit v hejnech v obilných polích a úhorech. Podobně jako koroptev žije **Bažant obecný**. Samci jsou výrazně zbarveni, samičky jsou skvrnitě hnědé. Těmto ptákům říkáme hrabaví. Většinou se pohybují po zemi, létají pouze, když je něco vyplaší. Naopak výborní ptačí letci, které můžeme vidět vznášet se nad polem a potom střemhlav padat dolů a lovit potravu jsou dravci, mezi něž patří **Poštolka obecná**. Je to malý dravec měřící kolem třiceti centimetrů, loví myši, hraboše, ale také některé užitečné ptáky. V podzimních měsících snadno zahlédneme, jak se na elektrických drátech houfují ve velkých hejnech **Vlašťovky obecné**, které se chystají na odlet do teplých krajín. Vlašťovky jsou jedny z nejobratnějších a nejrychlejších letců, živí se hmyzem. Hnízda si staví v blízkosti lidských obydlí přilepením pod krov domu nebo stodoly. V zimních měsících můžeme na zoraných polích vidět **Havrana polního**, který k nám přilétá z východní Evropy. V létě se s těmito ptáky můžeme setkat v Polabí, kde sídlí ve velkých koloniích. V přírodě je havran užitečný tím, že loví hraboše a škodlivý hmyz. **Vrána obecná** žije v okolí lesů, luk a polí, kde si staví jednotlivá hnízda.

Zaměříme-li se na vycházkách s dětmi na pozorování ptáků žijících v lesích, zcela jistě brzy po našem příchodu oznámí svým křikem všem lesním obyvatelům naši přítomnost **Sojka obecná**. Sojka špatně létá, proto bývá častou kořistí dravců. Živí se žaludy, ovocem, někdy si troufne vyzobávat v hnízdech slabší mláďata. Svá hnízda si staví ve větvích stromů a klade do nich většinou tři až šest vajíček. Sojka je příbuzná se **Strakou obecnou**, která si staví s velkou pečlivostí svá hnízda. Nejprve si postaví dočasné hnízdo, potom si najde bezpečné místo, kde si staví hnízdo trvalé, do kterého si ráda nosí lesklé věci, které při letu někde najde. Lidé ji proto někdy přezdívají zlodějka. Živí se semeny, ovocem, hmyzem, drobnými zvířaty a zdechlinami. V lese podle svého výrazného, nezaměnitelného hlasu můžeme slyšet **Kukačku obecnou**. Kukačku v lese často slyšíme, ale jen těžko ji zahlédneme, protože se nejčastěji ukrývá vysoko v korunách stromů. Spatřit ji můžeme pouze v letu, kdy ji poznáme právě podle svého specifického kukání. Svá vejce snáší do hnízd různých jiných ptáků, nečeká na jejich narození a hned odlétá ještě v letních měsících do teplých krajín. Její potomci jí následují později. Dalším ptákem, kterého můžeme v lese poznat po sluchu je **Datel**

černý. Datel svým ostrým zobákem vytesává díry do stromů, ze kterých jazykem se zpětnými háčky vybírá jejich škůdce. Vytesané díry mu také slouží jako hnízdo pro svá mláďata. Lesním dravcem měřícím asi padesát centimetrů, kterého můžeme u nás na vycházkách s dětmi spatřit je **Káně lesní**. Poznáme jej podle ladného letu, kdy plachtí nad lesem nebo loukami a číhá tak na svou kořist. Jakmile kořist, kterou tvoří hraboši nebo malí králíci spatří, vrhá se střemhlav dolů a uloví ji. Káně také můžeme vidět nehybně sedět na různých sloupech a patnících, kde ve své pozici číhá na kořist.

Zajímavostí v říši letounů jsou **Netopýři**, kteří nejsou ani ptáci ani hmyz, jsou to savci. S dětmi je na vycházkách po okolí asi těžko zahlédneme, protože se pohybují za šera a v noci. Na pozorování těchto živočichů v našem okolí bychom se museli zaměřit při některé z akcí, kdy se spí v mateřské škole. Místem, kde uvidíme netopýry určitě, jsou krasové jeskyně. Pokud budou děti předem seznámeny s tím, že uvidí netopýry, bude to pro ně lákavé zpestření celého výletu.

Další skupinou pohybující se ve vzduchu je hmyz. Tato skupina živé přírody je velmi spjata s biotopy, nad kterými létá (viz blíže u popisu jednotlivých biotopů).

Opakem zvířat živé přírody, která se ladně vznášejí ve vzduchu, jsou zvířata a rostliny, které žijí v zemi. Většinou se pohybují pomalu, provrtávají si v zemi chodbičky, kterými cestují za potravou. Živočichové žijící v zemi mají vyvinuté zcela jiné smysly, které potřebují k svému přežití než ptáci, hmyz a netopýři létající vzduchem.

2.3.5 Země

Země je pro většinu živých organismů zdrojem potravy. Pro některé živočichy jsou potravou rostliny, které ze země vyrůstají, pro jiné živočichy jsou zdrojem potravy živočichové, kteří se živí rostlinami. Vše je závislé na potravním řetězci. Další životně důležitý význam pro nás má země zajišťuje tím, že nám poskytuje zdroj vody, bez které by nebyl možný život ani rostlin a živočichů, ani člověka. Abychom zjistili, jaké má země vlastnosti, zaměříme se podrobněji na její pozorování.

Na vycházkách s dětmi budeme sledovat složení půdy na různých místech v našem okolí. K tomuto pozorování je dobré využít dětské lupy, abychom měli možnost vidět detailně to, z čeho se půda skládá. Zcela jistě uvidíme zbytky živočichů,

rostlin a zeminu různého složení. V některých případech písčitou, jílovitou, kamenitou, jinde rašelinu, nebo úrodnou půdu. Z každého místa si můžeme do malé nádobky nabrat vzorek, který si v MŠ jen vystavíme a porovnáme s ostatními nebo jej využijeme ještě pro další pokusy. K experimentům se zeminou můžeme dobře využít školní zahradu. Aby děti pochopily, jaké má zemina schopnosti, můžeme si založit v jarních měsících kompost, do kterého budeme průběžně společně s dětmi nosit organické zbytky ze školní jídelny. Tímto způsobem kompostér v průběhu jara, léta a podzimu lehce naplníme. Po zimě na jaře již bude možné ze spodní části kompostéru odebírat hlínu. Při této příležitosti můžeme udělat s dětmi další poznání. Ve většině škol již třídíme odpad na plast, papír, tetrapak, sklo a hliník. Po vytrídění organických materiálů z našeho odpadu zjistíme, že přestáváme potřebovat popelnice, protože většina vytríděných odpadků je v našem případě recyklovatelná. Dalším pokusem, který můžeme vyzkoušet na vycházce nebo na školní zahradě je zkouška toho, co je zem schopna rozložit a za jakou dobu. Na označeném místě si uděláme několik děr, do kterých vložíme různé materiály, jako je např. jablko, plastový sáček, dřevo, sklo, papírový sáček apod. Všechny díry poté zahrneme hlínou a přenecháme povětrnostním vlivům. Po nějakém čase znovu označené předměty vykopeme a pozorujeme, jak na ně země působila. Některé se rozložily zcela, u jiných teprve rozklad započal a některé předměty vyndáme zcela v původním stavu. Tímto pokusem děti získají přehled o tom, co zvládne země recyklovat sama, s čím jí musí v recyklaci pomoci člověk. Mále-li v našem okolí jílovitou hlínu, pozorování si zpestříme vyráběním různých hliněných předmětů denní potřeby obdobně jako s modelovací hmotou. K sušení výrobků využijeme slunce. Touto praktickou činností si děti uvědomí, jaký další prospěch máme z této „suroviny“ pro náš běžný život. Výrobky můžou děti využít dále pro námětové hry v přírodě.

Zem je pro lidstvo zdrojem nerostného bohatství všeho druhu, avšak pro mnoho živočichů je domovem. Velká část těchto živočichů je velmi malého vzrůstu, proto je dobré při něm využít lupu. Jedná se o různé druhy roztočů, larev a červů živočichů, kteří žijí na zemi, avšak pro vylíhnutí svých potomků využijí bezpečí země. Tímto způsobem kladou do země své larvy např. **Tiplice, Chroust obecný, Kovařík, Múra černá, Hlemýžď**. Hojným obyvatelem žijícím v hlíně jsou **žížaly**, které jsou pro ni důležité tím, že ji kypří. Žížaly se živí tak, že polykají zeminu, ve které jsou odumřelé části rostlin a živočichů. Zemina poté projde jejich zažívacím ústrojím a vyloučí ji až na

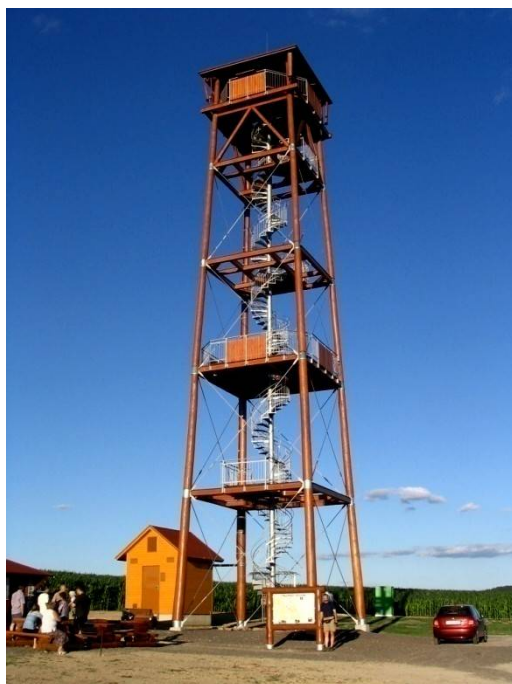
povrch země. Takto zpracovaná zemina je důležitá pro růst rostlin. Některé žížaly vtahují do svých chodbiček listy, kterými se také živí. Abychom mohli poznat, jak žížaly žijí, můžeme si vyrobit žížaliště. Do větší skleněné lahve si nasypeme několik vrstev písku a zeminy. Poté do lahve vložíme i několik žížal. Až se žížaly zavrtají, dáme navrch několik listů (např. salátu). Když máme vše připravené, omotáme sklenici tmavou látkou nebo papírem, aby dovnitř sklenice nešlo světlo. Po dvou dnech sklenici odmotáme a budeme pozorovat, jak žížaly zeminu promíchaly. Dalším živočichem žijícím pod zemí je **Krtek obecný**, který si pod zemí hloubí tunely, kudy se vydává za potravou. Jeho potravou jsou právě žížaly. Krtek denně sežere kolem padesáti žížal. Je-li nasycený, vytváří si jakési spižírny, kam si ukládá žížaly, kterým předtím ukousne hlavu, aby mu neutekly. Když se k této spižírně však nevrátí včas, hlavová část žížalám doroste a ony uprchnou. Krtek má ve svých cestičkách také hnízdo, které je vystlané suchou trávou a listy. Proto, aby se mohl dobře pohybovat, má velmi vyvinuté přední nohy, které mu slouží k odhrnování hlíny. Naopak oči má velmi malé, je skoro slepý. Dalším obyvatelem, který si v podzemí buduje své chodbičky je **Hraboš polní**. Ve svých chodbičkách si hraboš schovává potravu a tak si vytváří zásoby na zimu. Jeho potravou je zrní z obilí a oříšky. Na vycházce se můžeme zaměřit na pozorování krtinců a dírek od myší, aby děti získaly představu o velikosti a životě těchto zvířat.

V zemi kromě živočichů rostou také rostliny. Některé rostliny mají v zemi jen své kořeny, jiné rostliny potřebují ke svému růstu, aby jejich větší část byla pod zemí. S dětmi se pokusíme ve volné přírodě vykopat některé rostliny a pozorovat jejich podzemní část. Abychom byli ještě názornější, můžeme se na školní zahradě na záhonu pokusit vypěstovat některé druhy např. **kořenové zeleniny**, popř. **brambory**. Děti pak lépe pochopí, jaký užitek poskytuje člověku země.

Když již děti seznámíme se zemí, můžeme se dále zaměřit na její složení a zajímavosti s ní spojené. Předškolní děti sice ještě nemají zcela vyvinutou představu o čase, která by jim pomohla pochopit, že Země vznikla před čtyřmi a půl miliardami let. Těžko bychom jim asi přibližovali i způsob vzniku naší Země, respektive že se nejprve jednalo o kouli složenou z plynů a kovů. „*Těžší kovy postupně klesaly až do zemského středu a tam ztuhly. Lehčí horniny a nerosty naopak vypluly napovrch,*

zchladly a ztvrdly.“ (Varleyová a Milesová 2000, s. 14) Proto se spíše zaměříme na složení země a její zajímavé útvary, které je možné v přírodě vidět.

Při pozorování složení hlíny jsme zcela jistě našli i nějaké horniny a minerály, které využijeme pro přírodní stavby nebo jako sbírku jejich různých druhů, které si za pomoci knih určíme a poté vystavíme. Pozorováním našeho okolí dalekohledem z vyvýšeného místa zjistíme, zda se v něm nacházejí nějaké skalní útvary, krasové jeskyně nebo hory a kopce, které by bylo zajímavé si prohlédnout z blízka.

Rozhledna Vrbice

Při této příležitosti může být zajímavé naučit děti orientovat se v přírodě za pomoci turistického značení, případně map nebo map vyrobených na základě vlastního pozorování. Při celodenním výletě je možné i s předškolními dětmi v přírodě vařit, po obědě v letních měsících pak spát a učit chovat tak, abychom ji respektovali a neničili. Děti je dobré hned od počátku učit, že ač budeme poznávat přírodu a žít v ní, musí vždy po našem odchodu zůstat taková, jaká byla před naším vstupem.

Při turistických výslepech s dětmi v mateřské škole s cílem poznat geologické zajímavosti se budeme pohybovat převážně živou přírodou, která roste a žije na naší

Zemi. Pozorování živé přírody v našem okolí bude pro děti lákavé a při dobré motivaci je bude zcela jistě bavit.

2.3.6 Na zemi

Rostliny a stromy vyrůstají ze země, kde mají své kořeny, takže zemi jako takovou ke svému životu potřebují, protože si z ní berou živiny a vláhu, což je nezbytné pro jejich přirozený růst. Hlavní části rostlin, stromů a keřů rostou nad zemí, kde na ně působí vlivy okolního prostoru. Každá rostlina žije ve svém specifickém prostředí, její život závisí na vlastnostech biotopu. Ten je stejně důležitý i pro zvířata.

Les

Les je biotop, pro který jsou specifické stromy. V každém lese však nerostou stejné stromy, záleží na prostředí a druhu stromů. *„Lesy mohou mít různou podobu. Jiné lesy najdeme v nížinách u řek, jiné vysoko v horách, jiné budou na skalnatých kopcích. Podobu lesa utváří také člověk, když rozhoduje o tom, jaké druhy stromů v lese vysadí.“* (Ponížilová 1998, s. 5) Lesu, který se nachází v nížině v blízkosti řek a pro růst vyžaduje dostatek vody, říkáme les lužní. V tomto lese rostou převážně **duby, jasany, javory, lípy a jilmy. Lípy, javory, břízy, duby**, dále i **buky a habry** rostou nejen v nížinách, ale i dále od vody, v pahorkatinách a na vrchovinách. Těmto lesům říkáme listnaté. Ve stejném prostředí jako listnaté lesy rostou i lesy smíšené, tvořené listnáči a jehličnany. Z jehličnatých stromů zde nalezneme **smrky, borovice, jedle**. V horských oblastech jsou pak už lesy převážně jehličnaté. V případě, kdy jsou lesy jednopruhové, nazýváme je podle stromů např. bory nebo smrčiny. Děti v mateřské škole většinou již základní druhy stromů znají, ale je zajímavé se s nimi po okolí mateřské školy projít a uvědomit si, jaké lesy v našem okolí vlastně rostou. Děti poznávají stromy a určují druh lesa právě podle toho, s čím se před vycházkou teoreticky seznamovaly.

Budeme-li v lese, můžeme se zaměřit na to, jak strom roste a co ke svému růstu potřebuje. Pokud máme ve svém okolí různé druhy lesů, bude pozorování zajímavější. Začneme klidně hned pod samotnými stromy a budeme se snažit s dětmi přijít na to,

proč jsou pod konkrétním stromem i semena a náletové stromky od jiných stromů. Podíváme se, zda po cestě uvidíme nějaké šišky se semeny, popřípadě jiné semeníci plody stromů jako je chmýří topolů a křídélka (nažky) javorů přenášená větrem, semena olše se vzduchovou kapsou plující po vodě, žaludy přenášené ptactvem, oříšky a bukvice přenášené veverkou a hlodavci. Děti mohou vymýšlet různé varianty, jak se právě na toto místo mohla semena dostat.

Když budeme pozorovat jednotlivá semena, určitě najdeme některá z nich již naklíčená. Několik se jich opatrně pokusíme vyjmout z půdy, na školní zahradě si je můžeme zasadit a pozorovat jejich růst. Tímto jednoduše názorným pokusem si ukážeme, jak roste strom. Můžeme pozorovat, jak po klíčení dochází k zapouštění kořínku, potom se za krátko objeví malý výhonek, který roste vzhůru. Výhonku říkáme semenáček. V jeho středu roste vrcholový pupen a po stranách malé děložní lístky. Budou-li se děti o malé stromky dobře starat a podaří se jim, že přezimují, můžeme další rok pozorovat, jak ze stonku narůstají další listy a jak začne sílit stonek. Na větších semenáčcích a potom na velkých stromech si můžeme ukázat části stromu: kořeny, kmen, kůru, větve, listí, popř. jehličí, tvar koruny stromu.

Stromek každým rokem povyroste zhruba o padesát centimetrů, proto se zpravidla s jeho dalším růstem seznámíme v lese, kde se zaměříme na pozorování již různě vysokých stromků a pokusíme se společně odhadovat jejich stáří vzhledem k velikosti. Výšku vzrostlých stromů můžeme dětem přiblížit u celého pokáceného stromu. Učitelka ví, že např. vzrostlý smrk může měřit až šedesát metrů. V lese na přístupném místě si vybereme pokácený strom již bez větví, kolem kterého je dostatek místa. Děti si postupně lehnou těsně za sebou na kmen stromu a společně budeme počítat, kolik se jich za sebe vejde. Když všechny děti leží na kmeni, může se jít jedno z nich podívat, jak to vypadá ze vzdálenosti asi deseti metrů. Takto se vystřídají, aby alespoň trochu získaly představu o délce stromu. Pohrajeme-li si pak s fantazií, můžeme jednoduché představy o výšce stromu společně zhmotnit při obkreslování těla každého z dětí na papír. Skládáním z vystříhaných figur lze představu o výšce stromu dětem různě přibližovat. Fantazie dětí je bohatá, proto se domnívám, že tímto pokusem určitou představu o výšce stromu získají. Tuto představu můžeme posléze v MŠ upevnit kresbou obrázku s námětem této situace.

Když budeme experimentovat na kmeni, neopomeneme si prohlédnout pařez, na němž jsou rýhy, které nazýváme letokruhy. Všimneme si, že jeden letokruh je vždy samostatný uzavřený kruh, za kterým je další a další uzavřený kruh. Dětem názorně celou situaci vysvětlíme pokusem s asi patnácti papírovými kroužky o různých na sebe navazujících průměrech. Je vhodné si je připravit předem a vzít je do lesa. V lese si ze stromu utrheme tenkou rovnou větvičku a připomeneme si, jak vypadá kmínek stromu první rok na jaře po zimě. Je to vlastně tenký malý klacík. Na jaře se klacík probudí a začíná postupně nabírat na síle a roste. To dětem ukážeme na pařezu a také dáme na připravený klacík první, nejužší kroužek papíru. Děti si snadno představí, jak stromek za jeden rok narostl. Další rok se stromek na jaře probudil a začal zase růst, na podzim byl už o něco silnější. Na klacík dáme další, o něco větší kroužek papíru. Takto postupujeme až do vyčerpání všech kroužků. Při pohledu z vrchu na klacík s navrstvenými ruličkami již dobře vidíme, jak jsme si jednoduše uměle vytvořily svoje letokruhy. Děti si tak lépe představí, jak strom sílí, roste, možná i získají trochu představu o tom, že vzrostlý strom je vlastně hodně starý. Jak je strom starý můžeme ještě porovnávat s věkem lidí. Malý stromek je jako malé dítě, větší stromek velké dítě, vzrostlejší strom jako dospělý a statný strom jako babička nebo dědeček.

Aby děti pozorování stromů bavilo, můžeme se zaměřit i poznávání kůry na kmenech. Každý druh stromu má svoji specifickou barvu a strukturu kůry. Děti se snažíme naučit vnímat přírodu všemi smysly, proto jim můžeme právě u této činnosti zavázat oči, aby si strukturu kůry osahaly. Pro umocnění dojmu lze ke stromu přivonět. Pro děti je zábavná výtvarná technika frotáže, kdy se na kůru přikládá list papíru a plochou hlinky nebo rudky přenášíme šrafováním na papír strukturu kůry jednotlivých stromů. Poté vzájemně porovnáваме jejich odlišnosti. Děti si touto činností vizuálně uvědomují rozdíly mezi jednotlivými druhy stromů.

Kůra je pro strom velmi důležitá nejen svým vzhledem, strukturou a vůní, ale především svou funkcí. *„Kůra je vnější vrstva chránící strom před sluncem, deštěm a plísněmi, které ho mohou napadnout.“* (Wilkesová 1997, s. 37) Vnitřní, **lýková část** kůry obsahuje **trubice**, které rozvádějí **živiny** do všech částí stromu, od listů až po kořeny. Jak získává strom živiny, vysvětlíme dětem na příkladu jich samotných, připomenutím získávání a hospodaření našeho těla s živinami.

Dále můžeme u stromů pozorovat, jsou listy a jehlice, jejich tvar a barva. V zimě se zaměříme na pozorování pupenů listnatých stromů, ze kterých na jaře vyrostou listy. Každý strom má jiné pupeny. Některé pupeny mají špičku kulatou, jiné špičatou, některé jsou umístěny na větvi proti sobě, jiné jsou umístěny střídavě, pozorovat můžeme jejich barvu, strukturu, lepivost, suchost či vousy. Efektivním pokusem může být probouzení pupenů. V lese si v zimě natrháme různé větvičky listnatých stromů, které potom dáme v teple do vázy s vodou. V průběhu dalších týdnů budeme pozorovat, jak se pupeny otvírají a z větviček vyrostou listy. Zajímavé také je některé pupeny rozříznout a pozorovat pod lupou uložení listů (např. z jírovce maďala). Stejně můžeme pozorovat i pupeny jehličnatých stromů.

Stromy jsou základem a nejvyšším stavebním kamenem lesa. Bez stromů sice není les, ale nejsou zdaleka to jediné, co v lese roste. Les má svoji strukturu, které říkáme patra lesa. „*V lese přitom rozlišujeme patro stromů, keřů a bylin. Podobně jako patra nějakého domu obývají rozdílné zvířecí a rostlinné rodiny jednotlivá poschodí.*“ (Hederer a Schmidbauer 1996, s. 6). V patře stromů můžeme pozorovat některé živočichy. Bydlí tu např. housenky **Bekyně mnišky**. Když se budeme v lese chovat tiše, můžeme vidět po stromech šplhat **Veverky obecné**.

Na okraji lesa nebo lesních mýtinách nebo v řídce vysázených porostech v patře keřů, kde je dostatek světla, můžeme vidět např. **Lísky, Trnky, Hloh, Šípkové růže, Černý bez**. Keře na jaře kvetou výraznými květy bílé, růžové nebo žluté barvy.

Na podzim na nich dozrávají plody, které mají také pestré barvy – např. hnědé oříšky, tmavě modré trnky, červené šípky a maliny, černé bobule bezu a ostružin. Tyto plody většinou pro svoji pestrou barevnost lákají ptáky a jsou pro ně potravou. Lákavé jsou také pro děti, které je rády trhají. Můžeme toho využít i pro další poznávací činnosti - např. vystavit si různé druhy podzimních plodů a naučit se je rozlišovat podle barvy a tvarů. Je vhodné se dozvědět, které jsou jedlé a jedovaté, u jedlých vyzkoušet chuť třeba uvařením šípkového čaje nebo přímým ochutnáním syrových plodů, popř. uvařením malinové nebo ostružinové marmelády. Výtvarné kresby a malby s využitím samotných plodů, pracovní činnosti jako je navlékání plodů a vytváření ozdob, korálků, závěsů, dekorace, mozaiky, barvení látek přírodními barvivy z plodů, listů a celá řada

dalších technik je dosti pestrou podzimní inspirací, stačí zapojit fantazii všech zúčastněných.

Břízy na okraji lesa

Kvetoucí keře

Keře jsou také domovem pro různý hmyz a brouky, hnízdí zde různé druhy ptactva (podrobněji viz kapitola 2.3.5. Vzduch). Keře svou rozlohou plní ochrannou funkci pro půdu před vysušením, na podzim po opadání listů se vytváří při tlení vyživující vrstva humusu.

Spodním patrem lesa jsou byliny, které stejně jako patro keřů, potřebují ke svému optimálnímu růstu dostatek světla a humusu. Proto výrazně vyvinuté bylinné patro najdeme v lesích smíšených a listnatých, kdy na jaře ještě na stromech a keřích nejsou listy a skrz větve může pronikat na zem dostatek světla a tepla. Z tohoto důvodu květe většina lesních bylin na jaře. Pro děti může být takový jev zajímavou podívanou, když se **Jaterníky**, **Podléškami**, **Violkami vonnými** les modrá nebo **Sasankami hajními**, **Sněženkami** **podsněžníky** bělá a **Prvosenkou jarní** zežloutne jeho okraj. Ve třídě si můžeme z těchto rostlin vytvořit poznávací výstavku, děti si byliny lépe zapamatují.

Podléšky

Violky vonné

V průběhu léta a podzimu můžeme pozorovat další rostliny, u křovin **Kerblík lesní**, **Plamének virginský**, **Zimolez**, **Úponek**, **Netýkavku žláznatou**, různé druhy **trav** a **kapradin**, také **vřesy**, **borůvčí** a **jahody lesní**. Další lesní květiny, které můžeme poznávat v průběhu vegetačního období, jsou např. **Zvonek kopřivolistý**, **Zlatobýl**, **Okrotice červená**, **Ladoňka**, **Svízel vonný**, **Silenka dvoudomá**, **Šťavel kyselý**, **Náprstník**, **Brčál barvínek**, **Pomněnka**, **Konvalinka vonná**, **Česnek medvědí** a další. Z těchto rostlin si můžeme s dětmi udělat herbář, rostliny po nasbírání vylišujeme, poté nalepíme na čtvrtky papíru, společně určíme a učitelka zapíše název. Dáme do fólie a kroužkového bloku. V průběhu roku si děti mohou herbář prohlížet a upevňovat si svoje znalosti. Děti rovněž baví aranžování paletek. Paletka je kousek tvrdého papíru ve tvaru malířské palety, na které je přilepen lepící proužek lepidlem nahoru. V lese potom děti oddělají z lepidla ochranný proužek a mohou si na paletku lepit různé druhy květů a trav, které se jim nejvíce líbí. Paletky můžeme v průběhu roku využívat v lese, na louce, na školní zahradě, rostliny na paletkách posléze určujeme. Na nasbíraných rostlinách si s dětmi ukážeme jejich části: kořeny, stonek, listy, květy. Můžeme vysvětlit rozmnožování květů, podmínky pro růst. V patře bylin rostou také dobroty, které můžeme společně s dětmi ochutnat. Jedná se o lesní ovoce - **Jahoda lesní**, **Borůvka** nebo **Brusinka**. Důležité je děti předem upozornit na

to, že vše co najdou a chtějí ochutnat, musí nejprve vidět učitelka, aby se ujistila, zda jsou to opravdu jedlé bobule, z kterých dětem nehrozí žádná otrava. Při této příležitosti můžeme dětem vysvětlit, že ne všechny plody lesa jsou jedlé a jaké následky by požití jedovatých plodů mělo.

Dalšími zcela specifickými rostlinami, které rostou pod listím, na stromech, v mechu a travinách, jsou houby. Houby je zvykem v naší zemi sbírat a hojně využívat v gastronomii, mnohé děti jsou s nimi seznamovány již v poměrně raném věku v rodinách. Je nezbytné upozornit na shodný fakt jako plodů a bobulí - existují houby jedlé, nejedlé, jedovaté a prudce jedovaté. Povědomí o nebezpečí při sběru hub, které neumíme určit, je důležité zdůraznit. Obecně jsme zvyklí sbírat hřibovité houby, dobře se určují a není mezi nimi tolik jedovatých druhů. Sbírají se zejména **Hřib hnědý, žlutomasý, smrkový, borový, dubový, koloděj, kovář, Kozák březový, dubový, Křemenáč osikový, březový, Klouzek obecný, zrnitý**. Mnoho lidí se bojí sbírat houby lupenaté, protože jsou mezi nimi houby prudce jedovaté. Bohužel je to škoda, protože jsou mezi nimi houby velmi lahodné, jako jsou např. **Liška obecná, Ryzec pravý, Bedla vysoká, červenající, Muchomůrka růžovka, Václavka obecná**. Jedovaté jsou **Muchomůrka zelená, červená, tygrovaná, Závojenka olovová, Vláknice Patouillardova**. Další houby jsou podle různých atlasů členěny na **lošákovité, smrže, terčoplodé, pýchavkovité, chorošovité, hvězdovky a hlívy**. Nejdůležitější zásadou pro sběr hub ke gastronomii je, že houby, které neumíme stoprocentně určit, nesbíráme nebo je dáme mimo ty, které známe a půjdeme se ujistit do mykologického klubu. Dětem je praktické vysvětlit způsob sběru hub, důvody, proč se do hub nekope a jejich význam pro les. Měly by se také dozvědět, že houby budou pro některá zvířata důležitou potravou.

Nedílnou součástí lesa jsou jeho obyvatelé - zvířata. Výskyt zvířat souvisí i s patry lesa. V lese učíme děti, aby se pohybovaly tiše, neboť je to základní zásada úspěšného pozorování. Mezi nejméně náročné pozorování zvířat lesa patří sledování hmyzí říše. Je vhodné použít různé zvětšovací lupy, abychom mohli lépe rozeznat počet nohou, tykadel, barvy a odlišnosti jednotlivých druhů. Takto můžeme pozorovat různé druhy brouků, mezi něž patří např. **Roháč obecný, Kozlíček dazule, Krajník pižmový,**

Nosorožník, Tesařík obrovský, Zlatohlávek zlatý nebo motýly např. **Okáč pýrový, Bekyně velkohlavá, Bourovec ostružiníkový, Bekyně zlatořitná.**

Další specifickou skupinu hmyzu tvoří mravenci se svými fascinujícími stavbami. Dětem můžeme snadno přiblížit, jakým způsobem **Mravenec lesní** žije, pracuje a proč je pro les přínosný a důležitý. Na příbězích z knížky Ondřeje Sekory „Příběhy Ferdy Mravence“ můžeme dětem ilustrovat, jak je to s mravencem lesním doopravdy. Děti snadno pochopí, že mravenec roste z **vajíčka**, dále je z něj **žravá larva**= larva vyleze z vajíčka a spotřebuje velké množství potravy, **kokon**= zámotek, obsahuje kuklu, **imago**= dospělý jedinec, cestuje podle čichu. V lese najdeme velké mraveniště a můžeme prakticky, nejlépe s lupou, pozorovat systematické hemžení. Mraveniště a mravenci nám mohou být námětem k mnoha jiným činnostem, které budeme v rámci edukace realizovat. Můžeme si v lese postavit z klacků velké mraveniště pro děti a zapojit jejich fantazii tím, že si vyzkoušíme všechna mravenčí řemesla. Nejdříve si musíme říci, kdo v mraveništi žije a co má na starost, co vlastně královna- klade vajíčka, chůvičky- starají se o mladé larvy, také přenáší kukly, strážci- hlídají, aby nepřítel nevlezl do mraveniště. Když děti poznají všechna mravenčí řemesla, nezbyvá než rozdělit role a na mraveniště si hrát. Společně si můžeme nakreslit na balicí papír plánec mraveniště, vytvořit velké bludiště a procházet ho při různých hrách. Možností je celá řada, záleží na kreativitě dětí a šikovnosti učitelky. Stejným způsobem můžeme pozorovat pavouky jako např. **Křížáka obecného** nebo další druhy hmyzu: **Klíště obecné** – roztoč, který se přichytí sosákem a nohama, na nichž má jemné drápky otočené dozadu. Pro člověka je nebezpečné, protože přenáší Lymeskou boreliózu a Klíšťovou encefalitidu. O nebezpečnosti klíštěte děti většinou již vědí od svých rodičů, na učitelkách mateřské školy je vysvětlení na klasické téma: Proč?

Další skupinou zvířat, která můžeme s dětmi v lese vidět, jsou savci. Nejznámější může být **Srniec a srna obecná**. Dorůstá délky 1,2 metru, živí se mladými letorosty a bobulemi, má špatný zrak, ale výborný čich. S dětmi můžeme tyto savce pozorovat nejen za pomoci dalekohledu, n v řadě případů je třeba i vyplašit někde v křoví, ze kterého vyskočí před námi. Na podzim můžeme s dětmi pro srnky nasbírat kaštiny a žaludy, které v zimě společně odneseme do krmelce. Některý další den se můžeme jít přesvědčit, zda jim naše hostina chutnala. Nejenom v lese, ale také na louce

a v blízkosti našich obydlí můžeme někdy spatřit **Ježka obecného**. Ježek měří kolem 22-25 cm, na obranu se stočí do klubíčka a tak se chrání bodlinami před nepřáteli. Typicky funí.

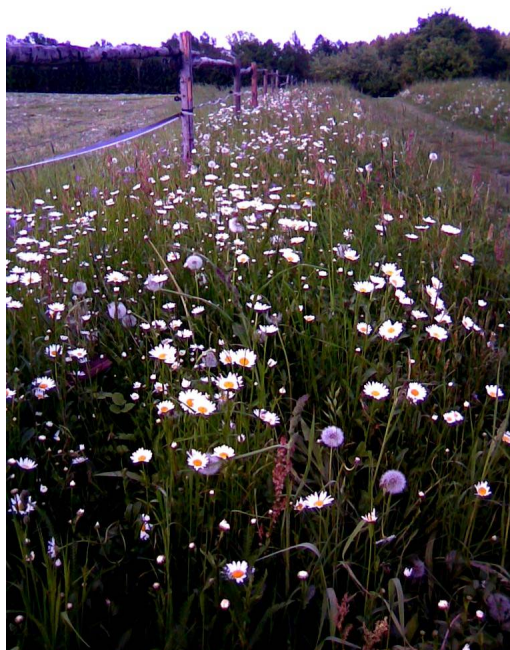
Obtížněji pozorovatelná jsou zvířata, která přes den odpočívají a v noci se pasou nebo loví. Neodmyslitelně mezi ně patří **Jelen evropský, laň, kolouch**. Jejich délka je v dospělosti asi 1,9 metrů. Laň a kolouch žijí ve stádech, samec je samotář. Další noční zvíře je **Jezevec lesní**, který je dlouhý 75 cm (plus 15 cm ocas) a žije v noře. Jezevec je pokládán za škůdce, protože lidem požírá úrodu, převážně obilí, hrozny, někdy i drůbež. Avšak jeho prospěšnost spočívá v hubení hlodavců a zmijí. Přejde-li do styku s lidmi, neútočí a je důležité vědět, že je chráněný. Za škůdce je také považováno hravé, živé a zvídavé zvíře **Kuna lesní, skalní**. Měří asi 40-50 cm, loví v noci, ve statcích rdousí drůbež, pije vejce a jen velice těžko ji budeme vypuzovat z půdních prostor. Ani **Liška obecná** není výjimkou v tom, že se vloupe do kurníku a sežere drůbež. Nebezpečná je pro nás pouze v případě, když šíří vzteklinu. Měří 60-80 cm (ocas 30-50 cm), živí se hlodavci a různými plody. Rozrytá místa v lese upozorňují na přítomnost **Divokého prasete**, jehož pozorování z důvodu bezpečnosti dětí radši vynecháme. Měří asi 2 m, žije v křovinatých lesích, v menších stádech. Ve dne odpočívá a v noci vyráží za potravou, kterou je tráva, červy, hmyz, kly ryje v zemi a vyrývá na okraji polí brambory. Dalším z lesních savců je **Tchoř tmavý**. Jeho délka je 30-50 cm. Žije v norách a živí se ovocem, od žab po hady. Když je neklidný, tak páchne. Člověkem se dá ochočit. Pokud nepotkáme tato zvířata v přírodě, můžeme je dětem přiblížit v různých knižních publikacích nebo naučných filmech. V zimě však určitě nalezneme jejich stopy ve sněhu.

Louka, paseka

Ty trávy, které uprášené a odrané lemují cesty a silnice, zarůstají příkopy, meze a neplodná místa se spojí ve veliké a silné rostlinné společenstvo, jehož jméno je louka. (Čížková 1996, s. 60). Na místě, kde končí les, povětšinou začíná paseka nebo palouk. Rozdíl s loukou je jen v podmínkách, ve kterých se nachází, jinak specifické aspekty mají oba biotopy stejné. Rostou zde různé druhy travin např. **Kostrava, Pýr, Srha**,

Třeslice. S dětmi si můžeme udělat jednoduchý pokus s travními semeny, která si předem zakoupíme, popř. doneseme z dozrálých klásků travin přímo z louky. Tyto semena můžeme s dětmi nejprve pozorovat pod lupou, abychom zjistili jejich barvu, tvar a strukturu, poté je můžeme zasadit. Do většího květináče si dáme hlínu, kterou navrchu přitlačíme. Na hlínu nasypeme semena travin, která orosíme vodou. Vlaha je pro růst trávy důležitá, proto nesmíme v průběhu klíčení a růstu zapomenout průběžně semena zalévat. Při každodenní zálivce nám tráva roste. Tímto jednoduchým pokusem děti získají představu o způsobu, jakým se tráva v přírodě obnovuje.

Kromě travin roste na louce ještě nepřeberné množství květin různých barev a vůní. Aby bylo pozorování květin pro děti zajímavé, můžeme si je rozdělit podle barev a v průběhu vegetačního období od jara do podzimu se zaměřit na jejich pozorování. Opět můžeme vyrobit herbář lučních květin, ale jinak než u květin lesních, aby tato činnost nepřestala děti bavit. Velkou metrážní čtvrtku si tentokrát vystříháme do tvaru květu a vylišované rostliny si nalepíme do okvětních lístků (na čtvrtku) podle barev, aby si je mohly děti připomenout i v období, kdy právě nebudou kvést. Podle bílé barvy nepřehlédneme **Sasanku hajní, Sedmikrásku, Kokošku pastuší toboleku, Hluchavku bílou, Jetel plazivý, Heřmánek pravý, Silenku širokolistou, Kopretinu.** Pokud budeme pozorovat žlutou, nejspíše uvidíme **Prvosenku jarní, Orsej jarní, Smetánku lékařskou, Pitulník žlutý, Pryskyřník plazivý, prudký, Štírovník růžkatý, Jestřábník chlupáček.** Růžově kvete **Kohoutek luční, Silenku dvoudomou, vstavač mužský, Vřesovec popelavý, Kakost smrdutý, Kakost krvavý,** na kraji louky **Růže šípková.** Červená až purpurová se objeví u **Drchničky rolní, Náprstníku červeného, Chrastavce rolního, Špetky plané, Limonky, Vikve ptačí, Zvonku kopřivolistého.** A v neposlední řadě barva modrá: **Zvonek okrouhlostý, Chrupa modrá, Čekanka obecná, Ostrožka stračka, Hadinec obecný, Rozrazil nitkovitý.** Barev je celá paleta, průběžně sledujeme louky a paseky v našem okolí, abychom ověřili, zda na různých místech kvetou stejné rostliny či nikoliv. Pozorování květin podle barev je pro děti zábavné, protože mohou běhat po louce a hledat, kdo jakou květinu najde dříve.

Kvetoucí louka

Abychom se dobře orientovali v našem okolí a nezapomněli na místa, kde jsme rostliny našli, můžeme si společně vyrobit z balicího papíru velkou mapu našeho okolí. Postupně budeme vyznačovat a zakreslovat, jaké rostliny a živočichy jsme v určitém biotopu pozorovali. Děti mohou malovat a učitelka pro zpětnou kontrolu může pod obrázky vždy vypsát konkrétní druhy rostlin a živočichů. Při opakování tato pomůcka hodí, protože nezapomeneme na nic, co naši mateřskou školu obklopuje.

Proto, aby rostliny mohly růst a rozmnožovat se, potřebují se opylit. Některé rostliny se opylují navzájem. Znamená to, že jedna rostlina (např. vlčí mák) opylí druhou. Jiné rostliny jsou schopny se opylit vlastním pylem např. Kruštík modročervený. Označujeme je jako samosprašné. A nakonec rostliny, které potřebují ke svému opylení opylovače, kterým je hmyz. *Hmyz živící se nektarem uvnitř květů může přenášet pyl z rostliny na rostlinu, neboť se na něj přichytí. Rostliny lákají hmyzí opylovače barvou, nebo vůní svých květů. Některé rostliny vyznačují cestu k pylu skvrnami, nebo linkami, tzv. nektarovými průvodci. Hmyz sleduje tyto průvodce, až najde nektar.* (Velenská 2002, s. 74) Některou z vycházek můžeme zaměřit na pozorování hmyzu, jak opyluje rozkvetlé rostliny. Abychom dětem pozorování zpestřili, naučíme je hru, kterou si v přírodě zahrajeme. Učitelka si předem připraví vystříhané

květy rostlin různých barev. Rozmístí je přehledně po zemi a každé z dětí se postaví k jednomu z květů. Učitelka řekne: „Včeličky létají a opylují květy!“ Děti mají za úkol běhat od jednoho květu k druhému. Učitelka několik květů oddělá a zvolá: „Včeličky letí domů!“ Děti si rychle musí najít nějaký květ, ke kterému se postaví. Děti, které květ nenašly, ze hry vypadávají a hra pokračuje dál, dokud nezbude poslední květ a na něm jedna včelka.

Důležitým opylovačem v naší přírodě jsou včely. Na louce u lesa můžeme pozorovat z bezpečné vzdálenosti včelí úly a pilnou práci včel. K bližšímu poznání je nejlepší s dětmi navštívit nejbližší včelařský spolek nebo včelaře. Lákavé a zajímavé je také vidět, jak včelař stáčí med a to nejlepší nakonec, ochutnávka právě stočeného medu. Je to něco jiného než doma z lahvičky. Podobně jakou v mraveništi lze vytvořit obdobnou dramatizaci. Role jsou tradičně známé: královna, dělnice, trubci.

Kromě včel pozorovat i jiné druhy hmyzu. Květiny jsme na louce dělili podle barev, u hmyzu se můžeme zaměřit třeba na jeho křídla. Hmyz s jedním párem křídel zastupuje **Moucha domácí, Komár, Tiplice obrovská, Dlouhososka velká**, hmyz s prvním párem zpevněných křídel: **Slunéčko sedmitečné, dvousečné, Škvor, Kobylka, Saranče, Kněžice trávov zelená**. Jindy se zaměříme na hmyz bez křídel: **Mšice, Mravenec žahavý**, různé druhy larev a housenek. Mezi hmyz se dvěma páry křídel patří **Šídlo královské, Jepice, Střechatka obecná, Vosa, Čmelák** a motýli. Podle toho, kde můžeme motýly vidět, kde žijí, jsou většinou zbarvení a byl jim tak určen název např. **Babočka jilmová, vrbová, Hnědásek osikový, horský, diviznový, jitrocelový, Ostruháček dubový, březový, ostružinový, trnkový, Modrásek obecný, rozchodníkový, Otakárek fenyklový**. Motýli nám mohou být námětem k mnoha dalším činnostem.

Mozaika motýla z víček PET lahví

Na louce se kromě rostlin někdy zapleteme i do pavoučích nástrah. Pavouky většinou nemají lidé rádi, protože zřejmě nepatří mezi krasavce, ale jsou součástí rozmanité přírody. V naší přírodě žijí různé druhy nejedovatých pavouků např. **Křížák obecný, pruhovaný, zelený, Běžník zelený, skvostný, kopretinový, Slíd'ák**. Na způsobu života pavouka je velmi zajímavá jeho síť, do níž chytá svoji kořist, kterou se živí. Pavoučí síť se vyznačuje různými tvary, podle kterých se nazývají plachetka - plochá síť, nálevka - trubicová síť, některé jsou jako pavučenka - babí léto. Pavoučí síť se nejlépe pozorují v dopoledních hodinách, když je na nich ještě rosa. Pro děti mohou být předlohou pro výtvarná díla nebo pohybové hry. Na kraji lesa si najdeme několik stromů, abychom mezi nimi mohli natáhnout osnovní provázky pro pletení obří pavučiny. Po natažení osnovy asi půl metru nad zemí začneme tkát pavučinu jako pavouk. V každém překřížení uděláme uzlík, aby se nám pavučina nezničila. Po dokončení pavučiny si můžeme zahrát hru na pavouka, jak loví potravu. Někdo je pavouk, ostatní děti se mohou pohybovat v pavučině překračováním provázku. Když někoho pavouk chytí, musí s ním jít chycený do jeho domečku. Kdo zůstane jako poslední, je vítěz a může se z něj stát pavouk při opakování hry. Když budeme s hrou končit, je třeba pavučinu ze stromů odstříhnout, ale protože je pevně svázána provázky, můžeme si ji přenést do třídy nebo uschovat pro pozdější hru, stačí ji jen rozložit třeba na zemi.

Louka je výtvořem přírody, ale člověk ji může ovlivnit tím, že do ní začne zasahovat obděláváním. Zryje zeminu a hlínu upraví tak, že vytvoří pole.

Pole, polní cesta

Pole je v přírodě uměle vytvořeno člověkem, protože rostliny na něm vyseté, vzrostlé a sklizené potřebujeme ke své obživě. Na poli může člověk vysázet různé druhy obilí, zeleniny, olejnin, píce, přírodních hnojiv a krmiv pro zvířata, technických plodin. Současným trendem jsou rostliny pěstované jako otop tzv. biomasa, kterou je možné při dodržení technologického postupu ekologicky topit.

Mezi uměle pěstované rostliny se přirozeně v průběhu jejich růstu zamíchávají rostliny z volné přírody. Na okraji pole můžeme nejčastěji spatřit **Vlčí máky, Chrpy, Heřmánky, Vojtěšku, Hořčici rolní, Hluchavku, Hvozdík, Silenku nadmutou, Orlíček.**

Na Vlčím máku si můžeme s dětmi ukázat, jakým způsobem se květiny rozmnožují a jak se dostaly do pole, které bylo vyseto lidmi. Když budou máky odkvetlé, učitelka odlomí makovici, kterou dá dětem prohlédnout, aby mohly pozorovat její tvar, barvu a zejména dírky, které má nahoře. Bude-li makovice dozrálá, můžou si pod ní dát dlaň a zahrkat. Takto jednoduše zjistí, že se z ní začnou sypat semínka, která se zachytí na jejich ruce a v přírodě spadnou do půdy. Pak už se pro názornost stačí jen vrátit k pokusům s klíčením rostlin.

Aby se zemědělci dostali na pole, začali přejíždět část louky, ze které se postupem času stala polní cesta, na které rostou také rostliny. U polní cesty může vidět kvést **Třezalku, Diviznu, Mydlici, Ptačinec, Šípkovou růži.**

Při pozorování pole je zajímavé se děti ptát, zda někdo z nich ví, co se s plodinami stane dál. Některé děti umí odpovědět, že je sklídí kombajn, děti rodičů pracujících v zemědělství znají i další postup. Většina si ale neumí představit, co se z těchto surovin vyrábí a proč jsou tak důležité. V průběhu jara a pozdního léta můžeme průběžně pozorovat, jak zemědělci obilí sejí a sklízí. Při dramatizaci mohou děti napodobovat, jak se obilí vysévá, jak začíná růst, jak se sklízí (některé děti jsou klasy, jiné mezi nimi jezdí jako kombajn a sklízí je), pytluje a převáží autem do mlýna (dětí napodobují pytle). Takto můžeme pokračovat až do pekárny, kde se mouka míchá v těsto, které kyne, z těsta se pak vyrábí chléb, rohlíky a koláče, které jíme. Nakonec si

můžeme s dětmi upéct koláč s lesním ovocem. Od věci není návštěva pekárny, mlýna, farmy, kde lze vše spatřit na vlastní oči.

Jako u ostatních biotopů i na polích žijí živočichové. Můžeme zde narazit na **Zajíce polního, Králíka divokého, Rejska obecného, Hraboše polního, Sysla obecného, Křečka polního, Bažanta obecného.**

Řepka olejka

3. Empirická část

3.1 Charakteristika průzkumu

Empirická část je zaměřena na zjištění kompetencí učitelek k cílenému, systematickému poznávání a ochraně přírody při vycházkách s dětmi v MŠ. Cílem průzkumného šetření je zjistit, zda v této oblasti pracují učitelky systematicky, zda využívají k této práci pomůcky, spolupráci s různými spolky a ekocentry, spolupráci s rodiči dětí, spolupráci v pedagogickém sboru. Dalším cílem je zjistit, zda učitelky systematicky plánují vycházky za účelem poznávání a ochrany přírody do ŠVP a TVP a zda umějí tyto realizované činnosti vyhodnocovat a následně z výsledků vycházet pro další plánování.

3.2 Průzkumná metoda a její zdůvodnění

K provedení empirického průzkumu byla zvolena metoda dotazníkového šetření. Po zvážení všech možných výhod a nevýhod je dotazník koncipován jako kombinovaný. Proto, aby bylo dosaženo zajímavých výsledků, jsou v dotazníku použity otázky uzavřené, polouzavřené i otevřené. Vyhodnocování otázek je pro to složitější, ale jistě přineslo rozmanitější výsledky.

3.2.1 Hlavní cíl

Zmapovat přístup učitelek mateřských škol k námětovým vycházkám zaměřených na environmentální činnosti.

Předpoklad 1.: Mateřské školy nemají systematicky zapracované vycházky zaměřené na environmentální činnosti v integrovaných blocích ŠVP, projektech, ani ve vzdělávacím obsahu.

- Předpoklad 2.:** Učitelky MŠ přistupují k námětovým vycházkám zaměřeným na environmentální činnosti individuálně, ne na základě vzájemné spolupráce.
- Předpoklad 3.:** Při vycházkách děti tráví nejvíce času mimo volnou přírodu. Vycházky jsou realizovány nejčastěji v ulicích mezi domy ve městech.
- Předpoklad 4.:** Učitelky nemají snahu zapojovat do činností rodiče, aby se účastnili v MŠ aktivit, které jsou zaměřeny na ochranu a poznávání přírody.
- Předpoklad 5.:** Učitelky s menší praxí v MŠ mají větší zájem o další vzdělávání v oblasti environmentálních činností než učitelky s vyšší praxí.
- Předpoklad 6.:** Učitelky s vyšší praxí zvládnou lépe hodnotit formou evaluace realizované činnosti týkající se poznávání přírody než učitelky s nižší praxí, proto dokážou kvalitněji plánovat než učitelky s nižší praxí.

3.2.3 Plán provedení průzkumu

Průzkum probíhal od dubna do června 2010 v Chocni a v regionu Orlickoústecka. Průzkumný soubor je tvořen učitelkami, vedoucími učitelkami a ředitelkami mateřských škol. Vzorek přicházející v úvahu pro realizaci průzkumu je ve výši přibližně 100 respondentů.

3.2.3 Předprůzkum

Na základě studia odborné literatury, konzultací s ředitelkami a učitelkami některých mateřských škol, byl vystavěn a realizován s deseti respondenty předprůzkum. Nejasnosti byly upřesňovány také formou rozhovorů s respondenty.

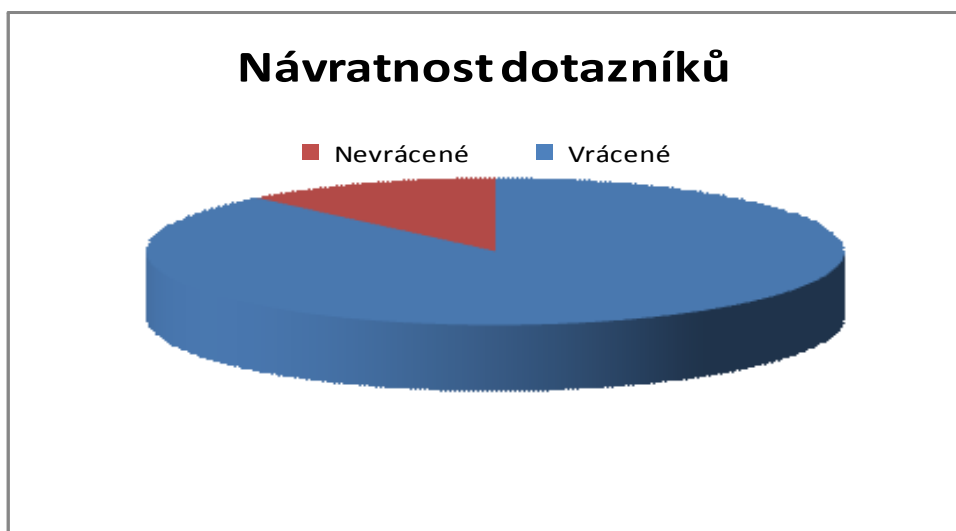
3.3 Výsledky průzkumu

Návratnost dotazníků při realizaci průzkumu

Tabulka č. 1

Dotazníky	Počet	Počet (%)
Vrácené	88	88,0
Nevrácené	12	12,0
Celkem	100	100,0

Graf č. 1

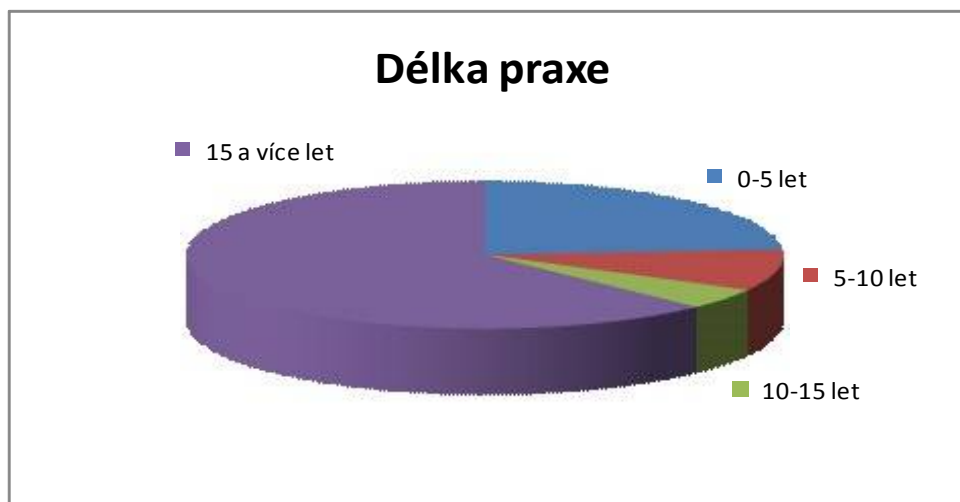

Rozdělení respondentů dle délky praxe

Tabulka č. 1 - Délka praxe

Délka praxe	Počet	Počet (%)
0-5 let	21	23,9
5-10 let	8	9,1
10-15 let	4	4,5
15 a více let	55	62,5
<i>Celkem</i>	88	100,0

Graf č. 1 - Délka praxe

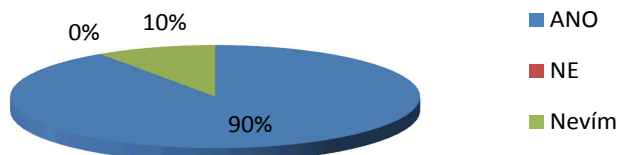
A) Výsledky realizace průzkumu

Kategorie: **praxe 0 - 5 let**

Otázka č. 2: *Je pro Vás důležité další vzdělávání, abyste při pobytu dětí venku mohla cíleně ovlivnit průběh edukace zaměřené na poznávání přírody?*

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	19	0	2

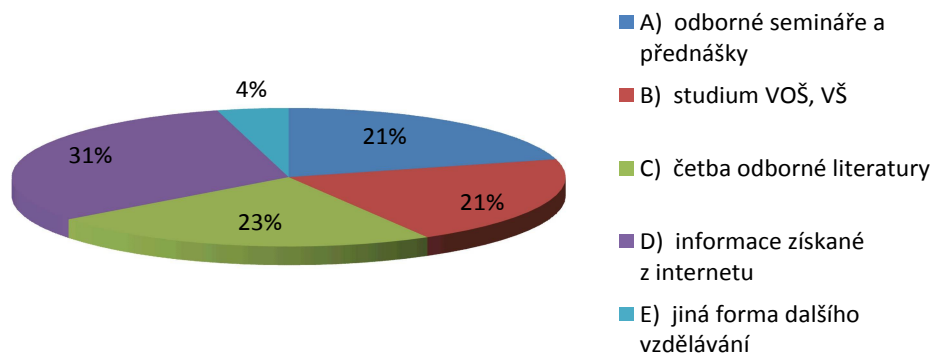
Význam dalšího vzdělávání

Otázka č. 3: *Pokud ano, tak jakou formu dalšího vzdělávání jste v této oblasti absolvovala v průběhu posledních dvou let?*

Odpověď	Počet
A) odborné semináře a přednášky	10
B) studium VOŠ, VŠ	10
C) četba odborné literatury	11
D) informace získané z internetu	15
E) jiná forma dalšího vzdělávání	2

Formy dalšího vzdělávání

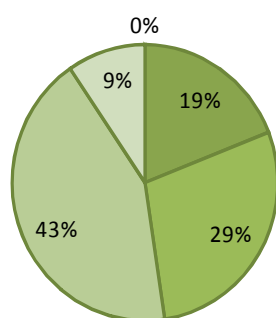
Kategorie: **praxe 0 - 5 let**

Otázka č. 4: *Kolik času odhadem trávíte s dětmi při pobytu venku?*

Odpověď	Nikdy	Občas	Polovinu	Často	Stále
<i>Příroda</i>	0	4	6	9	2
<i>Školní zahrada</i>	0	4	6	9	1
<i>Město / obec</i>	1	10	3	1	0

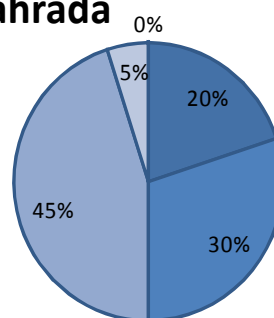
Příroda

- Nikdy
- Občas
- Polovinu
- Často
- Stále

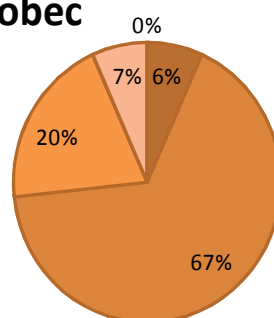
Školní zahrada

- Nikdy
- Občas
- Polovinu
- Často
- Stále

Město / obec

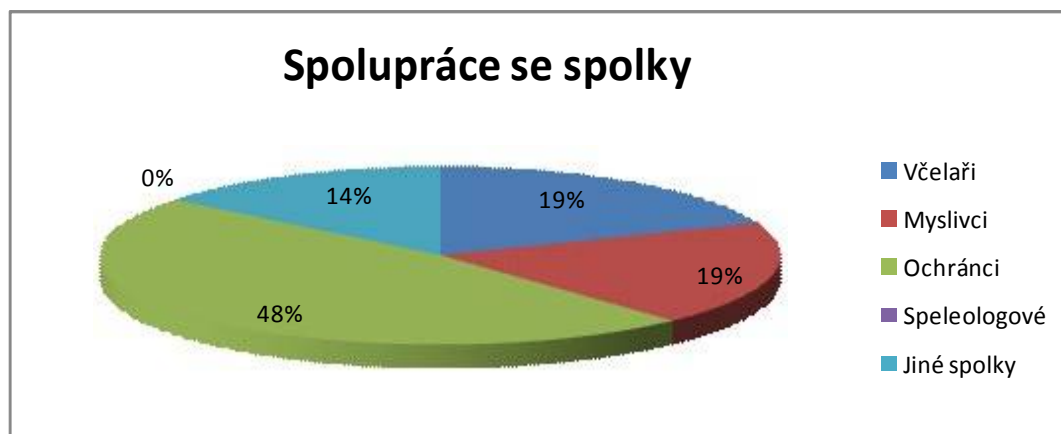
- Nikdy
- Občas
- Polovinu
- Často
- Stále

Kategorie: **praxe 0 - 5 let**

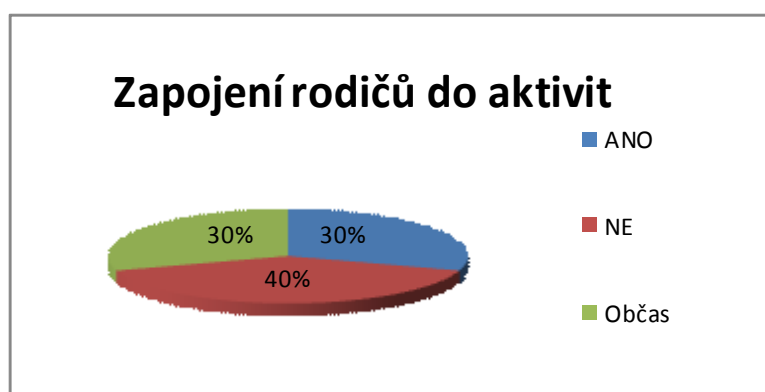
Otázka č. 5: *Spolupracujete ve Vašem okolí v rámci edukace v MŠ s nějakými přírodovědnými spolky?*

Odpověď	Včelaři	Myslivci	Ochránci	Speleologové	Jiné spolky
Počet	4	4	10	0	3

Otázka č. 6: *Zapojujete rodiče do aktivit, které se týkají činností v přírodě zaměřených na poznávání a ochranu?*

Odpověď	ANO	NE	Občas
Počet	6	8	6

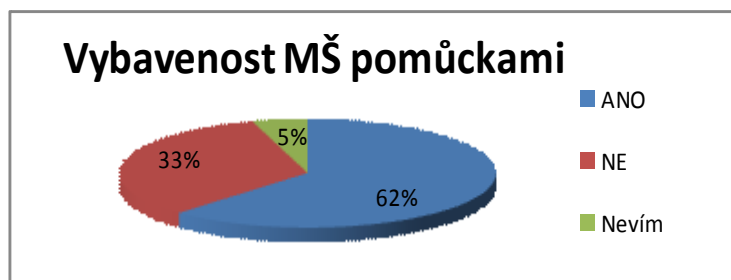
Otázka č. 7: *Pokud ano, tak uveďte, na co je spolupráce zaměřena? Vypište:*

(odpovědi bez grafického zpracování)

Kategorie: **praxe 0 - 5 let**

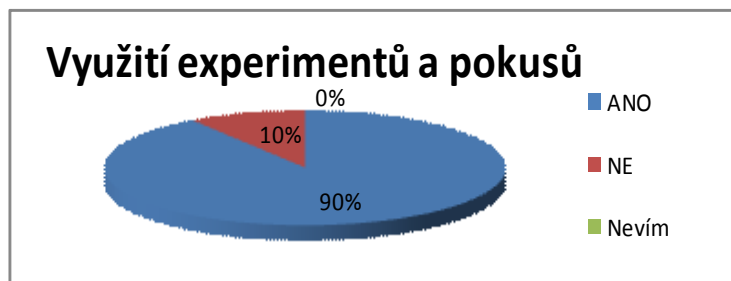
Otázka č. 8: *Máte ve Vaší MŠ potřebné materiální vybavení v podobě pomůcek pro poznávání přírody venku? (lupy, dalekohled, nádoby apod.)*

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	13	7	1

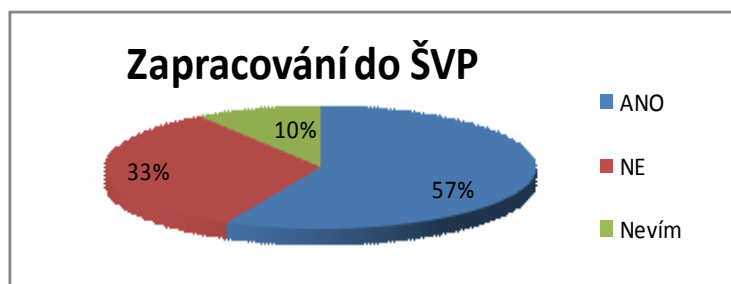
Otázka č. 9: *Využíváte pro poznávání přírody experimenty a pokusy?*

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	19	2	0

Otázka č. 10: *Máte zapracován ve Vaší MŠ pobyt venku zaměřený na poznávání a ochranu přírody do integrovaných bloků ŠVP, popř. do tématických celků, projektů?*

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	12	7	2

Kategorie: **praxe 0 - 5 let**

Otázka č. 11: *Pokud ano, tak uveďte, na co jsou zaměřeny? Vypište:*

(odpovědi bez grafického zpracování)

Otázka č. 12: *Jakým způsobem probíhá ve Vaší MŠ evaluace těchto činností? Vypište stručně:*

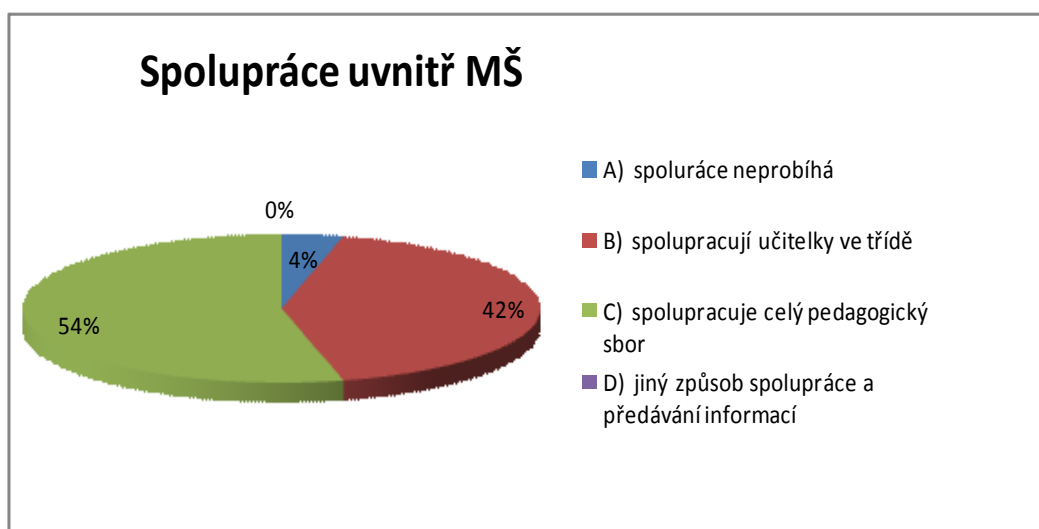
(odpovědi bez grafického zpracování)

Otázka č. 13: *Jakým způsobem dále pracujete se získanými závěry z evaluace? Vypište stručně:*

(odpovědi bez grafického zpracování)

Otázka č. 14: *Jakým způsobem probíhá ve Vaší MŠ spolupráce mezi pedagogickým sborem?*

Odpověď	Počet
A) spolupráce neprobíhá	1
B) spolupracují učitelky ve třídě	11
C) spolupracuje celý pedagogický sbor	14
D) jiný způsob spolupráce a předávání informací	0

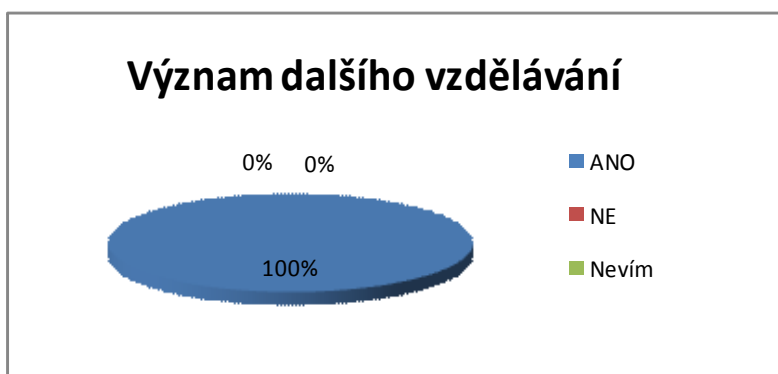

B) Výsledky realizace průzkumu

Kategorie: praxe 5 - 10 let

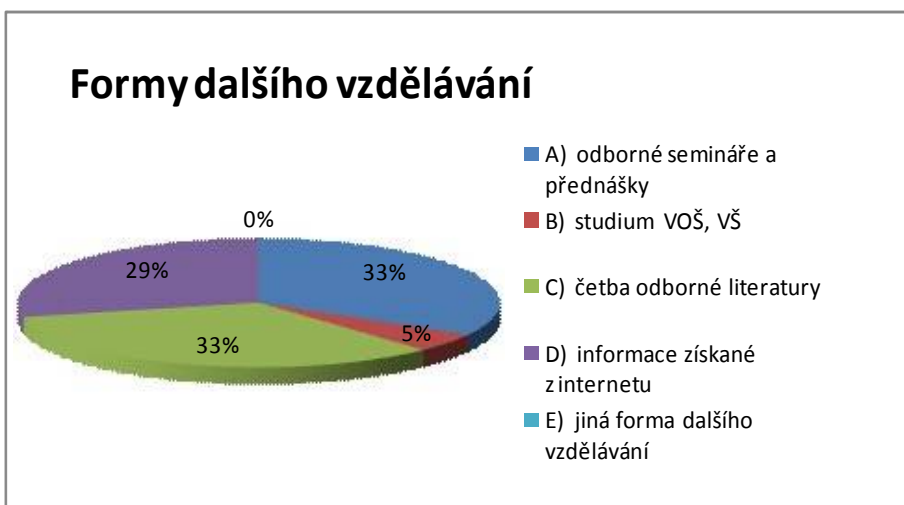
Otázka č. 2: Je pro Vás důležité další vzdělávání, abyste při pobytu dětí venku mohla cíleně ovlivnit průběh edukace zaměřené na poznávání přírody?

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	7	0	0

Otázka č. 3: Pokud ano, tak jakou formu dalšího vzdělávání jste v této oblasti absolvovala v průběhu posledních dvou let?

Odpověď	Počet
A) odborné semináře a přednášky	7
B) studium VOŠ, VŠ	1
C) četba odborné literatury	7
D) informace získané z internetu	6
E) jiná forma dalšího vzdělávání	0

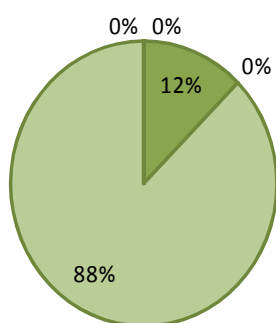
Kategorie: **praxe 5 - 10 let**

Otázka č. 4: *Kolik času odhadem trávíte s dětmi při pobytu venku?*

Odpověď	Nikdy	Občas	Polovinu	Často	Stále
<i>Příroda</i>	0	1	0	7	0
<i>Školní zahrada</i>	0	1	4	3	0
<i>Město / obec</i>	0	5	1	1	0

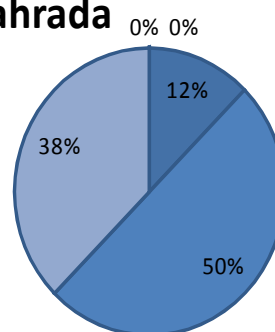
Příroda

■ Nikdy
■ Občas
■ Polovinu
■ Často
■ Stále

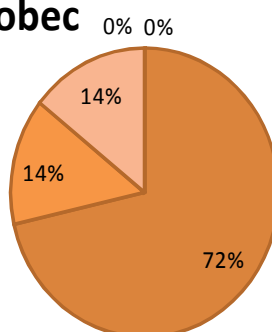
Školní zahrada

■ Nikdy
■ Občas
■ Polovinu
■ Často
■ Stále

Město / obec

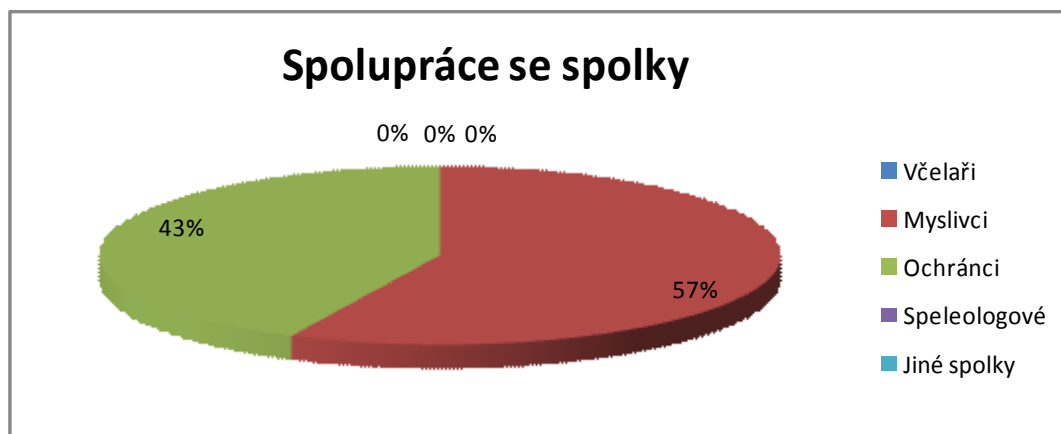
■ Nikdy
■ Občas
■ Polovinu
■ Často
■ Stále

Kategorie: **praxe 5 - 10 let**

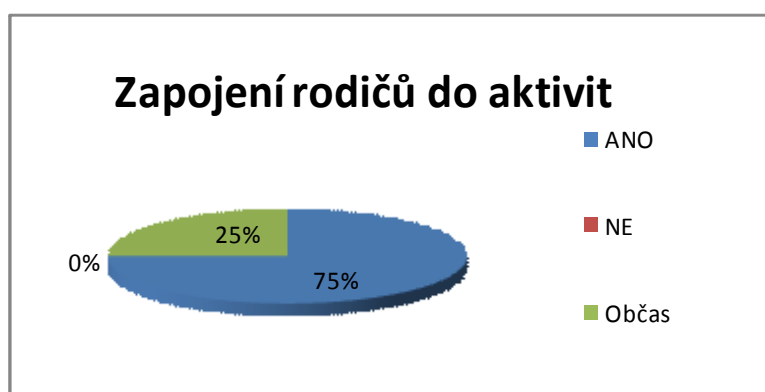
Otázka č. 5: *Spolupracujete ve Vašem okolí v rámci edukace v MŠ s nějakými přírodovědnými spolky?*

Odpověď	Včelaři	Myslivci	Ochránci	Speleologové	Jiné spolky
Počet	0	4	3	0	0

Otázka č. 6: *Zapojujete rodiče do aktivit, které se týkají činností v přírodě zaměřených na poznávání a ochranu?*

Odpověď	ANO	NE	Občas
Počet	6	0	2

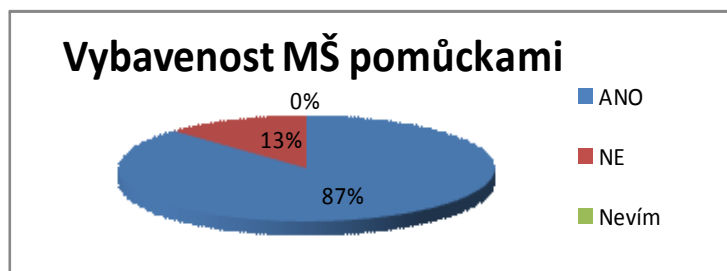
Otázka č. 7: *Pokud ano, tak uveďte, na co je spolupráce zaměřena? Vypište:*

(odpovědi bez grafického zpracování)

Kategorie: **praxe 5 - 10 let**

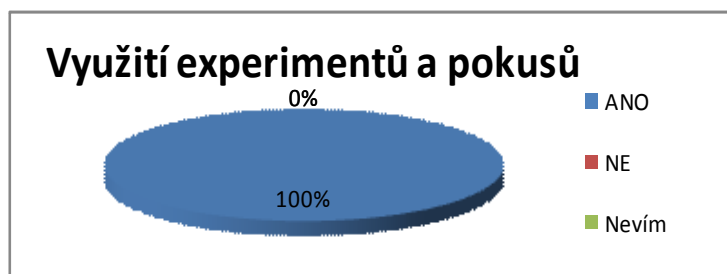
Otázka č. 8: *Máte ve Vaší MŠ potřebné materiální vybavení v podobě pomůcek pro poznávání přírody venku? (lupy, dalekohled, nádobky apod.)*

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	7	1	0

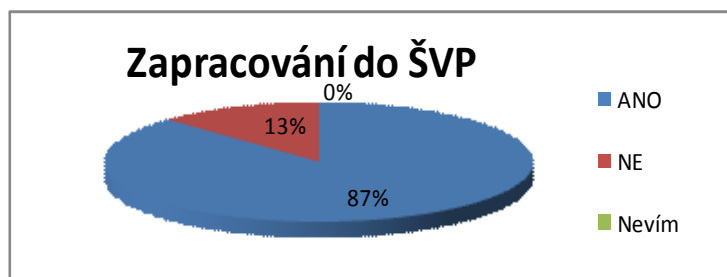
Otázka č. 9: *Využíváte pro poznávání přírody experimenty a pokusy?*

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	8	0	0

Otázka č. 10: *Máte zapracován ve Vaší MŠ pobyt venku zaměřený na poznávání a ochranu přírody do integrovaných bloků ŠVP, popř. do tematických celků, projektů?*

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	7	1	0

Kategorie: **praxe 5 - 10 let**

Otázka č. 11: *Pokud ano, tak uveďte, na co jsou zaměřeny? Vypište:*

(odpovědi bez grafického zpracování)

Otázka č. 12: *Jakým způsobem probíhá ve Vaší MŠ evaluace těchto činností? Vypište stručně:*

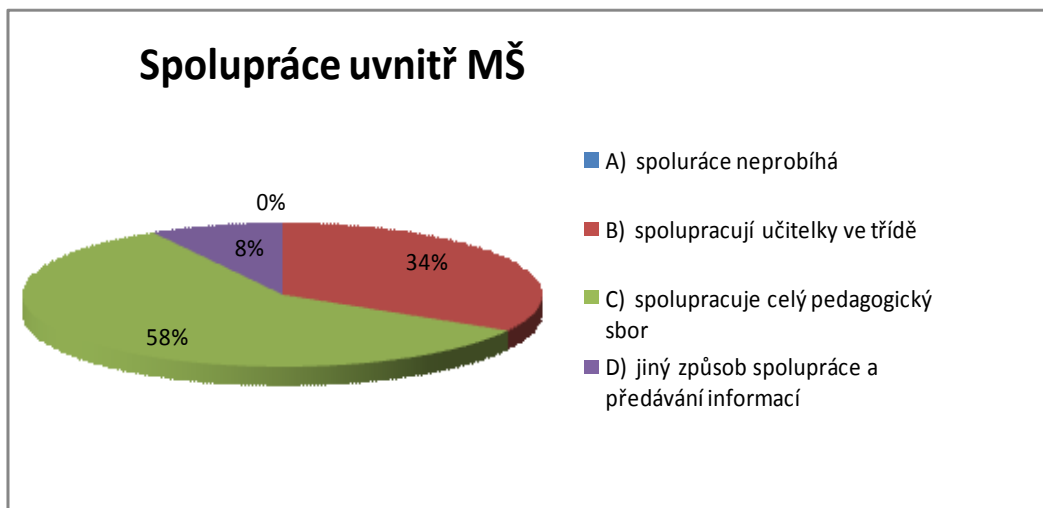
(odpovědi bez grafického zpracování)

Otázka č. 13: *Jakým způsobem dále pracujete se získanými závěry z evaluace? Vypište stručně:*

(odpovědi bez grafického zpracování)

Otázka č. 14: *Jakým způsobem probíhá ve Vaší MŠ spolupráce mezi pedagogickým sborem?*

Odpověď	Počet
A) spolupráce neprobíhá	0
B) spolupracují učitelky ve třídě	4
C) spolupracuje celý pedagogický sbor	7
D) jiný způsob spolupráce a předávání informací	1

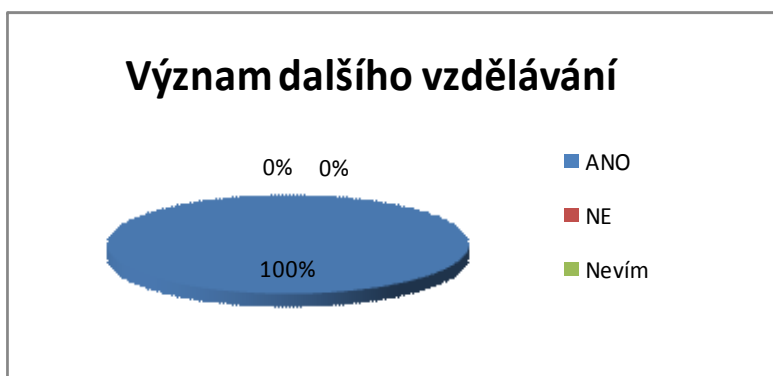

C) Výsledky realizace průzkumu

Kategorie: praxe 10 - 15 let

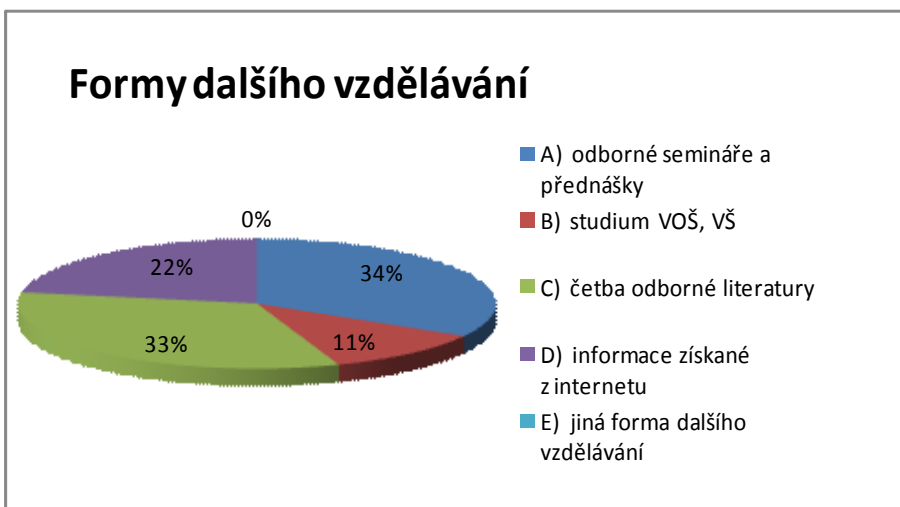
Otázka č. 2: Je pro Vás důležité další vzdělávání, abyste při pobytu dětí venku mohla cíleně ovlivnit průběh edukace zaměřené na poznávání přírody?

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	4	0	0

Otázka č. 3: Pokud ano, tak jakou formu dalšího vzdělávání jste v této oblasti absolvovala v průběhu posledních dvou let?

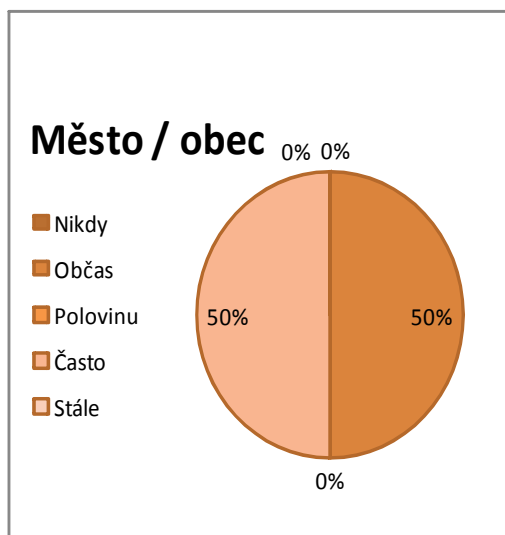
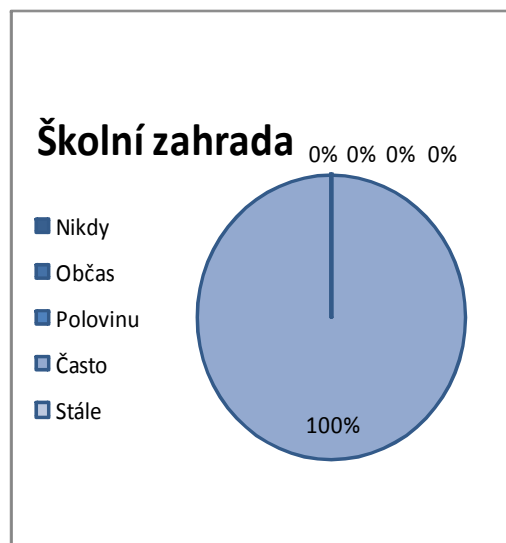
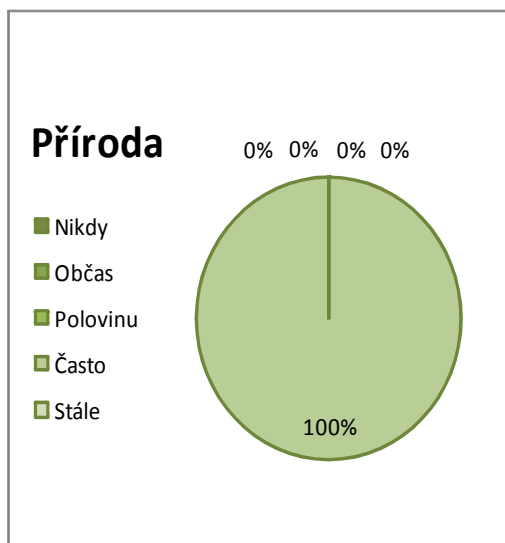
Odpověď	Počet
A) odborné semináře a přednášky	3
B) studium VOŠ, VŠ	1
C) četba odborné literatury	3
D) informace získané z internetu	2
E) jiná forma dalšího vzdělávání	0

Kategorie: **praxe 10 - 15 let**

Otázka č. 4: *Kolik času odhadem trávíte s dětmi při pobytu venku?*

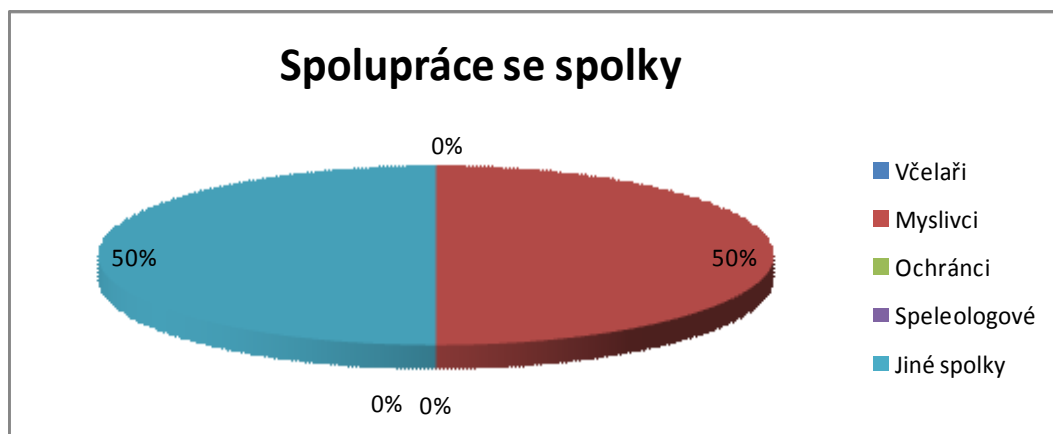
Odpověď	Nikdy	Občas	Polovinu	Často	Stále
<i>Příroda</i>	0	0	0	3	0
<i>Školní zahrada</i>	0	0	0	4	0
<i>Město / obec</i>	0	2	0	2	0

Kategorie: praxe 10 - 15 let

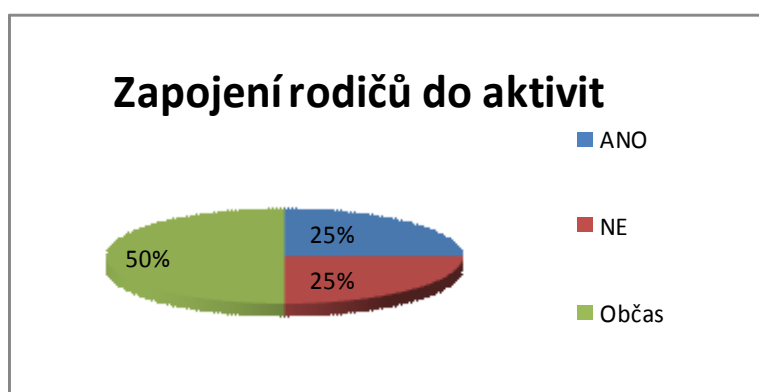
Otázka č. 5: *Spolupracujete ve Vašem okolí v rámci edukace v MŠ s nějakými přírodovědnými spolky?*

Odpověď	Včelaři	Myslivci	Ochránci	Speleologové	Jiné spolky
Počet	0	1	0	0	1

Otázka č. 6: *Zapojujete rodiče do aktivit, které se týkají činností v přírodě zaměřených na poznávání a ochranu?*

Odpověď	ANO	NE	Občas
Počet	1	1	2

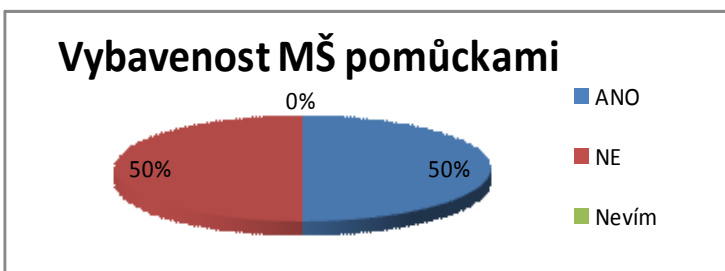
Otázka č. 7: *Pokud ano, tak uveďte, na co je spolupráce zaměřena? Vypište:*

(odpovědi bez grafického zpracování)

Kategorie: **praxe 10 - 15 let**

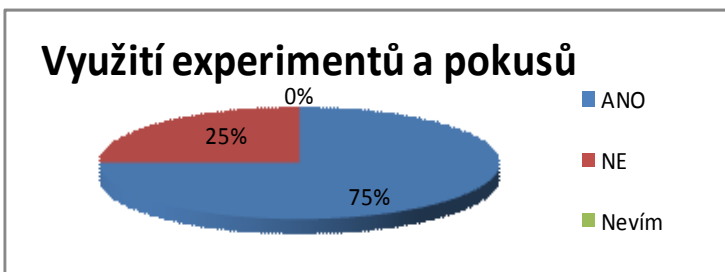
Otázka č. 8: *Máte ve Vaší MŠ potřebné materiální vybavení v podobě pomůcek pro poznávání přírody venku? (lupy, dalekohled, nádobky apod.)*

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	2	2	0

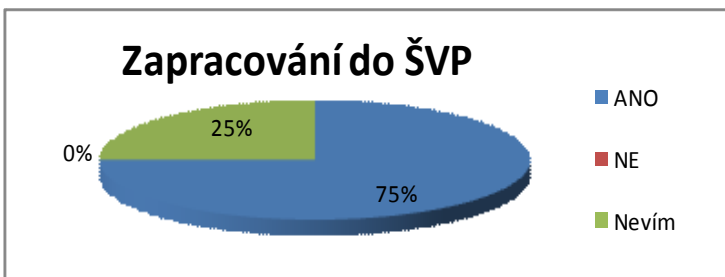
Otázka č. 9: *Využíváte pro poznávání přírody experimenty a pokusy?*

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	3	1	0

Otázka č. 10: *Máte zapracován ve Vaší MŠ pobyt venku zaměřený na poznávání a ochranu přírody do integrovaných bloků ŠVP, popř. do tematických celků, projektů?*

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	3	0	1

Otázka č. 11: Pokud ano, tak uveďte, na co jsou zaměřeny? Vypište:

(odpovědi bez grafického zpracování)

Otázka č. 12: Jakým způsobem probíhá ve Vaší MŠ evaluace těchto činností? Vypište stručně:

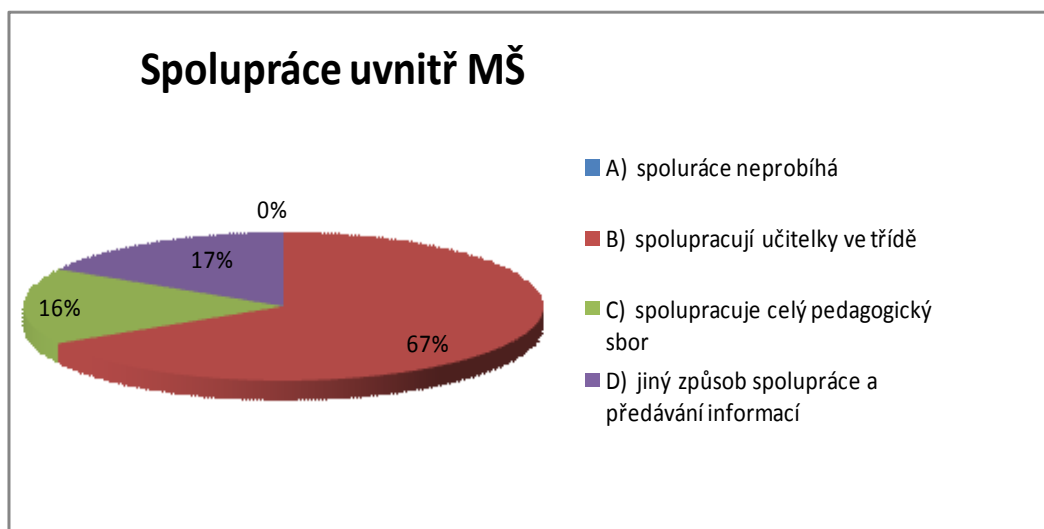
(odpovědi bez grafického zpracování)

Otázka č. 13: Jakým způsobem dále pracujete se získanými závěry z evaluace? Vypište stručně:

(odpovědi bez grafického zpracování)

Otázka č. 14: Jakým způsobem probíhá ve Vaší MŠ spolupráce mezi pedagogickým sborem?

Odpověď	Počet
A) spolupráce neprobíhá	0
B) spolupracují učitelky ve třídě	4
C) spolupracuje celý pedagogický sbor	1
D) jiný způsob spolupráce a předávání informací	1

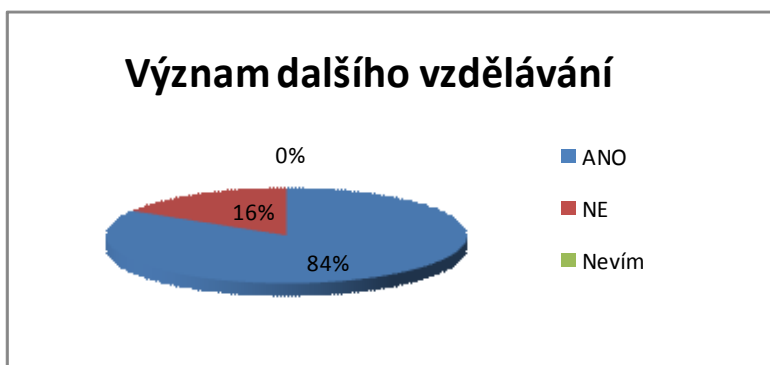

D) Výsledky realizace průzkumu

Kategorie: praxe 15 a více let

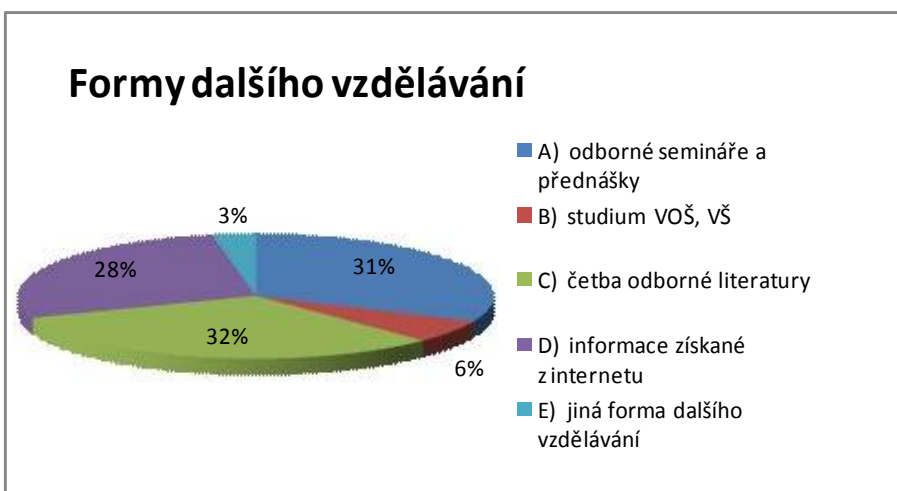
Otázka č. 2: Je pro Vás důležité další vzdělávání, abyste při pobytu dětí venku mohla cíleně ovlivnit průběh edukace zaměřené na poznávání přírody?

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	46	9	0

Otázka č. 3: Pokud ano, tak jakou formu dalšího vzdělávání jste v této oblasti absolvovala v průběhu posledních dvou let?

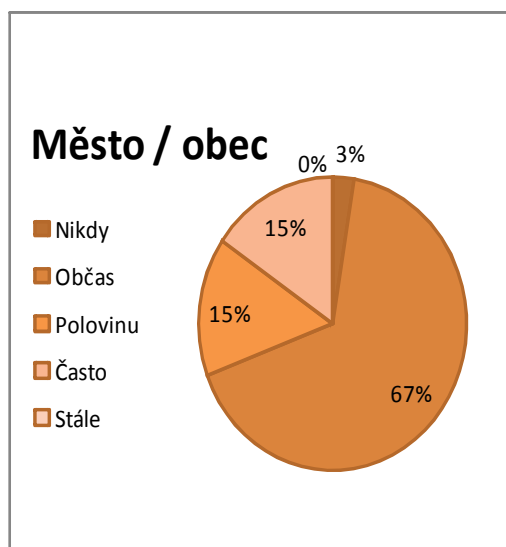
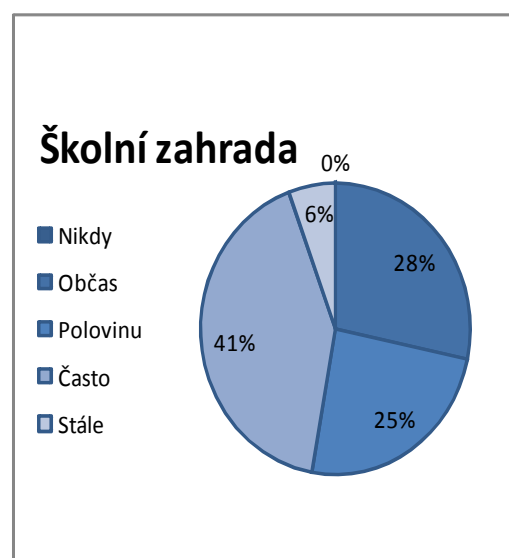
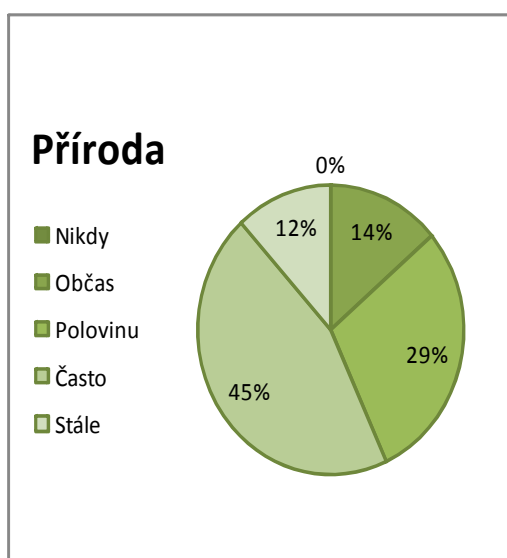
Odpověď	Počet
A) odborné semináře a přednášky	32
B) studium VOŠ, VŠ	6
C) četba odborné literatury	32
D) informace získané z internetu	28
E) jiná forma dalšího vzdělávání	3

Kategorie: **praxe 15 a více let**

Otázka č. 4: *Kolik času odhadem trávíte s dětmi při pobytu venku?*

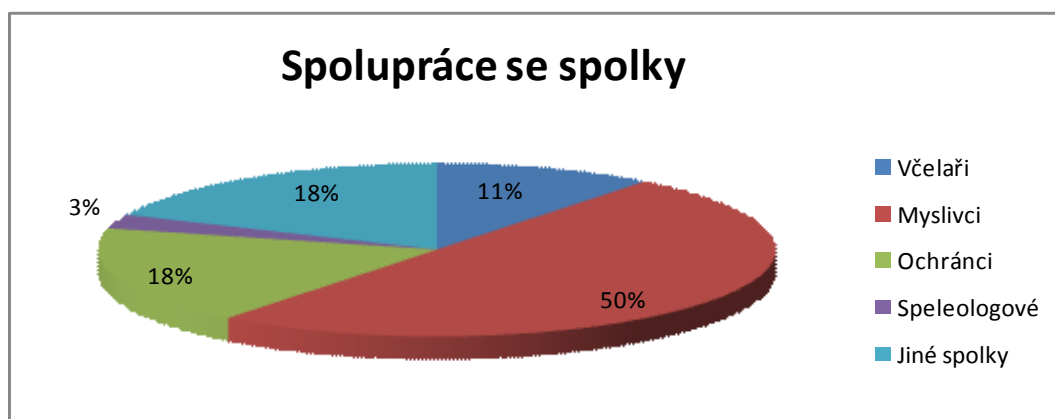
Odpověď	Nikdy	Občas	Polovinu	Často	Stále
Příroda	0	7	15	23	6
Školní zahrada	0	15	13	22	3
Město / obec	1	26	6	6	0

Kategorie: **praxe 15 a více let**

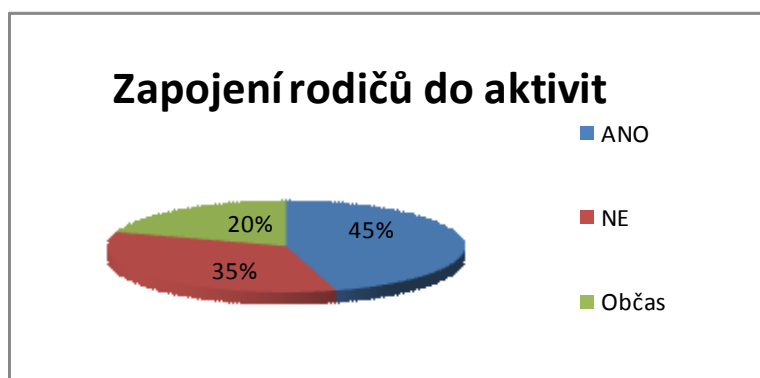
Otázka č. 5: *Spolupracujete ve Vašem okolí v rámci edukace v MŠ s nějakými přírodovědnými spolky?*

Odpověď	Včelaři	Myslivci	Ochránci	Speleologové	Jiné spolky
Počet	4	19	7	1	7

Otázka č. 6: *Zapojujete rodiče do aktivit, které se týkají činností v přírodě zaměřených na poznávání a ochranu?*

Odpověď	ANO	NE	Občas
Počet	25	19	11

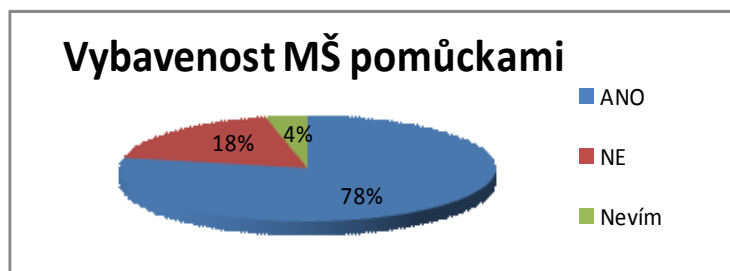
Otázka č. 7: *Pokud ano, tak uveďte, na co je spolupráce zaměřena? Vypište:*

(odpovědi bez grafického zpracování)

Kategorie: **praxe 15 a více let**

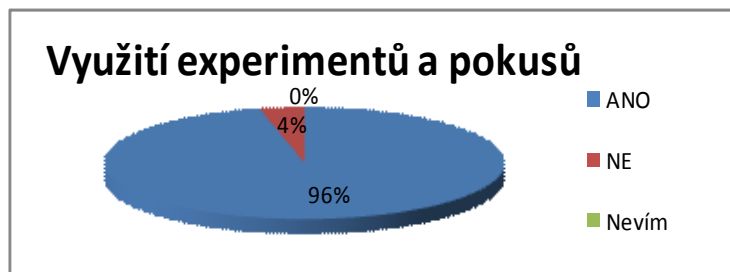
Otázka č. 8: *Máte ve Vaší MŠ potřebné materiální vybavení v podobě pomůcek pro poznávání přírody venku? (lupy, dalekohled, nádobky apod.)*

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	43	10	2

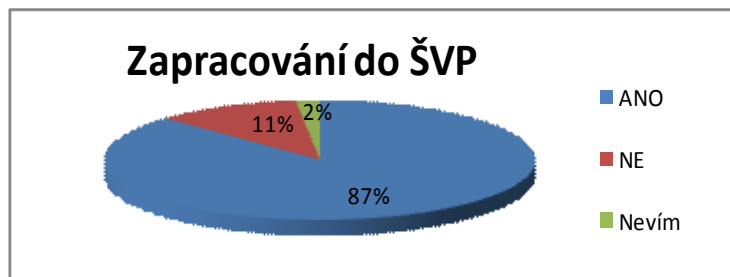
Otázka č. 9: *Využíváte pro poznávání přírody experimenty a pokusy?*

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	53	2	0

Otázka č. 10: *Máte zapracován ve Vaší MŠ pobyt venku zaměřený na poznávání a ochranu přírody do integrovaných bloků ŠVP, popř. do tématických celků, projektů?*

Odpověď	ANO	NE	Nevím
Počet	48	6	1

Kategorie: **praxe 15 a více let**

Otázka č. 11: *Pokud ano, tak uveďte, na co jsou zaměřeny? Vypište:*

(odpovědi bez grafického zpracování)

Otázka č. 12: *Jakým způsobem probíhá ve Vaší MŠ evaluace těchto činností? Vypište stručně:*

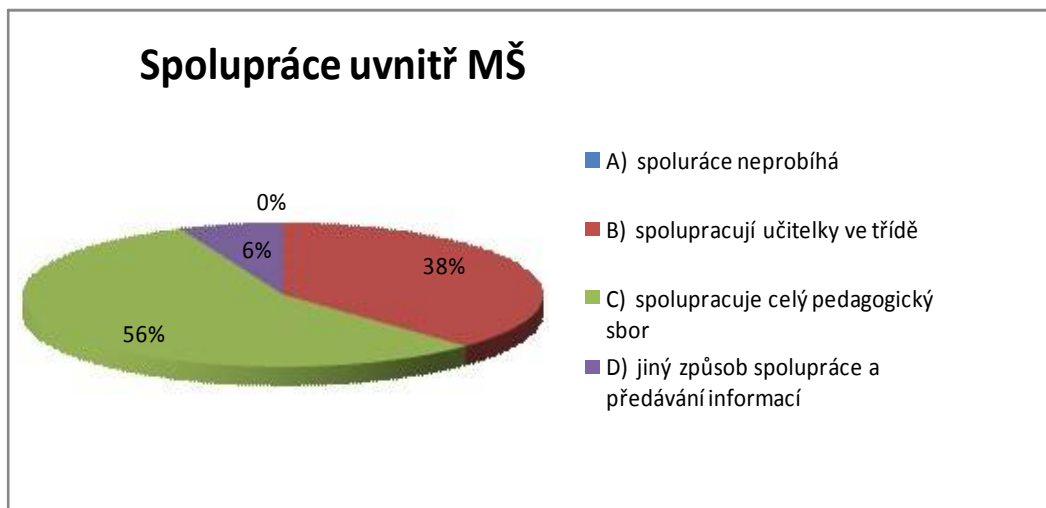
(odpovědi bez grafického zpracování)

Otázka č. 13: *Jakým způsobem dále pracujete se získanými závěry z evaluace? Vypište stručně:*

(odpovědi bez grafického zpracování)

Otázka č. 14: *Jakým způsobem probíhá ve Vaší MŠ spolupráce mezi pedagogickým sborem?*

Odpověď	Počet
A) spolupráce neprobíhá	0
B) spolupracují učitelky ve třídě	29
C) spolupracuje celý pedagogický sbor	43
D) jiný způsob spolupráce a předávání informací	5

Slovní zhodnocení otevřených otázek v průzkumu

Vyhodnocení otázky č. 7 učitelky s praxí v MŠ: 0-5 let

Otázka č. 7: *Pokud ano, tak na co je spolupráce zaměřena? Vypište:*

(otázka souvisí s předchozí otázkou č. 6)

V této otázce učitelky odpovídají na to, jakým způsobem jsou rodiče vtaženi do spolupráce s MŠ týkající se poznávání a ochrany přírody. Ne všechny odpovědi se týkají právě těchto činností. Z odpovědí je patrné, že učitelky, které mají prozatím minimum praktických zkušeností, nedokážou ještě zcela rozlišovat jednotlivé činnosti podle jejich zaměření.

Odpovědi nesouvisející s tématem:

- zahradní slavnost
- brigády
- tvoření z přírodnin
- tvořivá dílna
- pouštění draků

→ Realizováním těchto činností upevňujeme dobré vztahy s rodiči, rozvíjíme pracovní, výtvarné a tělesné dovednosti, ale zcela jistě nedochází k poznávání ani ochraně přírody.

Nekonkrétní odpovědi:

- poznávání přírody
- ochrana přírody

→ Odpovědi nespecifikují, na co je spolupráce konkrétně zaměřena.

Odpovědi, které se týkají poznávání a ochrany přírody:

- oslava Dne země
- ochrana zvířat
- přinášení přírodnin
- hry v přírodě za účelem jejího poznávání
- výlety
- hry v lese

Vyhodnocení otázky č. 7 **učitelky s praxí v MŠ: 5-10 let**

Otázka č. 7: *Pokud ano, tak na co je spolupráce zaměřena? Vypište:*

(otázka souvisí s předchozí otázkou č. 6)

V této otázce učitelky odpovídají na to, jakým způsobem jsou rodiče vtaženi do spolupráce s MŠ týkající se poznávání a ochrany přírody. Učitelky s praxí v MŠ 5-10 let již více vědí, jaké činnosti zvolit a realizovat s rodiči, aby se činnosti týkaly poznávání a ochrany přírody, přesto se některé učitelky s praxí v MŠ 5-10 let ve svých odpovědích ještě zaměřují na zcela jiné činnosti.

Odpovědi nesouvisející s tématem:

- výtvarné činnosti
- výrobky dětí
- úklid zahrady

Nekonkrétní odpovědi:

- akce s rodiči
- ochrana přírody

→Odpovědi nespecifikují, čeho se konkrétně aktivity týkají.

Odpovědi, které se týkají poznávání a ochrany přírody:

- výlety
- třídění odpadu
- sběr hliníku
- pokusy
- návštěva obory
- ekologický koutek s informacemi
- výlety ke krmelci

→Hodně odpovědí je však již zaměřeno na činnosti, které s tématem souvisí a je vidět, že učitelky vědí, jakým způsobem mohou s rodiči cíleně spolupracovat.

Vyhodnocení otázky č. 7 **učitelky s praxí v MŠ: 10-15 let**

Otázka č. 7: *Pokud ano, tak na co je spolupráce zaměřena? Vypište:*

(otázka souvisí s předchozí otázkou č. 6)

V této otázce učitelky odpovídají na to, jakým způsobem jsou rodiče vtaženi do spolupráce s MŠ týkající se poznávání a ochrany přírody. Ve skupině praxe v MŠ 10-15 let jsou zařazeny pouze čtyři respondenti, proto není hodnocení zcela objektivní. Z uvedených odpovědí však vyplývá, že učitelky přesně vědí, na co se mají zaměřit ve spolupráci s rodiči v rámci poznávání a ochrany přírody.

Odpovědi, které se týkají poznávání a ochrany přírody:

- ekologické hry v lese
- seznamování s okolím
- třídění odpadů
- pomoc v lese
- přednášky
- poznávání fauny a flóry

Vyhodnocení otázky č. 7 **učitelky s praxí v MŠ: 15 a více let**

Otázka č. 7: *Pokud ano, tak na co je spolupráce zaměřena? Vypište:*

(otázka souvisí s předchozí otázkou č. 6)

V této otázce učitelky odpovídají na to, jakým způsobem jsou rodiče vtaženi do spolupráce s MŠ týkající se poznávání a ochrany přírody. Odpovědi v této kategorii jsou nejvíce relevantní, protože skupina je zastoupena padesáti pěti respondenty. Dalo by se očekávat, že tato skupina s nejvyšší praxí, která zažila nejvíce změn ve způsobu edukace v MŠ, se již nebude chtít nejvíce zaměřovat na spolupráci s rodiči. Z výsledků šetření mohu konstatovat, že mě nápaditost těchto učitelek překvapila v kladném slova smyslu a učitelky většinou vědí, jak zapojit rodiče do poznávání přírody.

Odpovědi nesouvisející s tématem:

- akce v MŠ a na zahradě
- pohádkový les
- práce s přírodními materiály

Odpovědi, které se týkají poznávání a ochrany přírody:

- nejvíce byly zastoupeny výlety za účelem poznávání přírody
- ochrana zvířat vycházky s úkoly v podobě přírodovědných otázek
- sázení stromů
- úklid parku
- ekologie
- sběr kaštanů pro zvířata na zimu
- turistika s poznáváním lesa, luk, okolí
- krmení zvěře
- delší vycházky
- sběr přírodnin
- třídění odpadu
- účast na Dni země
- přednášky

Vyhodnocení otázky č. 11 **učitelky s praxí v MŠ: 0-5 let**

Otázka č. 11: *Pokud ano, tak uveďte, na co jsou zaměřeny? Vypište:*

(otázka souvisí s předchozí otázkou č. 10)

Zaměření integrovaných bloků bývá často plánováno pouze namátkově a specifikuje jen některé činnosti, na které je možné se zaměřit při poznávání a ochraně přírody s dětmi předškolního věku. Toto stanovisko se potvrdilo i v případě učitelek s praxí v MŠ 0-5 let. Učitelky mají zpracovaná různá zajímavá témata, která však nejsou spolu nijak systematicky provázána.

Odpovědi týkající se vypracovaných projektů, popř. integrovaných bloků ŠVP:

→nejčastěji uváděné téma:

- čtvero ročních období

→často uváděná témata:

- za zvířaty do přírody
- třídění odpadů
- Den země
- naše planeta

→další uváděná témata:

- živá x neživá příroda
- vztah dětí k přírodě
- louka
- voda, vodní svět
- okolí MŠ
- ptáci a krmení ptactva
- zvířata na statku
- semínka
- poznávání přírody na školní zahradě
- nebát se přírody
- pozorování změn v přírodě

- ochrana přírody
- ekologie
- vliv jednotlivce na životní prostředí
- polámal se mraveneček
- čas včel
- v lese
- na zelené louce

Vyhodnocení otázky č. 11 **učitelky s praxí v MŠ: 5-10 let**

Otázka č. 11: *Pokud ano, tak uveďte na, co jsou zaměřeny? Vypište:*

(otázka souvisí s předchozí otázkou č. 10)

Z odpovědí učitelek s praxí 5-10 let je patrné, že již některé mateřské školy plánují poznávání přírody systematictěji do všech integrovaných bloků ŠVP, avšak více odpovědí je stále ještě zaměřeno jen na jednotlivá témata bez užších souvislostí.

Uváděné téma: (pro malý počet respondentů nedělím dle počtu odpovědí)

- jsou součástí všech měsíčních bloků, provází celý ŠVP
- máme vypracovaný celý environmentální plán
- ochrana životního prostředí a přírody
- kompostování
- výlety za účelem poznávání přírody
- třídění odpadů
- stromy
- květiny
- zvířata
- poznáváme naše město a jeho okolí
- ekologický blok
- chránění živočichové

Vyhodnocení otázky č. 11 **učitelky s praxí v MŠ: 10-15 let**

Otázka č. 11: *Pokud ano, tak uveďte, na co jsou zaměřeny? Vypište:*

(otázka souvisí s předchozí otázkou č. 10)

V této kategorii jsou jen čtyři respondenti, proto je odpovědí malé množství, ale i zde je patrné, že některé mateřské školy zahrnují poznávání a ochranu přírody již do všech integrovaných bloků ŠVP, jiné nikoliv.

Uváděné téma: (pro malý počet respondentů nedělím dle počtu odpovědí)

- jsou součástí všech integrovaných bloků ŠVP
- Den země
- kámen a voda
- zvířata

Vyhodnocení otázky č. 11 **učitelky s praxí v MŠ: 15 a více let**

Otázka č. 11: *Pokud ano, tak uveďte, na co jsou zaměřeny? Vypište:*

(otázka souvisí s předchozí otázkou č. 10)

Zaměření témat učitelek s praxí 15 a více let je velmi rozmanité, zaměřuje se v podstatě na mnohé, co můžeme s dětmi v přírodě spatřit, ale je s podivem, že pouze jen ve dvou případech je plánováno systematicky ve všech integrovaných blocích ŠVP.

Nejčastěji uváděné téma: (odpovědělo více jak deset respondentů)

- čtvero ročních období
- květiny, rostliny
- poznávání a ochrana přírody
- život v lese

Často uváděná témata: (odpovědělo více jak pět respondentů)

- voda, koloběh vody
- stromy
- živočichové
- prolíná celým ŠVP
- vývojové změny v přírodě
- třídění odpadů
- ptáci- ptáci v zimě, hnízda

Občas uváděná témata: (odpovědělo více jak dva respondenti)

- ochrana přírody
- na zelené louce
- ekologie
- rybníky
- potok, potůček, řeka
- mravenci (Ferda mravenec)
- škola v přírodě
- země, půda, Den země
- naše město a jeho okolí
- včely

Další uváděná témata:

- poznávání ekosystémů
- poznávání a rozlišování druhů
- čtyři království
- co vidíme klíčovou dírkou
- stopy ve sněhu
- keře
- ZOO
- plody lesa
- chráněná zvířata
- na zahrádce
- čistota vody a ovzduší
- hmyz
- celý ŠVP je zaměřen ekologicky, přírodovědně
- celoroční plán: co se děje v lese
- ochrana zvířat a rostlin
- motýlí kouzla
- krtek zahradník
- pozorování života kolem nás
- užovky
- čištění lesa
- putování s ježkem
- zdravý talíř pro všechny

Vyhodnocení otázky č. 12 učitelky s praxí v MŠ: 0-5 let

Otázka č. 12: *Jakým způsobem probíhá ve Vaší mateřské škole evaluace těchto činností? Stručně vypište:*

Z odpovědí je patrné, že některé učitelky s praxí v MŠ 0-5 let nemají vůbec představu o tom, jak si vyhodnotit realizované činnosti týkající se vycházek za účelem poznávání přírody s dětmi v MŠ. Netroufám si konstatovat, zda jim chybí zkušenosti nebo vědomosti, kterými by naplnily tuto kompetenci. Další učitelky z této skupiny respondentů vědí, jakým způsobem si mají zhodnotit realizované činnosti.

Nejčastěji uváděné odpovědi: (více jak deset respondentů)

- bez odpovědi

Často uváděné odpovědi: (více jak pět odpovědí)

- nevím, evaluace neprobíhá

Občas uváděná témata: (více jak dvě odpovědi)

- týdně
- písemné hodnocení
- ústní hodnocení dětmi, učitelkou

Další uváděná témata:

- s kolegyní
- rozhovorem
- pracovní listy
- po ukončení projektu
- hodnocení v ŠVP
- po ukončení projektu je výsledek zveřejněn v tisku
- hodnotíme, co se povedlo, co ne v obecné rovině

Vyhodnocení otázky č. 12 **učitelky s praxí v MŠ: 5-10 let**

Otázka č. 12: *Jakým způsobem probíhá ve Vaší mateřské škole evaluace těchto činností? Stručně vypište:*

Z odpovědí je patrné, že některé učitelky vědí, jakým způsobem vyhodnocovat činnosti týkající se vycházek s dětmi za účelem poznávání přírody, avšak i v této skupině jsou učitelky, které si svoji práci zhodnotit nedovedou. Z šetření je zřejmé, že pokud učitelky evaluaci ke své práci využívají, tak používají různé způsoby a metody hodnocení.

Nejčastěji uváděné odpovědi: (více jak deset respondentů):

- bez odpovědi

Často uváděné odpovědi: (více jak pět odpovědí)

- bez odpovědi

Občas uváděná témata: (více jak dvě odpovědi)

- denně
- nevím, neprobíhá
- měsíčně, ročně
- hodnocení s dětmi, s rodiči

Další uváděná témata:

- týdně v integrovaných blocích
- půlročně
- na poradách
- ústně
- písemně
- hodnocení rizik a motivace

Vyhodnocení otázky č. 12 **učitelky s praxí v MŠ: 10-15 let**

Otázka č. 12: *Jakým způsobem probíhá ve Vaší mateřské škole evaluace těchto činností? Stručně vypište:*

Ani malý počet respondentů v této skupině není překážkou. Lze konstatovat, že některé učitelky zvládnou realizované činnosti zhodnotit, jiné bohužel asi nemají ani tušení, jakým způsobem se evaluace činností v MŠ realizuje. Z výsledků šetření není příliš jasné, jaké metody a prostředky učitelky k evaluaci využívají.

Nejčastěji uváděné odpovědi: (více jak deset respondentů)

- bez odpovědi

Často uváděné odpovědi: (více jak pět odpovědí)

- bez odpovědi

Občas uváděná témata: (více jak dvě odpovědi)

- nevím, neprobíhá

Další uváděná témata:

- kontrola zda jsou splněny cíle
- kontrola činností v TVP
- průběžně

Vyhodnocení otázky č. 12 učitelky s praxí v MŠ: 15 a více let

Otázka č. 12: *Jakým způsobem probíhá ve Vaší mateřské škole evaluace těchto činností? Stručně vypište:*

V skupině respondentů s tak vysokou praxí je s podivem, že je ještě hodně učitelek, které si realizované činnosti zhodnotit neumějí. Zároveň je i dost učitelek, které mají jasnou představu o tom jak si svoji práci zhodnotit. Rovněž je patrné, že učitelky využívají různé metody a způsoby pro získání výsledků evaluace.

Nejčastěji uváděné odpovědi: (více jak deset respondentů)

- nevím, evaluace neprobíhá
- denně v třídní knize
- po ukončení tematického celku

Často uváděné odpovědi: (více jak pět odpovědí)

- písemně v TVP
- týdně
- s dětmi
- denní rozhovory učitelek
- pedagogické rady

Občas uváděná témata: (více jak dvě odpovědi)

- ročně
- při celkovém hodnocení ŠVP
- pololetně
- ústně
- záznamy o dětech

Další uváděná témata:

- vyhodnocování obrázků a výrobků
- vystavení prací na nástěnkách
- pochvala a kritika

- pozorování
- v tabulkách
- dle stanovených kritérií
- měsíčně
- průběžně

Vyhodnocení otázky č. 13 **učitelky s praxí v MŠ: 0-5 let**

Otázka č. 13: *Jakým způsobem dále pracujete se získanými závěry z evaluace?*

Stručně vypište:

Většina respondentů ve skupině neví, jakým způsobem má dále zpracovávat informacemi získanými z evaluace. Z toho vyplývá, že ani nemohou kvalitně plánovat další činnosti, které budou navazovat. V tomto konkrétním případě se tedy nemůžeme divit, že učitelky s praxí 0-5 let v MŠ neplánují vycházky za účelem poznávání přírody systematicky.

Nejčastěji uváděné odpovědi: (více jak deset respondentů)

- nevím, se závěry se dále nepracuje

Často uváděné odpovědi: (více jak pět odpovědí)

- bez odpovědi

Občas uváděná témata: (více jak dvě odpovědi)

- pro další plánování
- navazují na ni další projekty
- pro zlepšení práce

Další uváděná témata:

- vyvarování se z chyb
- na základě evaluace zařazuje učitelka jiné činnosti nebo hry

Vyhodnocení otázky č. 13 **učitelky s praxí v MŠ: 5-10 let**

Otázka č. 13: *Jakým způsobem dále pracujete se získanými závěry z evaluace?*

Stručně vypište:

Tato skupina má povědomí jakým způsobem se provádí evaluace realizovaných činností. Těžko označit hladní důvod pro motivaci, ale důležitý je zájem se dále vzdělávat a chuť ve své práci něco měnit. Pouze dva respondenti nevěděli, jakým způsobem se dále pracuje se získanými informacemi z evaluace.

Nejčastěji uváděné odpovědi: (více jak deset respondentů)

- bez odpovědi

Často uváděné odpovědi: (více jak pět odpovědí)

- bez odpovědi

Občas uváděná témata: (více jak dvě odpovědi)

- poučení a zlepšení práce
- nevím, se závěry se dále nepracuje
- vycházíme z nich pro další plánování práce

Další uváděná témata:

- porovnávání pozitivního a negativního
- podpora spolupráce
- diskuse
- zlepšení plánování další práce (plánů)
- hledání jiných způsobu

Vyhodnocení otázky č. 13 **učitelky s praxí v MŠ: 10-15 let**

Otázka č. 13: *Jakým způsobem dále pracujete se získanými závěry z evaluace?*

Stručně vypište:

V takto malém vzorku respondentů je těžké zhodnotit, zda učitelky zvládnou využít závěrů získaných z evaluace pro svoji další práci. Některé odpovědi naznačují, že práce s výsledky z evaluace probíhá, z ostatních je jasné, že ne.

Nejčastěji uváděné odpovědi: (více jak deset respondentů)

- bez odpovědi

Často uváděné odpovědi: (více jak pět odpovědí)

- bez odpovědi

Občas uváděná témata: (více jak dvě odpovědi)

- nevím, práce s výsledky neprobíhá

Další uváděná témata:

- ze zjištěného čerpáme k nápravě cílů a činností
- opětovně zařazujeme činnosti, které se osvědčily

Vyhodnocení otázky č. 13 učitelky s praxí v MŠ: 15 a více let

Otázka č. 13: *Jakým způsobem dále pracujete se získanými závěry z evaluace?*

Stručně vypište:

Skoro polovina dotázaných učitelek se závěry z evaluace vůbec dále nepracuje. Další část učitelek nevyužívá získaných informací z evaluace vhodně, např. plánování přípravy na školní práci je již dle nového kurikula pro MŠ zcela nevhodné zařazovat. Také výstavy a vycházky nijak nesouvisí s prací se získanými závěry z evaluace. I z několika dalších odpovědí je jasné, že se získanými závěry se nepracuje komplexně a efektivně. Jednoznačně šokující zjištění!

Nejčastěji uváděné odpovědi: (více jak deset respondentů)

- nevím, práce s výsledky neprobíhá (24 odpovědí)
- pro plánování dalších činností

Často uváděné odpovědi: (více jak pět odpovědí)

- bez odpovědi

Občas uváděná témata: (více jak dvě odpovědi)

- vycházíme z nich pro tvorbu dalších celků v ŠVP a TVP
- provádíme následné změny ŠVP a TVP
- opakování vhodně zvolených témat
- neosvědčené a složité činnosti dále nezařazujeme
- vhodné náměty využijí učitelky v dalších třídách
- obohacujeme vlastní práci

Další uváděná témata:

- pro diagnostiku
- pro hodnocení školy
- plánování přípravy na školní práci
- zapracováváme do dalších tematických celků, volíme lepší organizaci, metody, pomůcky
- motivace k pracovitosti
- na nedostatky se zaměříme, příště činnost uděláme jinak
- výstavy, vycházky do přírody

3.4 Celkové vyhodnocení otázek

Celkové vyhodnocení otázky č. 2

Otázka č. 2: *Je pro Vás důležité další vzdělávání, abyste při pobytu dětí venku mohla cíleně ovlivnit průběh edukace zaměřené na poznávání přírody?*

PRAXE	0-5 let	5-10 let	10-15 let	15 a více let
Ano	90%	100%	100%	84%
Ne	0%	0%	0%	16%
Nevím	10%	0%	0%	0%

Výsledky průzkumného šetření ukázaly, že pouze malý počet, tj. jedenáct respondentů ze všech, nemají zájem o další vzdělávání. Z tohoto počtu jsou učitelky s praxí v MŠ 15 a více let zastoupeny v devíti případech, tedy téměř většina. Dvě učitelky s praxí v MŠ 0-5 let ještě neví, zda budou ke své práci další vzdělávání v této oblasti využívat. Potěšující je zjištění, že velká většina dotazovaných respondentů má zájem se dále vzdělávat a tak obohacovat svoji práci novými metodami, formami a prostředky práce.

Celkové vyhodnocení otázky č. 3

Otázka č. 3: *Pokud ano, tak jakou formu dalšího vzdělávání jste v této oblasti absolvovala v průběhu posledních dvou let?*

PRAXE	0-5 let	5-10 let	10-15 let	15 a více let
Odborné semináře a přednášky	21%	33%	34%	31%
Studium na VOŠ, na VŠ	21%	5%	11%	6%
Četba odborné literatury	23%	33%	33%	32%
Informace z internetu	31%	29%	22%	28%
Jiné	2%	0%	0%	3%

Učitelky MŠ, které mají zájem se dále vzdělávat v oblasti poznávání přírody s dětmi předškolního věku, volí nejčastější formu odborných seminářů a přednášek. Hned za touto formou, skoro na stejné úrovni volí pro získávání nových informací četbu odborné literatury a informace získané z internetu. V těchto skupinách nezáleží na délce praxe, zájem je průměrně rozložen do všech skupin. Zaměříme-li se na studium na vyšší odborné škole, popř. na vysoké škole, nutno konstatovat, že učitelky s praxí 0-5 let se v posledních dvou letech zaměřovaly na studium na VOŠ, popř. VŠ, což lze u mladých, nastupujících učitelek předpokládat, ale i v dalších skupinách s praxí vyšší se objevuje zájem o další studium.

Jinou formu dalšího vzdělávání využívají učitelky s praxí 0-5 let, kdy odpovídaly, že čerpají z rad zkušenějších, popř. ze své praxe. Odpověď „z praxe“ se jeví s ohledem na udávanou délku jako více sebevědomá. Učitelky s praxí 15 a více let volí další formu získávání nových informací návštěvou MŠ v jejich okolí, jedna učitelka absolvovala roční ekologický seminář.

V závěrečném hodnocení otázky lze konstatovat, že učitelky MŠ všech kategorií se nezaměřují pouze na jednu jedinou formu dalšího vzdělávání, ale využívají formy různé. To jim jistě pomáhá nepracovat stereotypně, ale obohacovat svoji práci o nové poznatky.

Celkové vyhodnocení otázky č. 4

Otázka č. 4: *Kolik času odhadem trávíte s dětmi při pobytu venku?*

PŘÍRODA	0-5 let	5-10 let	10-15 let	15 a více let
Nikdy	0%	0%	0%	0%
Občas	19%	12%	0%	0%
Polovinu	29%	0%	0%	29%
Často	43%	88%	100%	45%
Stále	9%	0%	0%	12%

ZAHRAHA	0-5 let	5-10 let	10-15 let	15 a více let
Nikdy	0%	0%	0%	0%
Občas	20%	12%	0%	28%
Polovinu	30%	50%	0%	25%
Často	45%	38%	100%	41%
Stále	0%	0%	0%	6%

MĚSTO	0-5 let	5-10 let	10-15 let	15 a více let
Nikdy	6%	0%	0%	3%
Občas	67%	72%	50%	67%
Polovinu	20%	14%	0%	15%
Často	7%	14%	50%	15%
Stále	0%	0%	0%	0%

Z průzkumu je patrné, že při vycházkách s dětmi učitelky MŠ tráví nejvíce času v přírodě. Tato skutečnost se ukázala ve všech skupinách respondentů. Hodně času při pobytu venku volí učitelky také na školních zahradách. Tento předpoklad se potvrdil také u všech oslovených skupin respondentů. Všichni respondenti rovněž občas volí pobyt venku formou vycházky po městě nebo obci.

Celkově tedy mohu konstatovat, že děti v Orlickoústeckém regionu tráví nejvíce času při vycházkách v MŠ ve volné přírodě. Tento výsledek je skutečně velmi potěšující i v případě, že by si do přírody chodily „jen hrát“ a ne ji poznávat. Předpoklad, že děti tráví nejvíce času při procházkách městem či obcí, se naštěstí nepotvrdil.

Celkové vyhodnocení otázky č. 5

Otázka č. 5: *Spolupracujete ve Vašem okolí v rámci edukace v MŠ s nějakými přírodovědnými spolky?*

MĚSTO	0-5 let	5-10 let	10-15 let	15 a více let
Včelaři	14%	0%	0%	11%
Myslivci	19%	57%	50%	50%
Ochránci	48%	43%	0%	18%
Speleologové	0%	0%	0%	3%
Jiné	14%	0%	50%	7%

Mezi nejvíce využívanou spoluprací patří ve všech dotazovaných skupinách jednoznačně spolek myslivců. Další často využívanou spoluprací kromě učitelek s praxí 10-15 let jsou ochránci přírody. Spolupráci se spolkem včelařů využívají pouze učitelky s praxí 0-5 a 15 a více let. Obě tyto skupiny také volí i jiné spolky. V odpovědích je dále uváděna spolupráce s:

- záchrannými stanicemi
- ornitology (dva respondenti)
- zemědělci
- rybáři (tři respondenti)
- zahrádkáři

Organizace, s kterými učitelky MŠ v rámci edukace spolupracují v našem regionu, jsou ve všech skupinách podobné. Jsou to ekocentra:

- Paleta Oucmanice, popř. Pardubice (35 respondentů)
- Červenka Česká Třebová (3 respondenti)
- Pavučina (2 respondenti)

Dále po jedné odpovědi ekocentra:

- Mrkvička Pardubice
- Podorlicko
- Zlatá studánka
- Kostelecké Horky
- Chaloupky
- Toulcův dvůr
- Střevlík- vzdělávání učitelů

Z jiných jmenovaných jsou to:

- Skaut
- Eko domov
- Asekol- recyklování elektrošrotu
- Účast na Dni země

Shrneme-li odpovědi, je dosti překvapivé, kolik možností spolupráce se subjekty zajišťujícími osvětu v oblasti poznávání přírody je v našem okolí možné s dětmi navštívit.

Celkové vyhodnocení otázky č. 6

Otázka č. 6: *Zapojujete rodiče do aktivit, které se týkají činností v přírodě zaměřených na poznávání a ochranu?*

RODIČE	0-5 let	5-10 let	10-15 let	15 a více let
Ano	30%	75%	25%	45%
Ne	40%	0%	25%	35%
Občas	30%	25%	50%	20%

Na tuto otázku odpovídali respondenti převážně kladně. Rodiče jsou zapojováni do různých akcí při poznávání přírody společně se svými dětmi. Některé učitelky zapojují rodiče do těchto činností pouze občas. Je však i hodně mateřských škol, kde spolupráce s rodiči v této oblasti neprobíhá vůbec, což je poměrně škoda. Zůstává otázkou, zda je příčina na straně učitelek nebo spočívá v nezájmu rodičů.

Celkové vyhodnocení otázky č. 7

Otázka č. 7: *Pokud ano, tak na co je spolupráce zaměřena? Vypište:*

(otázka souvisí s předchozí otázkou č. 6)

Z odpovědí všech respondentů je patrné, že čím má učitelka vyšší praxi v MŠ, tím má větší kompetence k tomu, aby dokázala naplánovat a realizovat kvalitní akce s rodiči. To znamená, že akcí se zřejmě budou rodiče účastnit, budou je bavit a dozvědí se společně se svými dětmi nové poznatky o přírodě v okolí mateřské školy. Učitelky s nižší praxí ještě nemají zcela upevněné kompetence k plánování činností v tom smyslu, že nerozlišují, jaké kompetence u dětí realizovanými aktivitami naplňují. To znamená, že některé aktivity realizované s rodiči, budou zábavné, možná i kvalitní, ale nebudou se týkat právě poznávání přírody v okolí mateřské školy.

Celkové vyhodnocení otázky č. 8

Otázka č. 8: *Máte ve Vaší MŠ potřebné materiální vybavení v podobě pomůcek pro poznávání přírody venku? (lupy, dalekohled, nádobky, apod.)*

	0-5 let	5-10 let	10-15 let	15 a více let
Ano	62%	87%	50%	78%
Ne	33%	13%	50%	18%
Nevím	5%	0%	0%	4%

Většina MŠ je dle odpovědí dobře vybavena pomůckami pro poznávání přírody. Třetina respondentů odpověděla, že potřebné vybavení nemají. Příčiny tohoto stavu mohou být různé.

Celkové vyhodnocení otázky č. 9

Otázka č. 9: *Využíváte pro poznávání přírody experimenty a pokusy?*

	0-5 let	5-10 let	10-15 let	15 a více let
Ano	90%	100%	75%	96%
Ne	10%	0%	25%	4%
Nevím	0%	0%	0%	0%

Z výsledků šetření je zcela jisté, že velká většina oslovených učitelek ke své práci využívá přírodovědné pokusy a experimenty. Tyto činnosti děti baví a jsou většinou zábavným zpestřením edukace dětí, je příznivé, že jsou v práci používány. Jsou však i učitelky, které experimenty a pokusy k práci nevyužívají (viz kategorie 10-15 let).

Celkové vyhodnocení otázky č. 10

Otázka č. 10: *Máte ve Vaší MŠ pobyt venku zaměřený na poznávání a ochranu přírody zapracovánu do integrovaných bloků ŠVP, popř. do tematických celků, projektů?*

	0-5 let	5-10 let	10-15 let	15 a více let
Ano	57%	87%	75%	87%
Ne	33%	13%	0%	11%
Nevím	10%	0%	25%	2%

Z výsledků šetření je patrné, že v průměru kolem 80% dotazovaných odpovědělo, že pobyt venku zaměřený na poznávání a ochranu přírody mají zapracovaný do integrovaných bloků ŠVP. Z odpovědí další otevřené otázky bude zřejmé, jakým způsobem s těmito plány dále pracují.

Zbytek respondentů nehlédě na délku praxe odpověděl, že tuto problematiku nemají zapracovanou anebo neví, zda mají tyto činnosti ve svých plánech zpracovány. U těchto typů odpovědí se vlastně projevuje neznalost zákona, neboť jde o uloženou povinnost.

Celkové vyhodnocení otázky č. 11

Otázka č. 11: *Pokud ano, tak uveďte, na co jsou zaměřeny? Vypište:*

(otázka souvisí s předchozí otázkou č. 10)

Z odpovědí učitelek ve všech skupinách je patrné, že environmentální činnosti jsou v mateřských školách do výuky zařazovány. Respondenti jmenovali různá zajímavá témata týkající se poznávání přírody při vycházkách s dětmi, avšak z průzkumu vyplynulo, že tyto činnosti jsou zařazovány pouze namátkově, neplánovaně a nesystematicky. Pouze ve čtyřech případech z celého počtu respondentů bylo patrné, že jsou vycházky s dětmi za účelem poznávání přírody plánovány systematicky do všech integrovaných bloků ŠVP. Jedna mateřská škola z oslovených respondentů má celý ŠVP zaměřen na environmentální činnosti. Závěr pět systematicky plánovaných ŠVP z osmdesáti osmi je opravdu žalostný.

Celkové vyhodnocení otázky č. 12

Otázka č. 12: *Jakým způsobem probíhá ve Vaší mateřské škole evaluace těchto činností? Stručně vypište:*

Mezi nejvíce uváděný způsob evaluace patří hodnocení po ukončení bloku nebo projektu. Obvykle probíhá v písemné formě zápisem do třídní knihy, přičemž se využívá celá řada vlastních pomocných listů a tabulek. Zároveň jsou však mezi odpověďmi patrné i dva alarmující fakty. Čtvrtina učitelek z celkového počtu MŠ nezvládne zhodnotit realizované činnosti týkající se vycházek dětí do přírody za účelem jejího poznávání. Ve skupině respondentů s praxí 0-5 let je těchto učitelek nejvíce. A dále čtvrtina dotazovaných učitelek s praxí 15 a více let ani netuší, jakým způsobem mají svoji práci vyhodnocovat.

Celkové vyhodnocení otázky č. 13

Otázka č. 13: *Jakým způsobem dále pracujete se získanými závěry z evaluace?*

Stručně vypište:

Odpovědi ukázaly, že velmi záleží na praxi učitelky. Učitelky s praxí 0-5 let zpravidla nevědí a ještě nemají dostatek zkušeností k tomu, aby mohly efektivně pracovat se získanými informacemi z evaluace. Shodně se jeví i skupina učitelek s praxí 15 a více let. Respondenti s praxí 5-10 let a 10-15 let částečně vědí, jakým způsobem se dále pracuje se získanými informacemi z evaluace.

Výstupy získané z evaluace realizovaných činností mají sloužit k jako hlavní součást plánování dalších nebo nových činností, abychom se vyvarovali chyb a navazovali na kvalitní plány a projekty. Celkový závěr z odpovědí na tuto otázku lze označit jako ne zrovna efektivní pro budoucnost. Práce s informacemi především v plánování činností je jednou z nejdůležitějších.

Celkové vyhodnocení otázky č. 14

Otázka č. 14: *Jakým způsobem probíhá ve Vaší mateřské škole spolupráce mezi pedagogickým sborem?*

	0-5 let	5-10 let	10-15 let	15 a více let
Spolupráce neprobíhá	0%	0%	0%	4%
Spolupracují učitelky ve třídě	38%	67%	34%	42%
Spolupracuje celý pedagogický sbor	56%	16%	58%	54%
Jiný způsob spolupráce a předávání informací	6%	17%	8%	0%

Pro jakoukoliv pedagogickou činnost v MŠ je velice důležité, aby spolu učitelky spolupracovaly. Je tedy velice dobrým výsledkem, že spolupráce učitelek většinou probíhá a to na různých úrovních. V průměru asi v 55 % dotazovaných s praxí 0-5, 10-15, 15 a více let spolupracuje v MŠ s celým pedagogickým sborem. Učitelky s praxí 5-10 let více spolupracují v jednotlivých třídách, to dokazuje 67 % odpovědí v této skupině. Některé učitelky k těmto formám spolupráce volí ještě jiné způsoby spolupráce a předávání informací:

- využití informačních nástěnek (odpověď dvou respondentů)
- využití oběžníků (odpověď dvou respondentů)
- vzájemnou komunikací

(poznámka: jedna z odpovědí zněla, že „spolupracují pouze osvědčené kolegyně“)

3.5 Vyhodnocení předpokladů

Vyhodnocením jednotlivých odpovědí od respondentů byl získán soubor dat, kterým je možné sestavit odpovědi na stanovené předpoklady.

Předpoklad 1.: Mateřské školy nemají systematicky zapracované vycházky zaměřené na environmentální činnosti v integrovaných blocích ŠVP, projektech, ani ve vzdělávacím obsahu.

Průzkum potvrdil, že učitelky MŠ nemají vycházky s dětmi za účelem poznávání přírody zpracovány systematicky v ŠVP ani v jiných projektech nebo plánech. Učitelky mají rozmanité nápady, jakým způsobem realizují pozorování a ochranu přírody, ale činnosti jsou volené většinou namátkově i když je s nimi v plánech dopředu počítáno.

Předpoklad byl průzkumem potvrzen.

Předpoklad 2.: Učitelky MŠ přistupují k námětovým vycházkám zaměřeným na environmentální činnosti individuálně, ne na základě vzájemné spolupráce.

Z průzkumu je patrné, že předpoklad byl zcela vyvrácen, protože učitelky mají zájem spolupracovat na všech možných dostupných úrovních a nezáleží při tom na délce jejich praxe v MŠ.

Předpoklad byl průzkumem vyvrácen.

Předpoklad 3.: Při vycházkách děti tráví nejvíce času mimo volnou přírodu. Vycházky jsou realizovány nejčastěji v ulicích mezi domy ve městech.

Ze zjištěných výsledků mohu konstatovat, že děti při vycházkách tráví nejvíce času ve volné přírodě a také na školní zahradě, která je v podstatě součástí přírody. Nejméně času tráví děti na vycházkách v prostředí měst a obcí proto byl předpoklad vyvrácen.

Předpoklad byl průzkumem vyvrácen.

Předpoklad 4.: Učitelky nemají snahu zapojovat do činností rodiče, aby se účastnili v MŠ aktivit, které jsou zaměřeny na ochranu a poznávání přírody.

Z výsledků průzkumu je patrné, že učitelky mají snahu zapojovat do ochrany a poznávání přírody rodiče dětí, což vytváří předpoklady pro pokračování edukace i v rodinném prostředí. Na základě těchto skutečností mohu konstatovat, že předpoklad byl zcela vyvrácen.

Předpoklad byl průzkumem vyvrácen.

Předpoklad 5.: Učitelky s menší praxí v MŠ mají větší zájem o další vzdělávání v oblasti environmentálních činností než učitelky s vyšší praxí.

Ze zjištěných faktů lze konstatovat, že učitelky s nejmenší praxí v MŠ absolvovali v posledních dvou letech nejvíce studium na VOŠ, popř. na VŠ. Ostatní skupiny učitelek kromě této formy vzdělávání volí také všechny dostupné formy. Těmito skutečnostmi byl předpoklad zcela vyvrácen, protože učitelky ve všech skupinách mají zájem o další vzdělávání v oblasti poznávání a ochrany přírody.

Předpoklad byl průzkumem vyvrácen.

Předpoklad 6.: Učitelky s vyšší praxí zvládnou lépe hodnotit formou evaluace realizované činnosti týkající se poznávání přírody než učitelky s nižší praxí, proto dokážou kvalitněji plánovat než učitelky s nižší praxí.

Z výsledků dotazníkového šetření je zřejmé, že předpoklad byl vyvrácen. Je pravda, že některé učitelky s vyšší praxí si svoji práci zhodnotit umějí, ale opravdu velká většina všech dotazovaných bez ohledu na délku praxe neví, jakým způsobem mají se získanými závěry dále pracovat, což je zjištění poněkud zarážející. Hodnocení a následná práce s výsledky jsou dvě neoddělitelné složky evaluace, která má být vždy součástí všech činností.

Předpoklad byl průzkumem vyvrácen.

3.6 Celkové shrnutí výsledků průzkumu

Na základě celkových výsledků průzkumu je možné konstatovat, že učitelky MŠ s dětmi rády chodí do přírody za účelem jejího poznávání a ochrany. Hledají různé náměty, aby děti pobyt venku bavil a byl pro ně skutečně zábavný a naučný. Při činnostech spolupracují s mnoha zajímavými spolky, nejčastěji s myslivci, ochránci přírody, ale také s včelaři, rybáři a zahrádkáři. Rovněž se snaží zapojovat i rodiče a využívat nabídky výukových programů mnoha ekocenter nejen na Orlickoústecku, ale i ve vzdálenějších místech naší republiky. K environmentálním činnostem využívají různých pomůcek, kterými jsou MŠ většinou dobře vybaveny.

Pro svoje další vzdělávání využívají mnoha rozmanitých možností. Nejčastěji navštěvují odborné semináře, čtou odbornou literaturu, využívají informací z internetových zdrojů, studium na VOŠ a VŠ, ale také vzájemných návštěv mateřských škol v okolí a celoročních ekologických seminářů.

Z odpovědí respondentů je patrné, že pobyt venku za účelem poznávání a ochrany přírody mají většinou nějakým způsobem zpracován do svých školních

a třídních vzdělávacích programů, avšak tyto činnosti nejsou u velké většiny dotázaných v plánech zpracovávány systematicky. Systematické začlenění činností potvrdilo necelých deset procent ze všech dotazovaných.

Součástí evaluace realizovaných činností je jejich průběžné vyhodnocování, stanovování si toho, co bylo realizováno dobře, popř. opakování činností, které ve svém závěru nevyšly tak, jak byly plánovány. Na tomto základu mají učitelky stavět především při plánování dalších aktivit, které budou v MŠ realizovat. Znepokojující je zjištění, že některé učitelky si sice svoji práci dokážou zhodnotit různými metodami, ale bohužel nemají ani tušení, jak s těmito výsledky dále pracovat. Alarmující je však skutečnost, že ostatní učitelky si práci neumějí ani zhodnotit a ani pracovat se zjištěnými závěry. Naopak potěšující je fakt, že spolu učitelky umějí spolupracovat a plánují svoje ŠVP a TVP společně. To jim zajišťuje následně vyšší kvalitu těchto programů, jejichž součástí by ze zákona měly být i environmentální činnosti.

4. Závěr

Ve své práci jsem se nejprve zaměřila na to, jakým způsobem by mělo probíhat vzdělávání v českých mateřských školách dle Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání. Protože environmentální činnosti jsou součástí tohoto kurikula, měly by být zároveň součástí školních a třídních vzdělávacích programů ve všech MŠ. Samotným faktem je, že velice záleží na zaměření těchto programů, protože zastoupení a intenzitu činností si určují samostatně učitelky a ředitelky přímo v konkrétních MŠ.

Dále v teoretické části práce postupně mapuji všechno, co by mohly děti vidět a zažít v okolí mateřských škol při vycházkách zaměřených na poznávání a ochranu přírody. Pokouším se předložit ucelené náměty, jak poznávat přírodu v mateřských školách včetně základní vybavenosti k činnostem. Část o poznávání přírody jsem rozdělila do kapitol Slunce, Voda, Vzduch, Země, Na zemi, neboť to poskytuje systematický celek.

Mezi další náměty k rozšíření práce by mohly patřit kapitoly jako třeba Člověk ve vztahu k přírodě (problematika odpadů, plýtvání přírodními zdroji, nahraditelné zdroje apod.) Jedovaté rostliny a živočichové, Chráněné rostliny a živočichové, Zvuky a stopy zvířat, Znečišťování přírody (čistota vody, vzduchu a vliv na přírodu a naše zdraví).

V empirické části zkoumám přístup učitelek k vycházkám s dětmi zaměřeným na poznávání a ochranu přírody. Zaměřuji se na způsob práce, plánování, přípravu v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. Také mě zajímalo, zda jsou mateřské školy vybaveny potřebnými pomůckami k poznávání a pozorování přírody a zda je učitelky za tímto účelem také využívají. Průzkumným šetřením jsem chtěla dále zjistit, zda MŠ využívají spolupráci s některými spolky a ekocentry, popř. jinými zařízeními. Zda v této oblasti spolupracuje škola s rodinou a také učitelky v týmu mezi sebou navzájem. V neposlední řadě jsem se zaměřila na testování toho, zda umějí učitelky MŠ svoji práci hodnotit a na základě hodnocení v rámci celé evaluace plánovat další činnosti.

Některé závěry průzkumného šetření jsou milým překvapením, některé však i znepokojujícím faktem. Přes to všechno si myslím, že v mateřských školách probíhá edukace v rámci poznávání a ochrany přírody kvalitně a děti tyto činnosti zcela jistě baví. Do budoucna doufám, že je budou bavit stále, protože příroda nás obklopuje a je tak naší nedílnou součástí ať chceme, nebo ne. Pokud děti už od mateřských škol neučíme kladnému vztahu k přírodě, ovlivní to jistě život každého z nás. Příroda si totiž zcela jistě naše rozmary nenechá líbit a s patřičným úrokem nám všechny nerozvážné činy vrátí a tím nám znepríjemní život na naší společné planetě.

5. Seznam použité literatury

- 1) ADAMS, S. a kol. *Živý svět II*. 1. vyd. Bratislava: Slovart, 1992. 168 s. ISBN 80-7154-025-1.
- 2) ANDĚRA, M. a HORÁČEK, I. *Poznáváme naše savce*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1982. 256 s.
- 3) ANDRESKA, J. *Některé aspekty výuky zoologie obratlovců na základních a středních školách*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2004. 251 s.
- 4) BEAUMONTOVÁ, É. a PIMONTOVÁ, M.-R. *Obrázky z přírody*. 1. vyd. Bratislava: Mladé letá, 1996. 133 s. ISBN 80-06-00688-1.
- 5) BOUCHNER, M. *Ptáci od jara do zimy*. 1.vyd. Praha: Atria a.s. a Granit s. r.o., 1993. 64 s. ISBN 80-85805-06-5.
- 6) ČÍŽKOVÁ, Z. *Ekologická výchova nejmenších a malých, projekty*. 2. vyd. Praha: Pražské ekologické centrum, 1996. 88 s.
- 7) ČMEJRKOVÁ, S. a kol. *Jak napsat odborný text*. 1. vyd. Praha: Leda, 1999. 256 s. ISBN 80-85927-69-1.
- 8) FARNDON, J. *Počasí*. 3. vyd. Bratislava: Slovart, 2001. 64 s. ISBN 80-7209-315-0.
- 9) HEDERER, J. a SCHMIDBAUER, H. *Les a praktická ekologická výchova v mateřské škole*. 1. vyd. Praha: Proeko, 1996. 112 s. ISBN 80-901377-0-9.
- 10) HOLOUŠOVÁ, D. a KROBOTOVÁ, M. *Diplomová a závěrečná práce*. 2. vyd. Olomouc: Tiskservis Jiří Pustina, 2005. 118 s. ISBN 80-244-1237-3.
- 11) HOWELL, L. *Putování přírodou- Stromy, květiny, ptáci*. 1. vyd. Praha: Svojtka, 2008. 240 s. ISBN 978-80-7352-775-4.

- 12) JANOUŠKOVÁ, J. *První dětská knihovna- počasí*. 1. vyd. Těšín: Těšínská tiskárna, 1994. 88 s. ISBN 80-901322-7-8.
- 13) KAYSER, R. *Přítel lesa*. 1. Vyd. Martin: Osveta, 2004. 285 s. ISBN 80-8063-138-7.
- 14) KLECZEK, J. *Naše Slunce*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1984. 304 s.
- 15) KOLLÁRIKOVÁ, Z. a PUPALA, B. *Předškolní a primární pedagogika- Predškolská a elementárna pedagogika*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 456 s. ISBN 80-7178-585-7.
- 16) KOTLABA, F. *Naše houby* 2. vyd. Praha: Albatros, 1972. 352 s.
- 17) MASSNY, H. *Výprava k rybníku*. 1. vyd. Lipsko: Rudolf Arnold, 24. s.
- 18) MCNAB, Ch. *Jak tábořit a žít v přírodě*. 1. vyd. Praha: Svojtka, 2003. 192 s. ISBN 80-7237-641-1.
- 19) MERTIN, V. a GILLERNOVÁ, I. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 232 s. ISBN 80-7178-799-X.
- 20) MOTYČKOVÁ, H. a MOTYČKA, V. *To nejznámější z české přírody*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2007. 209 s. ISBN 80-7346-067-X.
- 21) OBRTTEL, R. *Obrázky z říše hmyzu*. 1. vyd. Třebíč: Arca JiMfa, 1993. 215 s. ISBN 80-85766-08-6.
- 22) OPRAVILOVÁ, E. a GEBHARTOVÁ, V. *Rok v mateřské škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 496 s. ISBN 80-7178-847-3.
- 23) PARKER, S. *Savci*. 2. vyd. Praha: Fortuna, 1998. 65 s. ISBN 80-68144-06-2.

- 24) PONÍŽILOVÁ- JUŘÍČKOVÁ, B. *Lesní čarování I.* 1. vyd. Brno: Rezekvítek, 1998. 28 s.
- 25) SCHVARZ, R. *Naše příroda v obrazech, motýli denní 2.* 1. vyd. Praha: Vesmír, 1949. 69s.
- 26) SKUTIL, M. a KŘOVÁČKOVÁ, B. *Diplomová práce a empirický výzkum pedagogických jevů.* 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2006. 74 s. ISBN 80-7041-428-6.
- 27) SMOLÍKOVÁ, K. a kol. *Manuál k přípravě školního (třídního) vzdělávacího programu mateřské školy.* 2. vyd. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 34 s. ISBN 80-87000-01-3.
- 28) SMOLÍKOVÁ, K. a kol. *Praktický průvodce třídním vzdělávacím programem mateřské školy.* 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 31 s. ISBN 80-87000-04-8.
- 29) SMOLÍKOVÁ, K. a kol. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání.* dotisk 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 48 s. ISBN 80-87000-00-5.
- 30) STRAŠÁKOVÁ, L. *Systémový přístup k problematice nástupu dětí do školy.* 1. vyd. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2007. 96 s.
- 31) VARLEYOVÁ, C. a MILESOVÁ, L. *Zeměpisná encyklopedie.* 1. vyd. Bratislava: Mladé letá, 2000. 128 s. ISBN 80-06-01051-X.
- 32) VELENSKÁ, N. *Průvodce naší přírodou.* 1. vyd. Praha: Svojtka, 2002. 194 s. ISBN 80-7237-520-2.
- 33) WILKESOVÁ, A. *Průvodce naší přírodou Hrajeme si celý rok Svět kolem nás v ročních obdobích.* 1. vyd. Praha: Svojtka, 1997. 95 s. ISBN 80-7237-419-2.

- 34) ZAPLETAL, M. *Vycházky a výlety s dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 176 s. ISBN 80-7178-750-7.

Internetové zdroje:

Vzduch [online] Nestr. [cit. 15.9.2010]. Dostupný z
<<http://cz.wikipedia.org/wiki/vzduch>>

6. Přílohy

Seznam

	<i>strana č.</i>
Příloha č. 1 - Vzor dotazníku k realizaci průzkumu	124

Příloha č. 1 - Vzor dotazníku k realizaci průzkumu

DOTAZNÍK

Vážené paní učitelky, obracím se na Vás s prosbou o vyplnění následujícího dotazníku, jehož záměrem je prozkoumat, jakými formami, metodami a prostředky vzdělávací práce jsou děti v MŠ prakticky seznamovány s přírodou ve Vašem okolí.

Odpovědi budou využity pouze pro účely zpracování mé diplomové práce, nebudou poskytnuty nikomu dalšímu. Předem děkuji za Váš čas a názor.

Bc. Lenka Strašáková
studentka Univerzity Karlovy v Praze
lstrasakova@seznam.cz

Dotazník vyplňujte prosím následovně:

- svou odpověď zaškrtněte křížkem,
- pokud Vám vyhovuje více odpovědí, uveďte křížek u každé z nich,
- u některých odpovědí na připravených řádcích rozveďte Váš názor,

1. Jakou máte praxi v MŠ? Učíte již:

0-5 let		5-10 let		10-15 let		15 a více let	
---------	--	----------	--	-----------	--	---------------	--

2. Je pro Vás důležité další vzdělávání, abyste při pobytu dětí venku mohla cíleně ovlivnit průběh edukace zaměřené na poznávání přírody?

ANO		NE		NEVÍM	
-----	--	----	--	-------	--

3. Pokud ano, tak jakou formu dalšího vzdělávání jste v této oblasti absolvovala v průběhu posledních dvou let?

- a) odborné semináře a přednášky
- b) studium na vyšší odborné škole, studium na vysoké škole
- c) četba odborné literatury
- d) využíváte informací získaných z internetu
- e) jiné.....

4. Kolik času odhadem trávíte s dětmi při pobytu venku?

	NIKDY	OBČAS	POLOVINU	VELMI ČASTO	STÁLE
V PŘÍRODĚ					
NA ŠKOLNÍ ZAHRADĚ					

VE MĚSTĚ (OBCI)					
-----------------	--	--	--	--	--

5. Spolupracujete ve Vašem okolí v rámci edukace v MŠ s nějakými přírodovědnými:

➤ spolky:

- a) včelaři
- b) myslivci
- c) ochránci přírody
- d) speleologové
- e) jiné

.....

➤ organizacemi:

- a) ekocentra- vyjmenujte jaká:

.....

➤ jiné, vypište:

.....

6. Zapojujete rodiče do aktivit, které se týkají činností v přírodě, zaměřených na poznávání a ochranu?

ANO		NE		OČAS	
-----	--	----	--	------	--

7. Pokud ano, tak na co je spolupráce zaměřena?

Vypište:

.....

8. Máte ve Vaší MŠ potřebné materiální vybavení v podobě pomůcek pro poznávání přírody venku? (lupy, dalekohled, nádoby, apod...)

ANO		NE		NEVÍM	
-----	--	----	--	-------	--

9. Využíváte pro poznávání přírody experimenty a pokusy?

ANO		NE		NEVÍM	
-----	--	----	--	-------	--

10. Máte ve Vaší mateřské škole pobyt venku zaměřený na poznávání a ochranu přírody zapracován do integrovaných bloků ŠVP, popř. do tematických celků, projektů?

ANO		NE		NEVÍM	
-----	--	----	--	-------	--

11. Pokud ano, tak uveďte na, co jsou zaměřeny?

Vypište:

.....
.....
.....
.....
.....

12. Jakým způsobem probíhá ve Vaší mateřské škole evaluace těchto činností?

Stručně vypište:

.....
.....
.....
.....
.....

13. Jakým způsobem dále pracujete se získanými závěry z evaluace?

Stručně vypište:

.....
.....
.....
.....
.....
.....

14. Jakým způsobem probíhá ve Vaší mateřské škole spolupráce mezi pedagogickým sborem?

- a) Spolupráce neprobíhá
- b) Spolupracují učitelky na třídě
- c) Spolupracuje celý pedagogický sbor
- d) Jiný způsob spolupráce a předávání informací

Vypište:.....
.....

Za vyplnění dotazníku Vám děkuji